

HARÐUR HEIMUR

RIT GUNNARS DAL:

- Vera*, 1949
Sfínxinn, 1953.
Rödd Indlands, 1953.
Þeir spáðu í stjörnurnar, 1954.
Sfínxinn, 2. útg., 1954.
Sókrates, 1957.
Spámaðurinn (þýdd ljóð), 1958.
Októberljóð, 1959.
Leitin að Aditi, 1961.
Tveir heimar, 1961.
Líf og dauði, 1961.
Hinn hvíti Lótus, 1962.
Yogasútra Patanjalis, 1962.
Sex indversk heimspekikerfi, 1962.
Grískir heimspekingar, 1962.
Öld Sókratesar, 1963.
Varnarræða Sókratesar, 1963.
Raddir morgunsins, 1964.
Móðir og barn (þýdd ljóð), 1964.
Plató, 1966.
Aristóteles, 1966.
Orðstír og auður, skáldsaga, 1968.
Á heitu sumri, skáldsaga, 1970.
Indversk heimspeki, 1972.
Spámaðurinn, 2. útg., 1975.
Grískir heimspekingar, 1975.
Kamala, skáldsaga 1976.
Kastið ekki steinum, ljóðasafn, 1977.
Með heiminn í hendi sér, 1978.
Existentialismi, 1978.
Lífið á Stapa, ljóð, 1979.
Heimspekingar Vesturlanda, 1979.
Gúrú Góvinda, skáldsaga, 1980.
Grískir heimspekingar, 2. útg., 1981.
Öld fíflsins, ljóð, 1981.
Hundrað ljóð um Lækjartorg, 1982.
Heimsmynd okkar tíma, 1983.
Orð milli vina, ljóð, 1984.
Undir skilningstrénu, ljóð, 1985.
Mannssonurinn (þýdd ljóð), 1986.
Dagur, sem aldrei gleymist, 1986.
Borgarljóð, 1987.
Land minna mæðra, 1988.
Hin trúarlega heimsmynd, 1990.
Raddir morgunsins, ljóðaúrval, 1990.
Heimsmynd listamanns, 1991.
Heimsmynd heimspekinnar, 1991.
Spámaðurinn, 10. útg., 1991.
Hús Evrópu, ljóð, 1991.
Mannssonurinn, 2. útg., 1991.
Hin vísindalega heimsmynd, 1992.
Heimsmynd sagnfræðinnar, 1992.
Harður heimur, heimildaskáldsaga, 1993.

GUNNAR DAL

HARÐUR HEIMUR

HEIMILDASKÁLDSAGA

VÍKURÚTGÁFAN
REYKJAVÍK

**Copyright 1993
Gunnar Dal.**

Kápa bókarinnar: Sheena Gunnarsson

**Setning, prentun og bókbund:
Prentsmiðja Áma Valdemarssonar hf.**

ISBN 9979-9051-6-6

*Bók þessi er gefin út
á sjötugsafmæli
Gunnars Dal
4. júní 1993*

Efnisyfirlit

Myndir úr kalda stríðinu	9
San Antonio, Texas.....	17
Viðræður í Kreml.....	20
Haustmorgunn í Reykjavík.....	26
Fríðarbogi yfir Keflavíkurflugvelli	36
Fyrsti fundur Reagans og Gorbatsjovs á Höfða	40
Bak við læstar dyr.....	48
Kveikt á skammdegisljósum	54
Sunnudagsmorgunn	58
Rætt um íslenska menningu	60
Lokafundur í húsinu á Höfða.....	63
Um borð í Georg Öls	70
Íslendingur í Apenu	75
Hrakfallafræðingur	79
Róm	81
Brüssel	84
Páfinn lærir íslensku	90
Samsæri í Kreml	92
Annar leynifundur	95
Alfaleildin	99
Orrustan um Hvíta húsið	103
Sumarhús við Svartahaf	116
Hátíð í Höfða	125
Fáninn dreginn niður	128
Spekingar spjalla	131
Fallið	135
Önnur viðbrögð hér heima	142
Draumur við Kóralhaf	147
Ný öld. — Nýr heimur	151

Myndir úr kalda stríðinu

Páfinn birtist á svölunum. Hann horfði döprum augum yfir torgið: Jól.

„Óvirðið ekki jólahátíðina“, sagði Jóhannes Páll II, páfinn í Róm, við mannfjöldann á torginu. „Gerið þau ekki að gagnslausri soun og makindalegri neysluhátíð. Jól eru hátíð auðmýktar og fátæktar.“

„Sjáið þið til“, sagði Mollie Orshanski, hagfræðingur. „Fátækt er aðeins til í augum sjáandans, alveg eins og fegurðin.“

„Auðvitað hljóta menn að deyja úr hungri í hungursneyð“, sagði Amartya Sen, prófessor í stjórnspeki við Oxfordháskóla, „en þótt menn deyi úr hungri þá þýðir það ekki nauðsynlega hungursneyð. Það er engin hungursneyð í landi sem flytur út kom. Þrjár milljónir dóu úr sulti í Bengal 1943. Tvö hundruð þúsund dóu úr hungri í Eþíópíu 1973. Ein milljón dó úr hungri í Bangladesh 1974. Það var til nógur matur í þessum löndum á þessum tíma“, sagði prófessorinn. „Fátæklingamir gátu bara ekki keypt hann.“

„Hættið að flytja inn gjafakom“, sagði frjálshyggjumaðurinn. „Látið fólkið heldur fá skömmunarseðla.“

*

*

*

Í Genf sátu nokkrir menn við hringborð. Þessir menn voru kominir hingað til að ræða um frið.

„Við viljum frið“, sagði maðurinn frá Kreml, Leoníd Zamyatín. „Ég er með nýjar afvopnunartillögur frá félaga Andrópov.“ Þau litu öll á hann tortrygginn.

„Um hvað getum við rætt, annað en aukinn kjarnorkuvíg-búnað?“, spurði Francis Pynn frá Bretlandi.

„Félagi Andrópov lagði þunga áherslu á, að það getur haft mjög alvarlegar afleiðingar fyrir ykkur að hætta ekki við að fjölga eldflaugum sem stefnt er gegn Sovétríkjunum“, sagði maðurinn frá Kreml.

„Þetta er hótun“, sagði Genscher, maðurinn frá Bonn.

„Það er misskilningur. Við vinnum áfram að því að efla frið. Við erum reiðubúnir til að fækka meðaldrægum flugskeytum, SS-4 og SS-20 í Evrópu ef þið viljið gera það sama í Bretlandi og Frakklandi.“

Maðurinn frá Washington sagði að þessar tillögur væru óaðgengilegar vegna þess að þá fengju Sovétríkin að halda hernaðaryfirburðum sem vestrið ætti ekki neitt svar við.

Claude Cheysson, maðurinn frá Frakklandi, sagði að sínar eldflaugar væru aðeins til að verja Frakkland og það mál kænni Nató ekkert við.

Járnfrúin sagði að sama gildi raunar líka um Bretland. „Við eigum aðeins 64 Pólaris A-3 eldflaugar í fimm kaþbátum“, bætti hún við. „Og þær eru eingöngu til að verja Bretland.“

„Þið beinið þeim ekki gegn U.S.A. Eða Falklandseyjum. Nei. Þið beinið þeim gegn okkur“, sagði maðurinn frá Kreml.

„Orðalag tillögunnar er loðið“, sagði Job de Ruiter, maðurinn frá Den Haag.

„Á að leggja þessar eldflaugar niður eða fækka þeim í Evrópu?“

„Fækka þeim í Evrópu“, sagði maðurinn frá Kreml. „Til-lagan nær aðeins til Evrópu. Ekki til landsvæða austan Úral-fjalla.“

„SS-20 ná til Evrópu þó að þær séu austan Úralfjalla“, sagði járnfrúin.

„Þið eruð þrjú kjamorkuveldi á móti einu“, sagði maðurinn frá Kreml.

„Þetta gæti verið skref í rétta átt“, sagði Genscher, maðurinn frá Bonn. „Lítið skref, en við verðum að halda öllum leiðum opnum.“

„Þetta veldur raunar byltingu og er upphaf nýs tíma í þróun flugskeyta“, hvíslaði nafnlaus maðurinn að baki Leoníd Zamyatín. „Það tók okkur fimm ár að fullkomna þessar nýju flaugar.“

„Andrópov er að tefla flókna skák“, sagði maðurinn frá Pentagon. „Hann vinnur hylli friðarhreyfinganna með því að bjóðast til að fækka eldflaugum. Tilboð sem hann veit að verður hafnað. Og þannig fær hann afsökun til að koma nýju eldflaugunum sínum í gagnið.“

„Rússneska þjóðin hefur í fimm ár fómað lífsgæðum sínum fyrir þessar nýju eldflaugar“, sagði Dínitrí F. Ustinov.

„Við höfum lagt alla okkar snilligáfu í þetta verk. Getið þið ætlast til að þetta hafi allt verið unnið til einskis? Getið þið ætlast til að við notum þær ekki?“

„Þetta er brot á Salt- 2“, sagði maðurinn frá Pentagon.

„Nei. Alls ekki“, sagði Anatólí Dobrynín. „Ein ný ICBM var leyfð.“

„Þetta er fyrst og fremst alvarlegt fyrir okkur“, sagði Manfred Wörner. „Vestur- Þýskaland er ekki ennþá kjarnorkuveldi. Bretar og Frakkar hugsa aðeins um að verja sig. Þetta gerir okkur algerlega háða Bandaríkjunum um vamið gegn eldflaugaárásum. Þetta er árás á öryggi okkar. Hvað getum við gert annað en að smíða sjálfir eldflaugar til að geta varið okkur?“

„Þeir eru allir snarvitlausir“, sagði maðurinn á götunni.

„Blessað fólkið“, sagði gamla konan í Vesturbænum.

*

*

*

Í Tékkóslóvakíu heldur Dr. Ebertova ræðu fyrir luktum dyrum:

„Höfum við nokkurt val? Hvernig eigum við að berjast gegn þeirri ógnunum sem eiga upptök sín í hjörtum manna sem afneita þörfum allra annarra? Hvernig getum við risið gegn eyðingaröflunum sem spretta fram úr óréttlátum og ómannlegum stjórnmálakerfum? Frá lokum síðari heimsstyrjaldar hefur heimurinn þolað meira en hundrað og þrjátíu stríð. Hvert er val okkar? Er það til? Getum við beðið um frið með frelsi, réttlæti og manneskjulegan heim?

*

*

*

„Heimsbyggðin á betra skilið“, sagði Ronald Reagan. „Af-vopnunarráðstefnan í Stokkhólmi vekur vonir. Gæti markað tímamót en málin eru á viðkvæmu stigi. Við viljum fækka kjarnorkuvopnum um helming ef Rússar gera það sama. Og ég er tilbúinn að ræða við Gorbatsjov um að fresta geimvarna-áætlunum okkar.“

„Við skáluðum í kampavíni“, sagði Shévardnadze, „fyrir mikilvægum áfanga til að koma í veg fyrir hernaðarátök. Þrjátíu og fimm þjóðir hafa nú rétt til að fylgjast með öllu sem gerist frá Úralfjöllum til Atlantshafs. Og Sovétmenn eru reiðubúnir til að semja við Bandaríkjastjórn um jafnan fjölda kjarnorkuflauga í vopnabúrun risaveldanna. Og við föllumst á að telja atómvopn Breta og Frakka ekki með.“

„Það verður að takast“, sagði ókunni maðurinn. „Það verður að takast að fá þá til að taka upp nýja stefnu ... En nú er það Genf, og síðan Reykjavík.“

Þýðir tónar frá fólki sem á enga óvini. Náttúrubörn, dreifð um ótal eyjar og tala þrjú hundruð tungumál, raddlaust og varnarlaust fólk. Og hreiður lærðustu manna kjarnorkuveldanna meðal þess.

„Þessar kjarnorkutilraunir okkar hérna á eyjunum eru aðeins ykkur til verndar“, sögðu lærðu mennirnir.

„En við eigum enga óvini“, sögðu náttúrubörnin.

„Þessar tilraunir okkar eru alveg hættulausar“, sögðu lærðu mennirnir.

Öldungur frá Tonga reis upp og sagði: „Ef þær eru svona hættulausar, hvers vegna gerið þið þær þá ekki í Washington? Hvers vegna grafið þið ekki úrganginn í Tókyó? Hvers vegna prófið þið ekki sprengjurnar í París?“

Lærðu mennirnir hlógu.

Unga stúlkan Darlena Keju lítur á þá stórum dökkum augum: „Látist þið ekki vita að á eyjunni okkar í Evetak fæðast vansköpuð börn, sum útlimalaus? Frænka mín eignaðist barn með horn á höfði. Sjálf er ég með illkynjuð æxli vegna geisla-virkni. Á Bikini fæðast börn sem eru ekki einu sinni í manns-mynd. Sjálf þori ég ekki að eignast barn.“

„Á ykkur tekur enginn mark“, sögðu lærðu mennirnir. „Þið eruð ekki nein þjóð.“

„Við munum berjast fyrir fullum mannréttindum“, sagði öldungurinn frá Tonga.

„Þið eruð náttúrubörn“, sögðu lærðu mennirnir og klöppuðu þeim góðlátlega á kollinn.

„Betlarar“, sögðu lærðu mennirnir hver við annan. „Við höldum þeim uppi. Allt þeirra fé kemur frá okkur. Hvað gætu þau gert ef þau ynnu ekki í okkar fyrirtækjum?“

Og fólkid á eyjunni syngur með þessum lága og þýða rómi og horfir á sólarlagid.

*

*

*

Anders Björkman, pylsusali við Adolfs Fredriks kirkju í miðborg Stokkhólms, skinaði upp Sveavägen í leit að viðskiptavinum. Hann leit á úrið. Fyrstu menn voru að tínast út úr Grandbíóinu og það lifnaði yfir göturni. Menn stefndu í átt til hans fram hjá húsgagnaversluninni. Skyndilega sá hann að meðal þeirra var Olof Palme, forsætisráðherra, með konu sinni Lisbeth og syni þeirra Marten. Þau gengu fram hjá vagninum og beygðu þvert yfir götuna og gengu hinum megin á gangstéttinni í átt að Tunnelgatan á leið sinni heim. Anders Björkman sá mann ganga á eftir Palmehjónunum. Síðan sneri hann sér að viðskiptunum. Þegar Palmefjölskyldan var komin á gatnamótin heyrðust skot. Átta menn sáu morðið, sumir með labb- rabb- tæki, en enginn virtist hafa séð andlit morðingjans. Lisbeth horfðist í augu við skuggalegan mann, hörkulegan á svip, nokkrum sekúndum eftir að skotunum var hleypt af. En hún sá aldrei neina byssu. Maðurinn flýtti sér burtu. Aðrir töldu sig hafa séð mann á hlaupum upp Tunnelgatan, upp illa lýstar tröppur og hverfa.

*

*

*

Frelsisher kínverskrar alþýðu ruddist inn á torgið. Æska kínverskra menntamanna hafði dægum saman haldið áfram mótmælum sínum og kröfum um frelsi og lýðrættindi. Loks voru stúdentarnir orðnir dauðuppgefnir og lágu sofandi í tjöldum sínum.

Vélbyssurnar geltu skyndilega.

Herflutningavagnar og skriðdrekar óku yfir ungmennin sofandi á torgi hins himneska friðar.

Þeir óku fram og aftur þar til líkin voru orðin að mauki. Jarðýtum var ekið inn á torgið og líkamsleifunum ýtt saman í

hrúgur. Hermenn með eldvörpur kveiktu síðan í. Torgið var hreinsað og gefin út opinber tilkynning: „Hér hefur enginn sérst og enginn verið drepinn!“

Þannig kæfði alræði marxiskra öldunga frelsishugsjón hinna ungu. Síðar, að hætti marxista, miskunnarlausar ofsóknir og rógur fjölmiðla. Og í kjölfarið fylgdu að venju fjöldafangelsanir, þar sem hinir rétttrúuðu földu sig bak við nafnleynd og gáfu upp systkini og frændur.

Bob Hawke, forsætisráðherra Ástralíu, táraðist:

„Andi Stalíns og Pol Pots lifir enn góðu lífi“, sagði hann. „Sagt er að margir nasistar séu loks farnir að skammast sín fyrir sín grimmdarverk. En hvenær fara þeir sem studdu grimmdarverk marxista að skammast sín?“

*

*

*

„Eiginlega söknum við breska ljónsins“, sagði Radiív Gandhi við Íslendinginn og glotti. „Þeir settu okkur í tukthús, en breskir dómarar voru heiðursmenn. Þeir rifu okkur aldrei í sig eins og óargadýr gera. Þeir borðuðu fólk kurteisislega með hníf og gaffli. — Þekkirðu söguna um það þegar þeir dæmdu Gandhi? Nei, ekki það. Ég skal segja þér hvernig þetta gerðist: Gandhi sagði við dómarann: „Ég er sekur. Ég er sekur um að vera því mótfallinn að Bretar haldi því áfram að gera Indverja að ósjálfbjarga aumingjum. Dæmið mig til þyngstu refsingar.“

Dómarinn hneigði sig og sagði:

„Ég fæ aldrei tækifæri til að dæma betri mann. Siðgæði þitt er óaðfinnanlegt, — jafnvel guðlegt. Ég dæmi þig í sex ára tugthús.“

Gandhi svaraði:

„Kurteisari dómara hef ég aldrei þekkt.“

„Múslimarnir eru bræður okkar“, sagði Gandhi þegar hann

kom úr fangelsinu. En það voru múslimarnir sem drápu hann.

Skutu á hann þremur skotum. Þriðja skotið hafði hann beint í hjartað.“

San Antonio, Texas

James Baker gekk um veiðilönd sín fyrir sunnan San Antonio í Texas. Í fylgd með honum voru þrír menn, Caspar Weinberger, varnarmálaráðherra, aðstoðarmaður hans, Richard Perle, og John G. Tower, öldungadeildarmaður. Þeir höfðu allir byssu um öxl.

„Ég hef áhyggjur af þessari ferð“, sagði Weinberger þurrlega og leit hornauga á Baker. „Við verðum að tryggja það að Ronald semji ekki um neitt. Og segi sem minnst.“ Engin svipbrigði sáust á andliti Jim Bakers.

„Margir menn“, sagði hann, „virðast áhrifameiri en þeir eru og öfugt.“

„Og hvers vegna Reykjavík?“ spurði Richard Perle og skimaði í kringum sig. „Hvaða erindi eigum við þangað?“

„Hér eru spor í leimum“, sagði John G. Tower, öldunga-
deildarmaður, og beygði sig niður. „Og fuglaskítur!“

„Spor í leir skipta ekki máli, John“, sagði Jim Baker glottandi og hélt áfram.

Landið var aðeins grjót og þymirunnar og nokkur vatnsból en Jim gekk að veiðinni vísri. Vinnumenn fylltu fóðurgeynmana öðru hvoru. Leit var þess vegna ekki nauðsynleg.

„Ákvörðunin um þennan fund var tekin af skyndingu, öllum á óvart“, sagði Weinberger, „Shultz og Shévardnadze áttu ekki

að ræða um annað en Danilov og Zakharov. Nú eru þeir farnir að ræða í alvöru um fækkun eldflauga.“

„Rússarnir halda að hægt sé að hafa okkur að fíflum“, sagði Richard Perle og nam staðar. Fuglarnir á fyrstu fóðurstöðinni voru komnir í skotmál.

„Góður veiðimaður, Perle, er góður stjórmmálamaður“, sagði Jim Baker og mundaði byssuna.

„Þetta sýnist ekki mikill vandi, Jim“, sagði John G. Tower.

„Rétt, John. Það sýnist ekki mikill vandi. En veistu hvernig á að skjóta fugla?“

„Já!“ Öldungadeildarmaðurinn glotti háðslega. „Það verður að borga mönnum fyrir að gefa þeim korn og skjóta þá svo meðan þeir eru að kroppa.“

„Ég efast ekki um að þú kunnir að skjóta, John, en til að sigra í leik verða menn sjálfir að setja hann á svið. Íþróttin er ekki fólgin í því að skjóta, heldur að laða þá að korninu.“

Þeir skutu allir nær samtímis og tveir fuglanna börðust um nokkra stund og lágu svo kyrrir. Hinir flugu.

„Þetta eru fuglar sem ekki er auðvelt að blekkja“, hélt Baker áfram. „Það þarf að koma þeim á réttan stað. Það ert þú sem verður að ráða ferðinni, stjórna. Það er aukaatriði hvort þú tekur í gikkinn. Það getur verið undir ýmsu komið.“

„Og þú ert búinn að setja leikinn á svið fyrir George í næsta mánuði, býst ég við“, sagði Weinberger.

Jim Baker hló. „George Bush þarfnast engrar hjálpar.“

„Pentagon hefur áhyggjur af þessari ferð, ekki síst vegna þess hvað stutt er í næstu kosningar“, sagði Weinberger. „Ég veit ekki lengur hvað Ronald hefst að. Það eru fjórar vikur til kosninga. Ronald gæti freistast til að kaupa vinsældir með niðurskurði á hernaðarfjárlögum.“

„Við höfum alltaf gert vanda heimsins að okkar vanda“, sagði Perle og gekk upp að hlið Jim Bakers, sem lagður var af

stað til næstu fóðurstöðvar. „Að skera niður fé til landvarna er tilræði við vini okkar alls staðar í hinum frjálsa heimi.“

Weinberger gekk upp að hinni hliðinni og lagði hönd sína á öxl Bakers. „Jim, þið verðið að tryggja að ekkert verði samþykkt á þessum fundi í Reykjavík. Engan undanslátt. Við þurfum þvert á móti meira fé. MX- flaugarnar eru lykillinn að allri varnaráætlun þessarar þjóðar. Hver flaug hefur tíu sprengjur og það er hægt að gera þær virkar með litlum fyrirvara. Það er hægt að skjóta þeim 7000 mílur og hver þeirra hittir skotmarkið nákvæmlega. Það ætti ekki að þurfa að ræða þetta. Þú hefur sjálfur viðrað tillögur um niðurskurð. Þeim tillögum verðum við að gleyma. Auðvitað verðum við að koma í veg fyrir að hægt sé að eyðileggja eldflaugar okkar með skyndiárás. Við þurfum meira fé til að koma þeim fyrir á sérstökum járnbrautum, svo að þær geti verið á hreyfingu. Og okkur vantar enn fimmtíu nýjar MX- eldflaugar til viðbótar. Við þurfum að láta þær á fimmtíu járnbrautarlestir.“

„Auðvitað látum við ekki aka þeim um landið nema í neyðartilfellum“, sagði Perle. „Og hvað heldur þú“, bætti hann við og hækkaði róminn, „að Sovétmenn geri við sínar SS-25 eldflaugar? Auðvitað eru þær líka á þjóðvegnum. Það væri ekkert vit í öðru, hernaðarlega séð.“

„Ég hef aldrei haft trú á neinni lausn sem sett er fram af hávaða og ekki heldur á þeim mönnum sem það gera“, hugsaði Jim Baker, en hélt leiðar sinnar þegjandi.

„Það versta við þetta er“, sagði John G. Tower, öldunga-deildarmaður, og það vottaði fyrir háðshreim í röddinni, „að þessar eldflaugar þyrftu vonandi að standa mjög lengi. Þær gætu bilað, jafnvel hrunið og skapað margs konar hættu.“

„Það er áhætta sem við verðum að taka“, sagði Weinberger gremjulega. „Við erum hér að tala um lykilinn að vörum Bandaríkjanna.“

Viðræður í Kreml

Eduard Shévardnadze, Krjútskov og Sergei Akhromejev litu á Gorbatsjov og biðu frekari skýringa.

„Þetta getur ekki gengið lengur. Brésnév hitti Carter árið 1979. Síðan gerist ekki neitt í sex ár. Ég er hér með bréfið, Eduard, sem ég vil að þú farir sjálfur með til Bandaríkjanna og afhendir Reagan. Við höfum allir rætt efni þess áður.“

Þeir litu enn á hann og þögðu.

„Eins og þið vitið“, hélt hann áfram, „þá ræddi ég við Reagan í Genf 1985, skömmu eftir að ég varð aðalritari Flokksins og ykkur er kunnugt um hvað gerðist á þeim fundi.“

Sergei Akhromejev, forseti ráðsins, yppti öxlum þungbúinn á svip.

„Í ógnarjafnvægi gerist ekki neitt. Það var aðeins ákveðið að halda áfram að tala. Við samþykktum nýja leiðtogafundi, fyrst í Washington, síðan í Moskvu..“

Gorbatsjov varð harðari á svip. „Kurveisishcimsóknir til að tala um ekki neitt í Washington og Moskvu eru ekki lengur á dagskrá. Okkur er lífsnauðsyn að brjótast út úr þessari sjálfheldu.“

Shévardnadze leit snögg á Krjútskov og síðan á Akhromejev. „Þetta bréf ...?“ spurði hann varfæmislega.

„Í því er ekkert“, greip Gorbatsjov fram í fyrir honum, „sem

við höfum ekki rætt um áður nema það að ég legg til að fundarstaður okkar verði Reykjavík.“

„Reykjavík?“

„Reykjavík!“

Það ríkti þögn um stund.

„En hvað segja Bandaríkjamenn við slíkri uppástungu?“ spurði Sergei Akhromejev „Við vorum búnir að fallast á að halda fundinn í Washington.“

„Það verður að hugsa alla hluti að nýju“, sagði Gorbatsjov. „Hvers vegna ekki að mætast á miðri leið? Þá þarf hvorugur að fara lengra en hinn.“

„Ég skal viðurkenna“, sagði Krjútskov, yfirmaður KGB, „að á þessum tímum hinna alþjóðlegu hryðjuverka er þetta góður staður. Öryggisgæsla þar getur verið í lágmarki og við þurfum ekki langan fyrirvara. En Reykjavík ...? Það er ekki líklegt að Bandaríkin sætti sig við þetta.“

„Hvers vegna ekki“, sagði Eduard Shévardnadze. „Hvað ættu Bandaríkin að hafa á móti Reykjavík?“

Krjútskov hló: „Hugsanlega ekki neitt. Er ekki Reagan sagður vera af íslenskum ættum?“

„Hann var þar að vísu hermaður á stríðsárunum“, upplýsti Sergei Akhromejev.

„Ég legg fram þessa tillögu, þrátt fyrir það að Ísland er hluti af Atlantshafsbandalaginu og að þar er bandarísk herstöð. Íslendingar hafa alltaf rekist illa og reka sjálfir ótrúlega sjáfstæða utanríkisstefnu. Og við erum með stærsta sendiráðið í Reykjavík. Ég fékk nýlega bréf frá Apenu. Það var frá samtökum sjö landa, sem Íslendingur hefur forustu fyrir. Hann hefur sett fram athyglisverðar tillögur um friðun Norður-Atlantshafs og Norðurlanda. Ég held af ýmsum ástæðum að Reykjavík sé rökréttur staður.“

„Það er rétt“, sagði Shévardnadze íhugandi. „Við verðum að

brjótast út úr þessari sjálfheldu og koma á varanlegum friði. Við höfum rætt áður um fundi, helst marga, sem við munum reyna að koma á með George Shultz þegar ég hitti hann í Washington eftir nokkra daga til að skýra fyrir honum grundvallaratriðin í okkar nýju hugsun.“

„Og við munum ekki bregðast vinum okkar“, sagði Sergei Akhromejev glettnislega og dreypti á vodkaglasinu.

„Já, vinum okkar“, sagði Krjútskov og fylgdi dæmi hans. „Og hverjir eru vinir okkar? Þeir hafa þegið margt ogg efnið lítið í staðinn.“

„Við erum að missa tökin“, hélt Krjútskov áfram og horfði á þá með augnaráði manns sem lengi hefur horft yfir miklar víðáttur. „Fyrr á árum þýddi hróp frá Kremi um tækifærissinna eða endurskoðunarsinna bannfæringu og olli skelfingu. Nú er hlegið að þessum innantómu slagorðum.“

Sergei Akhromejev varð aftur alvarlegur á svip: „Við vitum allir hvernig lessið stendur“, sagði hann. Gorbatsjov hallaði sér upp að veggnum. „Við skulum athuga stöðuna enn einu sinni og fara yfir þetta skipulega. Krjútskov, hvernig er ástandið í Asíu? En vertu stuttur!“

„Það vitum við allir. Þar er alls staðar fjandskapur og upplausn.“

„Kína?“

„Flokkurinn þar vill fara sínar eigin leiðir. Eins og stendur vilja þeir að vísu fara að vingast við okkur á ný. En þeir vilja vináttu milli þjóðanna. Ekki taka við fyrirmælum frá okkur.“

„Víetnam?“

Krjútskov stundi. „Kommúnistar börðust þar gegn Frökkum og Bandaríkjamönnum. Og við urðum síðan sjálfir að berjast þar við kommúnista.“

„Kambódía?“

„Hin vísindalega hugmyndafræði gerði okkur það nauðsynlegt að styðja þar andkommúnista.“

Gorbatsjov hló þurrlega. „Við skiljum það vonandi allir hvaða verkefni bíða okkar. Og Japan?“

„Japanski kommúnistaflokkurinn fylgir hlutleysi og friðarstefnu og hafnar bæði okkur og Peking.“

„Og okkar menn í Vestur- Evrópu?“

„Foringjar kommúnistaflokkanna í Vestur- Evrópu afneita okkur yfirleitt vegna Afganistan og Póllands.“

„Þið hljótið að skilja“, greip Gorbatsjov fram í fyrir honum, „að við erum staddir í blindgötu. Hér verður öllu að breyta.“

Krjútskov hélt áfram. „Á Spáni draga kommúnistar jafnvel í efa að við séum sósíalistar! Kommúnistaflokkar Frakklands og Ítalíu eru jafnólíkir og Frakkland og Ítalía. Jafnvel þessi litli kommúnistaflokkur í Finnlandi hefur klotnað. Staðan er sú eins og við allir vitum, að við erum í vörn en ekki sókn innan heimskommúnismans.“

Krjútskov lækkaði róminn og horfði skáhallt yfir borðið á Gorbatsjov. „Hér í Kreml situr ekki lengur neinn vígður páfi heimskommúnismans.“

Shévardnadze stífnaði í sæti sínu. „Það er takmarkið fram undan“, sagði hann, „sem knýr okkur áfram.“

Krjútskov dreypti aftur á glasi sínu og brosti hæðnislega.

„Ekki alla“, sagði hann og dró seiminn. „Sumir eru reknir áfram eins og sauðkindur af afli sem er á bak við þá.“

Það varð þögn. Svipur Shévardnadze þyngdist. Hann leit á Gorbatsjov. Gorbatsjov hallaði sér enn upp að veggnum, frjálslægur, öruggur og rólegur. Þeir biðu eftir því að hann tæki til máls.

„Þetta er allt rétt hjá félaganum Krjútskov“, sagði hann loks. „Við erum fjær hinu upphaflega takmarki en nokkru sinni fyrr.“

Seni betur fer! Við erum ekki lengur neinir gamaldags heims-
hönnuðir. Við erum ekki lengur gamaldags stjórnendur. Tími
skipana er liðinn. Nú verðum við með einhverju öðru móti að
fá menn til að gera það sem við viljum. Þetta er tímabundið á-
stand sem við munum breyta og það fljótlega. Auðvitað urðum
við að gefa flokkun okkar í Vestur- Evrópu aukna sjálfstjórn
til að vinna þá á sínum tíma á okkar band gegn Kína. Og ein
tilslökun fæddi af sér Evrópukommúnísman. Þeir urðu að
sverja af sér vafasamar aðgerðir í Tékkóslóvakíu og í Póllandi
til að tekið yrði mark á þeim heima fyrir. En haltu áfram,
Krjútskov. Hvað um vini okkar hér í Austur- Evrópu?“

„Við getum ekki treyst neinu. Stefna okkar þar hefur fengið
flesta kommúnistaflokka til að snúast gegn okkur.“

„Og það er kominn tími til að breyta þeirri stefnu“, sagði
Gorbatsjov og settist upp í sætinu. „Við höfum mikið verk að
vinna.“

„Já“, Shévardnadze leit á Krjútskov. „Það er beinlínis
hættulegt að koma hér saman til þess eins að styrkja vantrú
okkar og tortryggni á öllu sem ekki er eins og það var.“

Gorbatsjov talaði rólega. „Það er ekki nóg“, sagði hann, „að
gera sér grein fyrir nýjum veruleika eða að skilja nýja heims-
mynd. Við verðum að skapa hana.“

„Já“, Sergei Akhromejev var orðinn varkár. „En hvernig?“

„Orð breyta heiminum.“ Gorbatsjov þagnaði um stund áður
en hann hélt áfram. „Tvö orð nægja til að breyta heiminum:
„Glasnost! Perestrojka! Heimurinn er að breytast. Það er allt
að breytast. Og hér hjá okkur þarf róttækar aðgerðir, hér þarf
allt að gjörbreytast. Okkar hlutverk er engan veginn auðvelt.
Menn í Flokknum verða í fyrstu hræddir og hikandi. En nú-
tímamaður getur ekki lengur ræktað garðinn sinn eins og gras-
bítur! Við verðum að koma á friði í öllum heimshlutum. Og
velvild milli okkar og Ameríku er auðvitað lykillinn að heims-

friði. Hún getur haft miklar afleiðingar fyrir heiminn. En við megum ekki gleyma því að það er aðeins ný hugsun sem getur endurskapað fólk og haft okkur upp úr volæðinu. Glasnost!“

Þeir horfðu allir á hann og það varð löng þögn.

„Þú ert að boða stórfelldar nýjar hreinsanir“, sagði Krjútskov loks íhugandi.

„Ég er að boða breytta stefnu.“

„Nær hún líka til fortíðarinnar?“ spurði Shévardnadze ísmeygilega.

„Já. Við verðum að breyta sagnfræðinni og það strax“, sagði Gorbatsjov kuldalega. „Við höfum nógu lengi búið við heimslygina sem Stalin kom á. Mér er það undrunarefni hvemig menntamenn Evrópu á þriðja tug aldarinnar og sumir jafnvel enn hafa komist hjá því að sjá hvað var að gerast. Mér er það undrunarefni að það skuli ekki allir sjá að sósíalisminn í Rússlandi varð að múníu daginn sem þeir smurðu Lenín. Stalín gerði aldrei annað en að láta gamla keisaradrauma rætast: Útrýma byltingarmönnum, ráða algerlega yfir vinnuaflinu, banna verkföll og kaupkröfur, hneppa verkalyðið í átthagafjötra, koma á sterkri leynipjónustu, vinna ný lönd og stefna að heimsyfirráðum og undirokun. Er þetta sósíalismi?“

„Þér tekst aldrei að breyta þessu“, sagði Krjútskov þurrlega. „Það er allt of hættulegt.“

„Það er hættulegt“, viðurkenndi Gorbatsjov, „en við eigum ekki betri kosta vöð.“ Hann leit á Krjútskov og svipur hans var harður og kaldur.

„Þú getur auðvitað reitt þig á mig“, flýtti Krjútskov sér að segja. „En ég vara þig við. Þetta verður erfitt. Og það verður ekki ég sem svík þig.“

„Við vitum það allir“, sagði Gorbatsjov rólega. „En við vitum líka hvað við verðum að gera. Við breytum heiminum með nýrri hugsun og við byrjum í Reykjavík.“

Haustmorgunn í Reykjavík

Steingrímur Hermannsson, forsætisráðherra Íslands, geispaði. Það var enn myrkur í svefnherberginu þegar hann vaknaði. Mánudagsmorgunn. Skammdegið fram undan. Hann heyrði að Edda var farin að laga kaffi í eldhúsinu. Hann var að byrja að raka sig þegar síminn hringdi.

„Taktu símann, Edda.“

Forsætisráðherra leit á úrið. „Átta! Alltaf gamla sagan. Sjálfsgætt einhver útgerðarmaður af Suðurnesjum. Þorskar í sjó og þorskar á landi. Þessu fólki liggur einhver reiðinnar ósköp á, en kemst þó aldrei þangað sem það helst vill.“

„Steingrímur!“ kallaði Edda. „Þetta er rússneski ambassadörinn!“

Þung augnalok forsætisráðherrans lyftust hægt.

Rússneski? — klukkan átta að morgni?

Röddin í símanum var ábúðarínikil. „Evgení Kosarev, sendiherra Sovétríkjanna. Góðan daginn, forsætisráðherra. Af-sakið að ég hringi á þessum tíma, en málið er brýnt og þolir enga bið. Mér hefur verið falið að kanna afstöðu Íslendinga til þeirrar hugmyndar að hér í Reykjavík verði haldinn leiðtoga-fundur risaveldanna.“

Steingrímur leit snögg upp og sá að Edda fylgdist með honum.

„Aðalritari Sovétríkjanna, Mikael Gorbatsjov og forseti Bandaríkjanna, Ronald Reagan, skiljið þér?“

„Ég skil hvað þér eruð að segja.“

Sendiherrann hikaði.

„Gæti ég fengið að koma eftir klukkustund? Eins og ég sagði, málið er mjög brýnt og tíminn orðinn naumur.“

„Gjörð svo vel.“

„Hvað vildi hann?“ spurði Edda úr dyragættinni.

„Noo..., hann var að biðja um fund.“

Síminn hringdi aftur.

„Hvaða fund?“

„Leiðtogafund risaveldanna. Já, halló!“

„Steingrímur?“

„Já.“

„Þetta er Nicholas.“

„Rússneski sendiherrann var að leggja niður símann rétt áðan. Er...?“

„Já, ég veit það. Má ég koma og ræða málin?“

„Já. Rússneski sendiherrann kemur um níuleytið.“

„Ég kem þá um leið og hann er farinn.“

Þau drukku morgunkaffið og biðu komu sendiherranna.

„Hvað er hér eiginlega á seyði?“ spurði Edda.

Forsætisráðherrann varð innhverfur á svip.

Það hafði enginn spáð vel fyrir honum í stjórnmálum: „Tæknimenntaður!“ „Fáfróður fjölmiðlablaðrari!“ „Tækifærisinnaður sérhagsmunamaður!“ „Maður sem ekkert skilur og öllu gleymir!“

Venjulegir íslenskir dómar. Og því meiri vanmetakindur sem menn eru sjálfir, því grimmar verða þeir í dómum sínum. Maður þarf bara að vera rólegur. Menn verða alltaf að halda ró sinni, — nema þegar það er nauðsynlegt að vera harður! Og hvar eru hinir nú?

„Já. Það er von að þú spyrjir“, sagði hann upphátt. „Ég hef ekkert um þetta heyrt.“

Það brá fyrir sigurglaupa í augnaráðinu. „En það stendur til að hér verði leiðtogafundur í Reykjavík. Tveir mestu valdamenn heims. Og það er ég sem verð að skipuleggja þennan fund. Við verðum gestgjafarnir. Ísland verður í brennidepli heimsbyggðarinnar.“

Edda lauk úr bollanum.

„Koma Nancy og Raisa?“

„Ég veit það ekki. Það hefur enginn látið mig vita neitt.“

Steingrínur hugleiddi að hringja í utanríkisráðherra sinn, Matthías Á. Mathiesen, en hann ákvað að fresta því þangað til hann fengi að vita meira um málið. Hann lauk við að klæða sig og hleypti hundinum út í garðinn. Það var byrjað að birta. Í morgunskínunni sá hann bíl sendiherrans renna upp að húsinu.

„Hann er að koma“, kallaði hann til Eddu: „Höfðingjar þekkjast af bílum sínum! Þú tekur til kaffi handa okkur.“

Evgení Kosarev reyndist hinn þægilegasti maður, en samskipti hans og íslenskra stjórnvalda höfðu aldrei verið nán. Eftir að hafa skipst á nokkrum kurteisisorðum kom sendiherrann beint að efninu.

„Eins og ég sagði, herra forsætisráðherra, þá hefur mér verið falið að kanna viðhorf Íslendinga til leiðtogafundar risaveldanna í Reykjavík.“

„Hvers vegna eruð þér að spyrja um þetta? Á ég að skilja þetta svo að slíkur fundur hafi verið ákveðinn?“

„Nei. Nei, nei. Að sjálfsögðu ekki. Sovétríkin hafa að vísu stungið upp á Reykjavík sem fundarstað. En það hafa fleiri staðir verið nefndir, London og Madrid og auðvitað átti upphaflega að halda þennan fund, eins og þér vitið, í Washington.“

„Mér þætti fróðlegt að heyra eitthvað fleira um þetta.“

„Ég veit að þetta er erfitt mál. Þetta er auðvitað gífurlegt

verkefni. Ef af fundinum getur orðið þá er ætlunin að halda hann 10. og 11. október. Það eru þess vegna allt of fáir dagar til stefnu. Spurningin er: Geta Íslendingar annast slíkan fund?“

„Hvers vegna ekki?“

Sendiherrann svaraði af þolinmæði:

„Þið þurfið á ellefu dögum að gera allt sem vönustu menn í Genf og Vínborg töldu sig þurfa þrjá mánuði til að leysa.“

Steingrímur skoðaði hendur sínar vandlega.

„Hér eru allir vanir menn og í góðri þjálfun.“

Rússneski sendiherrann, Evgení Kosarev, mældraði eitthvað og gretti sig.

„Við getum lánað ykkur tæknimenn“, sagði hann.

„Það er engin ástæða til þess.“

„Við getum þá að minnsta kosti séð ykkur fyrir nægum öryggisvörðum.“

„Þess gerist ekki þörf.“ Forsætisráðherra Íslands strauk yfir óstýrilátt hárið og bætti við:

„Ég held að við séum nokkuð örugg hér.“

„Það er enginn öruggur neins staðar, herra forsætisráðherra. Það er viss áhætta sem þessu fylgir, en ég held samt að það sé áhætta sem við erum reiðubúnir að taka.“

„Eitt enn, herra sendiherra. Kemur Raisa með Gorbatsjov?“

Það færðist undrunarsvipur yfir andlit sendiherrans og síðan mynduðust brosviprur í munnvikunum.

„Já, Raisa? Við vitum það ekki. Ég efast um það. Talsmenn Sovétstjórnarinnar geta ekki staðfest að svo verði. En ég hef samband aftur um miðnættið. Ég vil að þér hugleiðið málið.“

*

*

*

Sovéski sendiherrann var að setja bílinn í gang þegar sendiherra Bandaríkjanna skálmaði löngum skrefum heim að húsinu.

„Denni, gamli vinur, þetta eru mestu tíðindi sem ég hef nokkurn tímann flutt.“

Hann brosti sínu viðhafnarbrosi og leit upp til Eddu sem var að hella í bollann hans. „Þetta gerir okkur öll fræg“, — bætti hann við kampakátur.

Steingrímur glotti. „Þú talar eins og fundurinn sé þegar ákveðinn.“

„Umm. Sjáðu til. Ég veit lítið meira um þetta en þið — nema eitt. Þið munið kannski eftir afar óvæntu fundi í Hvíta húsinu í Washington 19. september. Þá kom Shévardnadze með bréf frá Gorbatsjov til Reagans. Í þessu bréfi stakk hann af einhverjum orsökum upp á Reykjavík sem fundarstað. Strax daginn eftir féllst Reagan á þessa tillögu.“

Steingrímur var fljótur að átta sig á málavöxtum. „Sko, spaug er auðvitað afskaplega afstætt og staðbundið. Þú segir mér nú að fundurinn hafi verið ákveðinn fyrir tíu dögum og við erum ekki einu sinni látnir vita fyrir en nú.“

„Já. Nei, nei. Málið er ekki svona.“

„Þú varst að segja að fundurinn hefði verið ákveðinn fyrir tíu dögum?“

„Já, mér var sagt það. En Reagan setti ákveðið skilyrði, og það var ekki vitað fyrir en í morgun að Sovétstjórnin samþykkti það.“

„Hvaða skilyrði?“

„Skilyrðið var að nafna mínum Danilov, sem var eins og þið vitið ranglega ákærður fyrir njósnir, yrði leyft að fara frjáls ferða sinna frá Moskvu.“

„Og er hann laus?“

„Já. Honum var sleppt úr haldi í morgun. — Og á sömu mínútu komu skipanir til okkar Kosarevs um að hafa samband við þig. Og auðvitað verður enginn fundur nema þið gefið okkur grænt ljós.“

„Við munum ræða málið í ríkisstjórninni, að sjálfsögðu. En ég sé annars engar ástæður til að verða ekki við þessum tilmælum. Ég held að Íslendingar líti á þau sem vinsemd.“

Sendiherra Bandaríkjanna horfði á hann dálítið tortrygginn. „Og þið vitið hvað þið eigið að gera? Tíminn er auðvitað orðinn allt of stuttur til undirbúnings, aðeins ellefu dagar.“

„Já. Félagi þinn, Kosarev, er búinn að viðra þá hlið málsins.“

„Annars staðar í heiminum er siður að slíkra manna gæti þúsundir vopnaðra öryggisvarða með skriðdreka og loftvarnabyssur.“

Steingrímur hjó út í loftið með handarjaðrinum.

„Við skulum hafa eitt alveg á hreinu: Við ráðum við þetta. Og yfirstjórn öryggisgæslunnar verður í höndum íslensku lögreglunnar.“

„Hvað hafið þið marga í öryggissveitunum?“ spurði sendiherrann, þótt hann vissi eins vel og hver annar að um slíkt var ekki að ræða.

„Vopnaða?“ Steingrímur glotti.

„Já. Já, já. Vopnaða!“

„Það eru, held ég, fimmtán Íslendingar sem bera vopn.“

Sendiherrann einblíndi á Steingrím og fór svo að hlæja. Gestgjafarnir brostu honum til samlætis.

Forsætisráðherrann reyndi að útskýra málið:

„Íslendingar eru sjálfir friðsamt fólk. Og við kærum okkur ekki um að hleypa miklu af þessum háværu mótínælahópum inn í landið fyrir fundinn eða á meðan á honum stendur. Ef fundurinn verður í Höfða, sem ég reikna með, þá er nóg að láta óvopnaða björgunarsveitamenn slá hring um húsið. Auðvitað getið þið komið með hundrað til tvö hundruð byssumenn, þó að þeir séu ekki réttu mennirnir til að byggja upp andrúmsloft friðar og velvildar í þessum heimi.“

Sendiherra Bandaríkjanna hristi höfuðið.

„Ég er hér aðeins sendisveinn. Þetta verður allt rætt á hærri stöðum. Ég þakka fyrir áheyrnina.“

*

*

*

Matthías Á. Mathiesen utanríkisráðherra athugaði nákvæmlega svip forsætisráðherra síns, meðan hann sagði honum fréttirnar. Honum bauð í grun að Steingrímur hefði legið á málinu þar til nú. Matthías vissi, að Steingrímur lagði sjaklnast öll spilin á borðið. Hann gerði sér far um að leysa öll erfið vandamál af hófstillingu, en að þessu sinni leyndi ánægjan sér samt ekki í röddinni.

„Búnir að ákveða þetta fyrir tíu dögum!“ sagði Matthías.

„Já, og þó ekki. Þetta var bundið skilyrði sem ekki var endanlega gengið að fyrr en nú í morgun, eins og ég sagði þér.“

„Ég skil.“ Matthías brosti eins og hann hefði Seðlabankann í vasanum. „Á góðum degi getum við unnið hvaða lið sem er. Við verðum að hefjast handa strax og vinna fram á nætur. Við höfum gert það fyrr.“

„Já. Við höfum gert það. Og þurfum ekki að ræða svarið.“

Eftir nokkra þögn bætti hann við: „Kosarev segir að það sé ekki alveg búið að ákveða þetta. Hann ætlar að tala við mig á miðnætti.“

„Fyrirsláttur. Þeir eru búnir að ákveða þetta.“

„Já. En Moskva og Washington geta ekki tekið formlega ákvörðun fyrr en í kvöld.“

„Við getum þetta“, sagði Matthías. „Hér er allur tækjabúnaður eins og í heimsborg. Starfsmenn Pósts og síma geta unnið dag og nótt. Og við getum auðveldlega sett upp fréttamiðstöð í Hagaskóla. Þar verður hægt að fylgjast með sendingum erlendra sjónvarpsstöðva og fréttafjarritara Reuters.“

„Við látum athuga þetta allt“, sagði forsætisráðherra þurrlega.

Matthías, eftir stutta þögn: „Það liggur hér eitthvað í loftinu sem ég átta mig ekki fyllilega á. Hvers vegna Reykjavík? Það var búið að ná sanikomulagi um Washington.“

Steingrímur: „Hvers vegna ekki Reykjavík? Aðstaða til öryggisgæslu er hér betri en menn halda. Við erum með mjög fullkomið radarkerfi. Það verða engar árásir gerðar úr lofti. Og við getum haft fullkomna stjórn á öllum áhættuhópum.“

Matthías, ópolinmóður: „Já, já. En það er ekki þetta, sem um er að tefla.“

Steingrímur: „Ja, bíddu við. Ég hef lengi haft þá hugmynd að við ættum að stefna að því að koma upp Reykjavíkurstofnun til að efla traust og skilning milli þjóða. Já, gera Reykjavík að tákni um kröfu tímans.“

Matthías dæsti: „Ég sé ekki í fljótu bragði hverju fundur eins og þessi ætti að breyta.“

Steingrímur: „Ég hef það hins vegar á tilfinningunni að þessi fundur gæti haft sögulegt gildi fyrir samskipti stórveldanna.“

„Hvers vegna ætti hann að hafa það?“

„Vegna þess að sanikomulag um afvopnun og síðar samvinnu er eina leiðin til friðar. Og ég held að Gorbatsjov skilji það.“

Matthías hló: „Ja- há. Og þér finnst hann ekkert undarlegur þessi hæfileiki hugsjónamanna til að skapa eyðimerkur í kringunum sig?“

Steingrímur lét sem hann heyrði þetta ekki: „Ég er ekki að segja“, sagði hann, „að þetta gerist strax, en ég held að það gerist, og það þýðir stórkostlegar breytingar í Evrópu og raunar um allan heim.“

Matthías: „Ertu að gera því skóna að Evrópa sameinist?“

Steingrímur: „Ég á von á því að þær breytingar sem Perestrojkan hefur í för með sér verði til frambúðar. Það er aðeins rökrétt ályktun að hin nýja stefna Rússa sé að Austur-Evrópa

komist í hóp vestrænna þjóða í álfunni. Herafli miðast við varmir. Ný friðsamleg Evrópa þýddi afvopnun.“

Matthías hristi höfuðið: „Þú gerir þér ljóst að sameining Evrópu þýddi lýðræði og virðingu fyrir mannréttindum. Hvenær hefur kommúnistaríki virt mannréttindi?“

Steingrímur: „Perestrojka og Glasnost eru ný hugmyndafræði. Ef við ætlum að nota orðið kommúnismi áfram þá þarf það að sjálfsgöðu að breyta merkingu sinni.“

Matthías: „Það sem þú ert raunverulega að segja er að Sovétríkin eigi eftir að verða boðberi vonarinnar t.d. í Þýskalandi. Þetta er fáránlegt. Sovétríkin hafa aldrei gefið tilefni til slíkrar vonar. Samruni þýsku ríkjanna er ekki einu sinni á dagskrá.“

Steingrímur: „Það er rétt. En Perestrojka Gorbatsjovs þýðir að hver þjóð hafi rétt til að ákveða við hvaða stjórnmalalegt kerfi hún vill búa.“

Matthías: „Sem sagt, samákvörðunarréttur fólksins. Ný samvinna sem nær yfir öll landamæri. Hin gömlu ríki verða herbergi og salir í Húsi Evrópu. Honecker tekur tæplega vel í slíkar tillögur.“

„Honecker er á förum. Og ég er næstum viss um að Vestur-Þjóðverjar tækju leiðtoga Sovétríkjanna fagnandi ef hann gæfi þeim von um nýtt forustuhlutverk Þjóðverja í álfunni.“

Matthías: „Og hvað með Bandaríkin. Heldur þú að þau tækju þessu fagnandi?“

Steingrímur: „Það búast flestir við að Bush sigri í þessum kosningum og þegar hann er orðinn forseti Bandaríkjanna þá mun hann fljótt átta sig á, hvað er að gerast. Bandaríkin þurfa ekki lengur að miða utanríksstefnu sína við það að hindra útbreiðslu kommúnismlans. Hann getur jafnvel boðið Rússa velkomna í samfélag frjálsra þjóða.“

Matthías: „Þig vantar ekki orðin, Steingrímur! Og við verðum kompa í Húsi Evrópu?“

„Nei, nei, nei. Ekki við. Það veistu eins vel og ég og allir aðrir Íslendingar. Ég er aðeins að reyna að spá í spilin. Við verðum að fylgjast með.“

Hann þagði smástund og leit á úrið.

„Það er nóg að halda stjórnarfund á morgun. Og við getum síðar kallað á fjölmiðlafólkið.“

Friðarbogi yfir Keflavíkurflugvelli

„Það er ekki dans á rósum að bíða í hellirigningu eftir þeim sem stjórna heiminum“, sagði forseti Íslands, frú Vigdís Finnbogadóttir, og reyndi að sýnast glaðbeitt. Orð forsætisráðherra og utanríkisráðherra drukknuðu hins vegar í hávaðanum þegar einkaþota Ronalds Reagans, Bandaríkjaforseta, renndi sér út úr þokunni og niður á flugvöllinn. Klukkan var sjö að kvöldi og það var komið myrkur. Hinir fornlegu gestgjafar ásamt hópi æðstu embættismanna buðu gestina velkomna, Reagan og fylgdarlið hans.

Það voru engin þreytumerki að sjá á hinum aldna forseta Bandaríkjanna. Hann heilsaði mönnum alíðlega og endurtók í stuttu máli ræðu sem hann hafði haldið í Hvíta húsinu fyrr um daginn:

„Það, að þið Íslendingar viljið halda þennan fund sýnir friðarvilja ykkar. Við höfum verið bandamenn í fjörutíu ár og barist saman fyrir frelsi og friði. Og ég vek athygli á að ég kem til Íslands á degi Leifs Eiríkssonar. Á þessum fundi er að vísu ekki að búast við miklum tíðindum. Þetta er einkafundur, undirbúningsfundur undir reglulegan leiðtogafund.“ Reagan brosti og flýtti sér upp í bílinn, feginn að komast inn úr kuldanum og rigningunni.

Klukkustund síðar, um áttaleytið, kom hann að sendiráðinu við Laufásveginn þar sem hann hafði aðsetur næstu daga.

*

*

*

„Það er ýmislegt að gerast“, sagði fréttaritari Morgunblaðsins þar sem hann stóð á Keflavíkurflugvelli í hópi félaga sinna og beið komu Gorbatsjovs og Raisu. „En þeir liggja á fréttunum. Fyrstu fréttir um þennan fund komu til okkar 30. september. Og þá var búið að ákveða fundinn fyrir tíu dögum! Og Rússarnir haga sér undarlega. Júrí Orlov fær allt í einu leyfi til að fara úr landi með fjölskyldu sinni eins og ekkert væri sjálf-sagðara, Danilov er látinn laus og er á leið hingað og skáld, eins og sovéska andófskonan Irina Ratushinskaya, er látin laus úr tugthúsinu. Mér er þetta allt ráðgáta.“

Blaðamaður Tímans blés af vandlætingu: „Jafnvel hér í rigningunni vilja menn fara að ráða gátur! Nei, drengur minn! Lífið er ekki nein gáta til að ráða. Það er veður til að standa af sér.“

Blaðamaður Þjóðviljans varð meinfýsinn á svip. „Jahá, hann vantar ekki upplýsingarnar, þennan Moggagemsa, bara einhverja smá skynseni til að klæða þær í.“

Blaðamaður Morgunblaðsins hnussaði fyrirlitlega: „Og þú, eins og allir allaballarnir, þykist eins og vant er vera öld skynseminnar holdi klædd, þó að þið hafið alltaf verið langvitlausastir allra manna eins og sagan sýnir.“

Blaðamaður Alþýðublaðsins hló, en lagði ekkert til málanna.

„Hættið þessu heimskuhjali“, sagði maðurinn frá Stöð tvö, „og athugið svipinn á Ögmundi. Það er hann sem ætlar að stela senunni, sá svarti senubjófur.“

„Það hefur allt of mikið verið skrifað um þessa stjórnmálamenn“, sagði blaðamaður Tímans. „Það eru ekki þeir sem

skipta sköpum. Þeir eru fljótir að gleymast. Frægustu menn eru brátt komnir veg allrar veraldar. Steingleymdir um leið og þeir eru farnir.“

„Við blaðamenn erum nú samt alltaf að reyna að rekja spor þessara manna“, maldaði blaðamaður Þjóðviljans í móinn.

Blaðamaður Moggans hló stórkarlalega: „Gallinn er bara sá að þú ert ekki nógu gáfaður til að vera sporhundur.“

*

*

*

Fyrir framan hóp fjölmiðlafólksins stóð hin opinbera móttökunefnd: Matthías Á. Mathiesen, Halldór Reynisson, Ingvi S. Ingvarsson og Edda Guðmundsdóttir. Í þessa móttökunefnd vantaði bæði forseta Íslands og forsætisráðherra. Þau voru fjarstödd vegna þess að setningu Alþingis bar upp á sama tíma.

„Þetta er allt saman hálfvandráðalegt“, sagði Edda. „Ég vildi ekki vera í sporum þessa rússneska sendiherra. Hann verður örugglega rekinn. Við gátum ekkert gert að þessu. Þetta eru mistök hans. Steingrímur var búinn að segja honum að setningu Alþingis yrði ekki frestað.“

„Já, ég gæti trúað því“, sagði Matthías, „að hann yrði rekinn. Annars þörfnumst við einskis frá Rússunum.“

„Nema vináttu“, botnaði Halldór. „Menn verða að reyna að tala saman. Menn verða alltaf að reyna að tala saman.“

„Ég held að þetta verði allt í lagi“, sagði Ingvi S. Ingvarsson friðsamlega. „Hér geta allir fengið góða gistingu, vegna einkahéimilanna. Það væsir sjálfsgætt ekkert um Raisu og Gorbatsjov um borð í George Ots. Það er búið að leggja sjötíu símalínur út í skipið. Ég held að allur undirbúningur okkar manna sé satt að segja til fyrirmyndar.“

Klukkan var farin að ganga tvö og það hélt áfram að rigna. Skömmu seinna lenti einkapota Gorbatsjovs á Keflavíkurflugvelli. Ögmundur Jónasson, fréttamaður, horfði á Gorbatsjov og

Raisu ganga niður landganginn og síðan leit hann til himins. Það var að birta til. Það myndaðist meira að segja regnbogi á vesturhimninum. Var þetta ekki góður fyrirboði?

Eftir að gestir og gestgjafar höfðu skipst á kurteisisorðum gekk Ögmundur með hljóðnemann í hendi til Gorbatsjovs, Raisu, Shévardnadze og Anatólí Dobrynín.

Það var ekki að sjá að Gorbatsjov hefði neitt á móti því að verða við tilnælum Ögmundar. Hann gekk þegar að hljóðnem-
anum:

„Um leið og ég stíg fæti mínum á íslenska jörð vil ég flytja Íslendingum öllum kveðju sovésku þjóðarinnar. Ég óska ykkur friðar og farsældar. Ég flyt ríkisstjórn Íslands þakkar mínar fyrir að hafa samþykkt að halda leiðtogafundinn í höfuðborg landsins. Við trúum því að nú sé stundin konin.“ Hann þagnaði til að gefa orðum sínum áherslu. „Við leitum lausnar á þeim deilum sem halda vöku fyrir þjóðunum ... við viljum vinna að afvopnun og stefna að því að kjarnorkuvopn verði upprætt áður en ný öld gengur í garð.“

Fyrsti fundur R. Reagans og M. Gorbatsjovs á Höfða

Hvíta húsið sem stóð eitt sér í borginni niðri við sjóinn átti sér undarlega sögu. Ólíklegasta fólk eins og Winston Churchill og Marlene Dietrich höfðu átt þangað erindi. Venjulega var þetta hús manna á meðal kallað húsið á Höfða. Það var reist á fyrsta áratug aldarinnar af J. Brillouin, aðalræðismanni Frakka í Reykjavík. Hann flutti húsið frá Noregi. Ræðismaðurinn seldi húsið og það skipti oft um eigendur. Einar Benediktsson, höfuðskáld Íslendinga, bjó í þessu húsi og gaf því nafn æskustöðva sinna, Héðinshöfði. Síðan var það sögn alþýðu að reimt væri í húsinu.

Á þessum úrsvala októberdegi hafði mannfjöldi safnast saman í hæfilegri fjarlægð frá húsinu. Öryggisverðir, innlendir og erlendir, sem Íslendingar töldu raunar með öllu óþarfa, höfðu auga með hverjum manni. Blaðamenn og ljósmyndarar úr öllum heimshornum stöppuðu niður fótum og börðu sér til að reyna að halda á sér hita. Inni í húsinu beið gestgafinn, borgarstjórinn í Reykjavík, með fylgdarliði sínu ásamt útvöldum fulltrúum heimsfjölniðlunar.

Bifreið Ronalds Reagans renndi upp að húsinu skönnu fyrir háfellefu og forsetinn hvarf með fylgdarliði sínu inn í

húsið. Gorbatsjov var ekki kominn og hans var ekki von fyrir en síðar samkvæmt vandlega undirbúnu handriti. Þetta var, að dómi Reagans, hálfgerður skopleikur, en hann var leikinn í hans eigin þágu. Slíkir hlutir, vel leiknir, juku ævinlega vinsældir og festu menn í sessi. Forsetinn fór í huganum yfir næsta atriði sýningarinnar og velti fyrir sér hvort hann ætti að ganga eða hálf hlaupa niður þrepin og niður á stéttina þar sem hann og aðalritari kommúnistaflokks Sovétríkjanna áttu að heilsast glaðbeittir og brosandi fyrir framan myndavélar frá öllum helstu sjónvarpsstöðvum heims. Hann var vakinn upp af þessum hugleiðingum, þegar einn öryggisvarðanna vék sér að honum og tilkynnti að glæsivagn aðalritarans væri kominn og Gorbatsjov væri að stíga út úr vagninum. Reagan leit á úrið og sá að Gorbatsjov var nokkru á undan áætlun.

„Getur þessi nýi stórleikari ekki haldið sig við handritið?“ hugsaði hann. Hann flýtti sér út til að ná í tíma niður á gangstéttina þar sem þeir áttu að heilsast. En það var of seint. Gorbatsjov var þegar kominn hálf leið upp tröppurnar. Þeir hittust efst í tröppunum og heilsuðust á dyrapallinum. Reagan brosti: „Þetta virðist eitthvað hafa farið úr böndunum. Áætlunin hljóðaði upp á það, að við heilsuðumst á stéttinni fyrir neðan pallinn.“

Gorbatsjov varð hálfvandræðalegur og leit á úr sitt. „Já, er það? Ég biðst afsökunar.“ Þeir brostu báðir og veifuðu til mannfjöldans.

Í anddyrinu beið borgarstjórinn þeirra og heilsaði eins og hæverskan bauð: „Við erum stoltir af því að vera hér gestgjafar“, sagði Davíð Oddsson. „Má ég biðja ykkur um að rita hér nöfn ykkar í gestabók hússins. Hún er eins og þér sjáið bundin í geitarskinn!“ Reagan skrifaði nafn sitt fyrstur. Leiðtogarnir kvöddu borgarstjóra, báðu hann að skila þakklæti til borgarbúa fyrir húsaskjólið og hurfu inn í dagstofuna. Stofan var full af kvikmyndatökumönnum og blaðaljósmyndurum.

Gorbatsjov gekk til Reagans og staðnæmdist fyrir framan hann.

„Íslendingar“, sagði hann, „seni ég hitti í gær hjá forseta Íslands á Bessastöðun, reyndu að sannfæra mig um það með mjög góðum rökum, að við í Sovétríkjunum yrðum að ná hér einhverju samkomulagi við yður, herra forseti. Ég spurði þá hvort þeir hefðu sagt það sama við yður og þeir fullyrtu að svo hefði verið.“

Reagan þagði um stund: „Samkomulag? Hér var ekki um neinn samningafund að ræða.“ Upphátt sagði hann:

„Nú, fyrst svo er, er þá ekki best að hefjast handa?“

Fjölmiðlafólkið hvarf, en leiðtogarnir færðu sig inn í fundarherbergi í austurenda hússins. Þeir settust niður í fremur óþægileg sæti út við gluggann. Á milli þeirra á gluggasýllunni var líkneski af manni sem var að gá til veðurs. Aðeins túlkar þeirra voru viðstaddir, Jack Matlock og Dímítrí Karetsnyk.

Reagan hallaði sér aftur á bak í sætinu. Nú var aðeins eftir að skiptast á almennum yfirlýsingum og halda sig við handritið. Hann lyfti augnabráunum og beið þess að Gorbatsjov tæki til máls.

Gorbatsjov dró blöð upp úr tösku sinni og byrjaði að lesa. Reagan gráðist þetta en lét ekki á því bera. Hann setti upp vingjarnlegan íhyglissvip. Það var raunar svipur sem sjaldan hvarf af andliti hans. Gat þessi maður, æðsti valdamaður Sovétríkjanna, aldrei fylgt handritinu? Maður sem les minnispunkta af skjali talar ekki lengur í eigin nafni. Hann setur fram formlegar tillögur æðstu valdastofnunar kommúnistaflokks Sovétríkjanna. Þetta átti aldrei að vera neinn samningafundur. Gorbatsjov las hér nýjar tillögur um fækkun langdrægra og meðaldrægra kjarnorkuflauga og takmörkun á geimvarnarannsóknunum. Bros Reagans breikkaði. Tilgangurinn var auðsær:

Áróður, fjölniðlafóður. Loks hætti Gorbatsjov og leit með eftirvæntingarsvip á forseta Bandaríkjanna.

„Þetta eru djarfar tillögur“, sagði Reagan og dró seiminn.

„Þetta eru nýjar tillögur“, sagði Gorbatsjov og augun geisluðu af niðurbældum ofsa. „Við höfum verk að vinna, sem þarf að vinna strax“, bætti hann við.

„Ég kom á þennan fund“, hóf Reagan mál sitt, „til að ræða um mannréttindi, um svæðisbundin átök víða um heim og um samskipti okkar.“

Gorbatsjov: „Já, Sovétmenn hafa samþykkt að ræða þetta allt. En við teljum afvopnunarmálin aðalatriðið. Allt annað eru aukaatriði sem leysast af sjálfu sér.“

Reagan: „Auðvitað er vígbúnaðurinn höfuðatriði. En um hvað erum við að ræða? Vígbúnaður Vesturlanda er eingöngu til að verja mannréttindi í hinum frjálsa heimi. Vígbúnaður okkar og vandamál hans eru sköpuð af alræðisherrum kommúnistaríkjanna.“

„Vorur“, leiðrétti Gorbatsjov lágróma og kinkaði vinsamlega kolli. Reagan hélt áfram:

„Vígbúnaður okkar er til þess eins að tryggja það, að vinningur árásarþjóðar verði enginn samanborið við tapið sem hún verður sjálf fyrir.“

Gorbatsjov: „Ógnarjafnvægið er engin lausn. Fókið getur ekki sýnt þolinmæði lengur. Ástandið er óþolandi. Heimurinn er eins og eldfjall sem hlýtur að fara að gjósa.“

Reagan: „Það er rétt að ógnarjafnvægið dugar ekki til lengdar. Það er einmitt þess vegna sem við Bandaríkjamenn stefnum að því að smíða hátæknibúnað til að eyðileggja kjarnorkusprengjur áður en þær hitta skotmörkin. Við getum byggt slíkar varnir úti í geimnum. Það er þess vegna útilokað að við getum fallist á nokkra takmörkun á geimvarnarannsóknnum.“

Gorbatsjov: „Okkar bestu menn halda að geimvarnaáætlun ykkar sé hrein skýjaborg sem ekki getur orðið að veruleika.“

Reagan: „Okkar bestu menn segja að þið hafið sjálfir gert tilraunir á þessu sviði. Eruð þið ekki aðeins að reyna að vinna tíma?“

Gorbatsjov: „Það er rétt. Við höfum gert okkar tilraunir. En þeim verður hætt.“

Reagan: „Og við eigum að trúa því?“

Gorbatsjov: „Já. Ég er nýkominn til valda, eins og þér vitið. Og ég boða breytta stefnu í kjarnorkunálum. Við höfum þegar hætt öllum tilraunum með kjarnorkuvopn. Og ég er hér í Reykjavík til að semja um fækkun langdrægra og meðaldrægra kjarnorkuflauga. Langtínamarkmið okkar er að útrýma öllum kjarnorkuvopnum á jörðinni fyrir næstu aldamót.“

Reagan horfði á hann vantrúaður. Trúði Gorbatsjov þessu? Auðvitað ekki. Þetta, eins og allar þessar nýju tillögur, var aðeins áróðursbragð handa einfeldningunum, sem eru því miður allt of margir í þessum heimi. Upphátt sagði hann:

„Og þú trúir því að þetta sé framkvæmanlegt? Hvað með þekkinguna til að búa til slík vopn? Hvernig á að útrýma henni?“

Gorbatsjov: „Ég bið þig um að líta ekki svo á að það sem ég segi sé aðeins eitthvert áróðursbragð í anda fortíðarinnar. Við viljum einfaldlega skapa betri tíð bæði innan Sovétríkjanna og utan. Ég legg sjálfur allt undir að hin nýja stefna mín sigri. Við höfum þörf fyrir miklar breytingar.“

Reagan: „Ég efa það ekki.“

Gorbatsjov: „Ég vona að þér skiljið, herra forseti, að þessar afvopnunartillögur marka nýja tíma. Þær eru jafn þýðingarmiklar fyrir framtíð Bandaríkjanna og okkur.“

Reagan: „Herra aðalritari, ég þarf tæplega að benda yður á að grundvallaratriðið í bandarískri utanríkisstefnu hefur í næst-

um fjóra áratugi verið baráttan gegn útþenslustefnu kommúnista.“

Gorbatsjov: „Við höfum skipt um skoðun, breytt um stefnu. Þessi barátta hefur enga merkingu lengur.“

Reagan: „Ég sé ekki mikil merki þess. Hvað um Berlínarmúrinn?“

Gorbatsjov: „Berlínarmúrinn hverfur þegar forsendurnar sem reistu hann eru að engu orðnar.“

Reagan: „Eru þær það?“

Gorbatsjov: „Ég sagði áðan að afvopnunarmálin væru aðalatriðið. Þegar þau eru leyst, leysist allt annað af sjálfu sér.“

Reagan: „Benda svæðisbundin stríð um allan heim til þess að þetta leysist allt af sjálfu sér? Hvað um Afganistan?“

Það varð löng þögn. Þegar Gorbatsjov hóf máls á ný talaði hann eins og maður sem talar við vin sinn í trúnaði.

„Við munum fara frá Afganistan“, sagði hann. „Það er satt að þeir hugmyndafræðingar flokksins, sem ég hef nú snúist gegn, héldu að hægt væri að nota Afganistan sem stökkpall til að taka Íran og Írak og komast til hafs.“

Reagan glotti: „Og tilraunir ykkar til að taka Súdan voru þær ekki annar stökkpallur inn í þessi átta lönd, sem að því liggja?“

Gorbatsjov: „Að sjálfsögðu voru þetta þættir í sömu hugmyndafræði. En það sem ég er að undirstrika er að þessi gamla úrelta hugmyndafræði fyrirrennara minna reyndist óraunsæ. Ég er raunsæismaður. Ég er að berjast fyrir gerbreyttri stefnu sem gerir vígbúnað okkar að tímaskekkju.“

Reagan: „Þið verðið samt áfram í Súdan?“

Gorbatsjov: „Nei. Ég mun beita mér fyrir að borgarastyrjöldin í Súdan hætti. Og Bandaríkin ættu líka að beita sér fyrir friðarviðræðum milli norðurs og suðurs.“

Reagan virti andstæðinginn fyrir sér. Sú hugsun læsti sig um

hann eins og eldur að aðalritari kommúnistaflokks Sovétríkjanna talaði þvert ofan í alla hefð af einlægni, að hann meinti í raun það sem hann var að segja. Í fyrsta sinn í þessum samræðum fór hann að taka mál Gorbatsjovs alvarlega. Reagan hristi höfuðið og virtist á báðum áttum.

„Hver trúir því,“ sagði hann, „að kommúnistaflokkur Sovétríkjanna láti slíka hluti gerast?“

Gorbatsjov: „Ég mun sjá um að svo verði.“

Reagan: „Það er tónit mál að ræða um frelsi án mannréttinda. Það er ekkert frelsi í Sovétríkjunum.“

Gorbatsjov: „Eru Bandaríkjamenn frjálsir?“

Reagan: „Við erum eins frjálsir og menn geta verið. Í Sovétríkjunum er ekkert lýðræði. Allt sem mestu máli skiptir er bannað að ræða í kommúnistaflokknum.“

Gorbatsjov: „Rangt. Það vill svo til að fáir þekkja kommúnistaflokkinn betur en ég og ég get sagt þér að innan hans eru jafnsundurleit stjórn málaöfl og í fjölflokkakerfi á Vesturlöndum.“

Reagan: „Það getur meira en verið. En það er naumast hægt að tala um lýðræði í Sovétríkjunum.“

Gorbatsjov: „Við erum að læra lýðræði. — Auðvitað eru enn til í flokknum gamaldags Stalínistar sem stjórna öllum fundum með vel þekktum bolabrögðum. Í flokknum eru líka til öfl í ætt við grasrótarhreyfingar sem ganga lengra en jafnvel þið kærið ykkur un.“

Reagan: „Ef um lýðræði væri að ræða þá gætu menn utan flokksins boðið sig fran. Ætlaðu að segja mér að slíkt verði leyft?“

Gorbatsjov: „Já.“

Reagan horði á hann vantrúaður og sagði: „En væri þetta ekki að leggja flokkinn niður?“

Gorbatsjov: „Engan veginn. Það er ekkert sem ógnar honum. Hann hverfur ekki.“

Reagan: „Og hvað haldið þér, herra aðalritari, að margir kæmst á þing af fólki utan flokksins?“

Gorbatsjov: „Fáir í fyrstu. En þetta yrði nýtt upphaf. Innan kommúnistaflokksins eru margir flokkar í sköpun.“

Reagan: „Það er sagt að í ykkar heimshluta hafi barátta gegn valdhöfum alltaf þýtt fangelsi eða annað verra. Menn þora ekki að tjá sig við slíkar aðstæður.“

Gorbatsjov: „Rangt. Menn munu sjá að hjá okkur eru að koma tímar opinskárrar umræðu um það sem áður mátti ekki nefna. Öllum spurningum verður svarað.“

Reagan: „Líka um fjölflokkakerfi og trúmál?“

Gorbatsjov: „Öllu.“

Reagan stóð á fætur: „Herra Gorbatsjov, þetta hafa verið óvæntar viðræður. Þér hafið sett fram nýjar og athyglisverðar tillögur, en eins og þér skiljið þá þarfnast þær nánari athugunar. Ég legg til að við köllum utanríkisráðherra okkar inn á fundinn og setjum þá inn í gang mála, áður en við snæðum hádegisverð. Það er svo að sjá að við þurfum að ræðast við aftur.“

Gorbatsjov var einnig risinn á fætur.

„Gott, herra forseti. Ég skal láta senda eftir Shévardnadze.“

Eftir stutta stund birtust þeir Eduard Shévardnadze og George Shultz. Næsta hálf tímann ræddu þeir afvopnunartillögur Gorbatsjovs. Það var ekki að sjá á svip George Shultz að neitt af þessu væru honum ný tíðindi.

Bak við læstar dyr

Leiðtogar risaveldanna fóru til hádegisverðar hvor í sínu lagi. Hópur hernaðarsérfræðinga beið þeirra Reagans og Shultz, þegar þeir komu af fundinum.

Þeim var skýrt frá hvað rætt hefði verið um og óvæntum formlegum tillögum Gorbatsjovs, sem þeir fengu í hendur. Þeim varð að svara strax á næsta fundi á formlegan hátt. Fimm hernaðarsérfræðingar fóru þegar í sendiráð Bandaríkjanna við Laufásveg þar sem þeir læstu að sér í hljóðeinangruðu herbergi.

„Gorbatsjov hefur sett þessar tillögur fram formlega“, sagði hinn gamalreyndi ráðgjafi í öryggis- og afvopnunarmálum, Paul Nitze, og þurrkaði af gleraugunum. „Það þýðir auðvitað að hann hefur ekki heimild til að breyta þeim í grundvallaratriðum.“

„Það er rétt“, staðfesti Rozanne Ridgeway, aðstoðarutanríkisráðherra.

„Ég held að ég skilji hvað þú ert að fara“, sagði Robert Linhard, kjarnorkusérfræðingur. „Við megum ekki segja nei vegna almenningsálitsins á Vesturlöndum. Við megum ekki missa frumkvæðið og við getum ekki sagt já. Er þetta rétt skilið?“

Paul Nitze hleypti brúnum og yppti öxlum en svaraði ekki að öðru leyti.

Richard Perle, aðstoðarvarnarmálaráðherra bar hvítan vasa-klút upp að vörunum. „Hér er aðallega um þrjú grundvallaratriði að ræða í afvopnunar málinu. Við getum samþykkt tvö og hafnað því þriðja.“

„Með því að senja hér fornlegar tillögur um fækkun meðaldrægra og langdrægra kjarnorkuflauga en neita að fallast á takmörkun á geimvarnarannsóknum“, sagði Mark Parris, „fáum við Rússa væntanlega til að segja nei, eins og þeir eru vanir.“

„Ég held að þetta sé skynsamlegt“, sagði Rozanne Ridgeway. „Auðvitað eru þessar tillögur Rússanna ekkert annað en áróðursbragð. Við þekkjum kommana og látum ekki blekkjast af þeim. Það er tómt mál að tala um að útrýma kjarnorkuvopnum meðan sjálf orsökinn er fyrir hendi, óvinátta risaveldanna og gjörólík markmið og hugmyndafræði.“

„Þessir menn“, sagði Robert Linhard, „réttu ekki út hönd sína í vináttu. Þeir réttu hana að okkur, aðeins þegar þá vantar eitthvað.“

„Nei. Nei, nei.“ Paul Nitze lyfti hendi. „Þetta er ekki áróðursstríð. Sovétríkin vilja frið og afvopnun, vegna þess að þau hafa ekki efni á öðru. Þau vilja frið út á við til að koma reglu á hlutina inn á við. Rússar breytast eins og allt annað og við verðum að miða framtíðarstefnu Bandaríkjanna við þær breytingar sem eru að verða í Rússlandi.“

„Það hefur alltaf verið hlutverk Rússa að vera eins og broddgöltur“, sagði Mark Parris. „Hlusta ekki á neitt og segja nei við öllum góðum hlutum. Kommarnir sögðu í áratugi að lönd kapítalismans hlytu að falla innan frá. Þetta er rétt, Paul, að það eru lönd sósíalismans sem eru augljóslega að falla innan frá, ekki við. Þetta kemur ekki á óvart. Hinu trúir ég ekki að þeir viðurkenni það sjálfir. Þetta eru og hafa alla tíð verið klækjarefir.“

„Það er hart fyrir broddgöltinn að vera orðinn lúsugur“, sagði Rozanne Ridgeway og brosti fallega.

Mark Parris brosti aðeins út í annað munnvikið: „Við verðum að vera við öllu búin. Heimurinn er fullur af ofbeldis- og hryðjuverkum sem þessir menn styðja. Og hvernig getum við trúað mönnum sem eru hættir að trúa sínum eigin orðum? Það er barnaskapur að halda að fundir eins og þessi geti sætt gerólík lífsviðhorf og andstæða hagsmuni.“

Richard Perle: „Það dettur víst engum í hug að þetta langa þrátefni í kjarnorkuvígðunaði leysist yfir eina helgi í Reykjavík.“

Robert Linhard: „Þessi skrautsýning í fjölmiðlum er einungis skrautsýning í fjölmiðlum. Vandamálin eru og verða þau sömu.“

Rozanne Ridgeway: „En Rússarnir hafa þegar hafið hér áróðursstríð. Og það gæti orðið hættulegt, ef því er ekki rétt svarað og það strax.“

Mark Parris: „Við erum forusturíki vestrænna þjóða. Það er staðreynd sem Rússar eru að reyna að breyta. Fá okkur til að segja nei við tillögum sem þeir vita að verða vinsælar á Vesturlöndum og reka fleyg milli okkar og Vestur-Evrópu.“

Rozanne Ridgeway: „Hér eru undarlegir hlutir að gerast. Í þessari fréttamiðstöð sem Rússarnir settu upp á Hótel Sögu hafa þeir haldið fjóra fundi með blaðamönnum síðustu þrjá daga. Og það furðulegasta við þessa fundi er að þeir eru opnir í fyrsta skipti í sögunni. Og í fyrsta skipti í sögu Ráðstjórnarríkja-anna er þar öllum spurningum svarað. Hugsid ykkur: Öllum spurningum svarað! Ég spyr: Hvað er að gerast?“

Mark Parris: „Og hvað með okkur? Á sama tíma höfum við Bandaríkjamenn ekki haldið einn einasta fund.“

Robert Linhard: „Rozanne sat fyrir svörum á blaðamannafundi í Hagaskóla síðast síðdegis í gær.“

Rozanne Ridgeway: „Og þar varð ég að upplýsa, vegna þess að við vissum ekki betur, að í Reykjavík væri ekki um neinn samningafund að ræða, heldur aðeins undirbúningsviðræður. Ég þarf ekki að segja ykkur að ég gaf þessar upplýsingar á þriðja þúsund blaðamönnum og starfsmönnum fjölmiðla.“

Robert Linhard: „Auðvitað héldum við líka blaðamannafundi í fréttamiðstöð Hvíta hússins á Hótel Loftleiðum.“

Rozanne Ridgeway: „Já, en aðeins lokaða fundi fyrir fasta blaðamenn White House Press Corps, já og nokkra útvalda íslenska blaðamenn.“

Mark Parris: „Það er engu líkara en hlutirnir séu farnir að snúast alveg við. Erum við farin að taka upp gamlar sovéskar aðferðir, en þeir farnir að halda opna fundi?“

Rozanne Ridgeway: „Ef dæma má eftir viðbrögðum Íslendinga, þá eru þessar aðferðir byrjaðar að skila árangri. Í gær kom fjöldi Íslendinga saman í kalsaveðri og hellirigningu á Lækjartorgi. Biskupinn flutti ræðu og menn kvektu — í rigningunni — á hundruðum friðarkerta.“

Mark Parris: „Það er engu líkara en þetta fólk haldi að það þurfi ekki að gera annað en að kveikja á kerti til þess að heiminurinn verði eins og lystigarður í sunnanblæ.“

Paul Nitze: „Við skulum snúa okkur að því að svara þessum tillögum. Ég held“, sagði hann mildilega, „að við ættum að svara þeim á jákvæðan hátt.“

Robert Linhard: „Og láta Rússana taka á móti klappinu og vinna þetta áróðursstríð?“

Rozanne Ridgeway: „Vitið þið hvað er að gerast hér í Reykjavík?“

Mark Parris: „Ég held að við vitum allt sem okkur er nauðsynlegt að vita.“

Rozanne Ridgeway: „Hér eru á þriðja þúsund blaðamenn og fjölmiðlafólk. Sovétmenn mata það öllum stundum. Það er

samkomulag um það að segja ekkert um viðræður leiðtoganna meðan á þeim stendur. En takið eftir því sem ég segi. Rússar munu ekki halda þetta samkomulag. Um leið og eitthvað gerist nota þeir það í þessu áróðursstríði sínu.“

„Ef Gorbatsjov meiner það sem hann er að segja“, sagði Paul Nitze, jafn hógvær og fyrr, „þá gætu þessar tillögur einmitt skapað tækifæri sem hægt væri að breyta í ávinning. Það er engin ástæða til að vera á móti stefnu sem bætir ástand okkar innanlands og veikir þá hernaðarlega.“

Robert Linhard: „Gorbatsjov er ekki öruggur á valdastóli.“

George Shultz tók loks til máls: „Þið munið öll eftir því að þegar allsherjarþing Sameinuðu þjóðanna var sett um miðjan september, þá kom Eduard Shévardnadze til Bandaríkjanna á þingið. Shévardnadze kom þá til mín til að ræða við mig um það sem hann kallaði nýja og gjörbreytta stefnu Sovétríkjanna. Ég verð að segja eins og er að ég tók hann ekki allt of alvarlega. En hann kom til mín aftur og aftur. Við áttum alls sex fundi saman sem stóðu í hálfra aðra viku. Og loks fór mér að skiljast, að raunveruleg breyting væri á allri stefnu Sovétríkjanna, bæði innan lands og utan. Þið munið, að 19. september ræddi Shévardnadze um þessi mál við forseta okkar, nokkuð sem enginn hafði búist við. Ég minni ykkur á að mikið í þessum tillögum Sovétríkjanna eru sömu tillögurnar um takmörkun vígbúnaðar og Reagan sendi Gorbatsjov í sumar sem leið. Við fengum formlegt jákvætt svar við tillögum okkar. Ættum við nú að snúast gegn okkar eigin tillögum? Friður er auðvitað það mikilvægasta. Það er mitt mat að jákvæðar undirtektir gætu orðið til þess til dæmis að Sovétríkin drægju her sinn til baka frá Afganistan, að Íran og Írak semdu frið, hugsanlega að víetnamskir hermenn færu frá Laos og Kambódíu, að Lýbía lýsti yfir endalokum stríðsins í Tsjad og að Kúbumenn færu frá Angólu. Þetta gæti þýtt gjörbreyttan heim.“

„Þú átt við“, sagði Richard Perle, og það var undrun í röddinni, „að þú leggir til að við föllumst á þessar tillögur?“

George Shultz þagði örstutta stund: „Já, við ættum að geta fallist á þessar tillögur. Allar nema auðvitað þessar tillögur um takmörkun á rannsóknum geimvarna. Ég trúi því ekki að Sovétmenn fari að halda þeim tillögum til streitu. Í því væri lítið vit.“

„Eins og Paul Nitze sagði áðan“, sagði Mark Parris, „þá eru tillögur Gorbatsjovs formlegar tillögur, sem hann hefur ekki heimild til að breyta.“

Paul Nitze: „Þetta er aðeins hlekkur í langri keðju. Ég held að afvopnun sé að verða staðreynsl, hvort sem hún verður samþykkt hér formlega eða ekki.“

George Shultz: „Það er kominn tími til, Paul, að ganga frá þessu formlega. Við skulum ræða þetta faglega og semja nýjar tillögur í grundvallaratriðum samhljóða þeim sovésku, og sleppum stjórnuatriðinu. Rússar þykjast ekki trúa á það hvort eð er.“

Rozanne Ridgeway andvarpaði: „Sterkir menn verða að taka snöggar ákvarðanir og halda áfram.“

George Shultz leit á hana tvíræður á svip. „Ég er ekki viss um að það sé alltaf skynsamlegt að taka snöggar ákvarðanir. Hvað varðar samninga eins og þessa þá er listin að gera ekkert þar til rétti tíminn er kominn.“

Kveikt á skammdegisljósum

Seinni fundurinn á laugardaginn hófst að lokinni kaffidrykkju klukkan hálf fjögur. Það rigndi linnulaust og myrkrið var að síga yfir. Ronald Reagan, Mikael Gorbatsjov, George Shultz og Eduard Shévardnadze settust á ný niður við samningaborðið. Reagan tók fram blöð sín og las af þeim formlegt svar við tilögum Gorbatsjovs. Rússarnir hlustuðu á lesturinn með auknu áhuga. Gorbatsjov virti forseta Bandaríkjanna fyrir sér stundarkorn. Voru hér í raun að gerast sögulegir atburðir?

„Herra forseti“, hóf hann mál sitt. „Ég þakka yður svarið. Ég get ekki séð betur en að hér sé grundvöllur fyrir þýðingarmiklu samkomulagi.“

Reagan virtist ánægður: „Er þá nokkuð eftir að gera“, sagði hann vingjarnlega, „annað en að gefa út sameiginlega yfirlýsingu um þau atriði sem við erum sammála um og undirrita þau síðan formlega á fundi í Washington?“

Gorbatsjov: „Gott og vel, — en það eru önnur atriði sem eru ekki síður mikilvæg. Við verðum að fækka langdrægum kjarnorkuflaugum.“

Shévardnadze: „Það er grundvallaratriði.“

Shultz: „Við gætum gefið út sameiginlega yfirlýsingu um þrjú atriði.“

Reagan: „Ég get fallist á að fækka langdrægum eldflaugum á landi um helming á næstu tíu árum.“

Shévardnadze: „Hvað um eldflaugar í kafbátum?“

Gorbatsjov: „Já, — það sama ætti þá að gilda um langdrægar eldflaugar í kafbátum?“

Reagan: „Já. — Og þetta á þá líka við um meðaldrægar eldflaugar í flugvélum?“

Gorbatsjov: „Samþykkt. — Og við ættum eiginlega að leysa ágreining okkar um skammdrægar eldflaugar í Evrópu.“

Reagan var á verði: „Ertu með nýjar tillögur um þær?“

Gorbatsjov: „Já. Ég legg til að þeim verði að minnsta kosti ekki fjölgað.“

Reagan vísaði þessu á bug með því að banda frá sér með hendinni: „Það þýddi einfaldlega að þið hélduð áfram að hafa yfirburði á þessu sviði.“

Gorbatsjov: „Stefna okkar er friður og aukið samstarf við Evrópu. Þessi vígbúnaður okkar beggja er orðinn tíma-skekkja.“

Reagan: „Herra aðalritari. Ég fékk bréf fyrir nokkrum dögum frá Helmut Kohl, kanslara Vestur-Þýskalands. Hann hefur áhyggjur af þessum hernaðaryfirburðum ykkar og þeirri spennu sem hún skapar í Evrópu.“

Gorbatsjov: „Við munum reyna að jafna allan ágreining við Helmut Kohl.“

Reagan. „Ég vil þá bera fram tillögu, sem þið ættuð að geta fallist á. Hún er þannig að fjöldi skammdrægra eldflauga verði jafn hjá báðum.“

Gorbatsjov: „Þetta er ekki tímabært. Við þurfum lengri tíma.“

Svipur Reagans harðnaði og Shévardnadze flýtti sér að taka til máls: „Við verðum að ræða þetta í réttu samhengi. Kjarni málsins er afstaðan til ABM, gagneldflauganna!“

Reagan: „Hvað með þær?“

George Shultz: „Við munum virða þann samning sem um

þær voru gerðir 1972. Hann gildir enn í sjö og hálf ár, en að honum loknum má eins og við vitum segja honum upp með sex mánaða fyrirvara.“

Gorbatsjov: „Mín skoðun er sú að við ættum að virða þennan samning í fimmtán ár eins og við gerðum tillögur um í Genf.“

Reagan: „Hvers vegna ekki að sýna góðan vilja og mætast á miðri leið? Við gætum fallist á tíu ár.“

Gorbatsjov: „Gott og vel. Tíu ár.“

Gorbatsjov hélt áfram: „Í Genf urðu samningamenn okkar ásáttir um að fækka SS-20 og stýri- og Pershingflaugum þannig að hvor okkar hefði hundrað kjarnorkusprengjur.“

Reagan: „Það breytti ekki miklu, þó að þið flyttuð eldflaugar ykkar úr Evrópu austur fyrir Úralfjöll. Sérfræðingar mínir segja mér að þið eigið fimm hundruð og þrettán kjarnorkusprengjur í Asíu.“

Gorbatsjov: „Það er rétt.“

Reagan: „Eru Sovétmenn reiðubúnir til að útrýma þeim?“

Gorbatsjov: „Við getum fallist á að fækka þeim niður í hundrað ef þið gerið slíkt hið sama og útrýmið ykkar kjarnorkusprengjum, þannig að þið eigið aðeins hundrað í Bandaríkjunum.“

Reagan: „Ég gæti raunar fallist á það.“

Shultz: „Megum við treysta því að þið séuð tilbúnir til að útrýma öllum SS-20 flaugum Sovétríkjanna?“

Gorbatsjov: „Já. — Ef þið sjáið um að útrýma stýri- og Pershingflaugum ykkar í Vestur- Evrópu.“

Reagan: „Ég flutti um þetta tillögu fyrir mörgum árum.“

Gorbatsjov: „Við höfum stöðvað allar kjarnorkutilraunir. Hvers vegna gerið þið ekki slíkt hið sama?“

Brosið hvarf af andliti Reagans:

„Þið virðist koma til þessa fundar í þeim eina tilgangi að

stöðva geimvarnaáætlun okkar. Þið talið eins og Sovétríkin vilji fórna næstum öllum eða jafnvel öllum kjarnorkuvopnum sínum til þess eins að fá okkur til að hætta geimvarnarannsóknum.“

Shultz: „Við komum til þessa fundar hér til að reyna að ná samkomulagi um næsta fund okkar í Washington. Við komum hingað til að reyna að leggja grundvöll að samkomulagi um fækkun meðaldrægra kjarnorkueldflauga í Evrópu og Asíu.“

Shévardnadze: „Við verðum að ná samkomulagi um takmörkun á tilraunum með kjarnorkuvopn.“

Reagan: „Verðum? Hvers vegna?“

Gorbatsjov: „Til samkomulags gæti ég fallist á að draga til baka kröfu um tafarlausa stöðvun allra kjarnorkutilrauna.“

Reagan: „Til samkomulags gæti ég ef til vill fallist á fækkun á þessum tilraunum og ég gæti hugsanlega fallist á viljayfirlýsingu um að stefna skuli að því í friðsamlegri heimi að hætta þeim með öllu síðar.“

Shultz: „Hér er greinilega mikið og nokkuð óvænt verk að vinna. Ég vil gera það að tillögu minni að hér verði settir tveir vinnuhópar, annar til að ræða afvopnunarnál en hinn til að ræða svæðisbundin átök og mannréttindamál.“

Gorbatsjov: „Þetta er ágæt tillaga, herra utanríkisráðherra. Ég legg til, Eduard, að okkar menn verði Sergei Akhromejev og Alexander Bessmertnykh.“

Reagan stóð upp og brosti: „Þeim veitir greinilega ekki af næturfundi.“

Sunnudagsmorgunn

Sunnudagsmorgunninn var kaldur og drungalegur. Íslenska hundabjörgunarsveitin var þreytt og syfjuð eftir að hafa staðið vakt við Höfða alla nóttina. Íslenskir lögreglumenn voru á viðburðalítilli göngu umhverfis húsið með hunda sína þefandi í allar áttir. Hér bar ekkert til tíðinda. Allt með ró og spekt.

Í morgunskímunni ákváðu Grænfriðungar að halda skipi sínu, Síríusi, inn á Reykjavíkurhöfn til að minna leiðtoga stórveldanna á tilveru sína og krefjast þess að tilraunir með atómvopn yrðu stöðvaðar. Þeir komust aldrei lengra en inn í Kollafjörð. Þar sigldu varðskipin Týr og Óðinn á móti þeim. Týr sigldi beint á móti Síríusi og hvorugur skipsherranna vildi víkja. Skipin skulu saman. Varðskipsmenn fóru um borð í Síríus og sigldu því aftur til Hafnarfjarðar, þar sem það var kyrrsett.

Lögreglumenn renndu á bifhjólum meðfram höfninni og létu sér leiðast. Hér var enginn maður á ferli. Loks sást til mannaferða við Ingólfsgarð. Lögreglumennirnir hrukku við: „Þrír menn á ferð og einn þeirra ber grunsanlegan poka. Hvað er í pokanum?“

„Eitthvað ílangt sýnist mér.“

„Byssa!“

Á svipstundu voru lögregluþjónarnir komnir til mannanna.

„Nemið staðar! Hverjir eruð þið?“

Einn lögreglumannanna þreif pokann og dró upp úr honum haglabyssu. En byssan var ekki hlaðin.

„Hverjir eruð þið?“

„Við erum starfsmenn Hafrannsóknastofnunar ríkisins.“
Mennirnir voru undrandi og sárir.

„Hvaða erindi eigið þið niður að höfn vopnaðir byssu?“

„Við verðum að hafa með okkur byssu!“

„Vitið þið ekki hvað hér er að gerast?“

„Sýnist ykkur þetta vera herferð gegn stórveldum?“

„Hálfvitar! Við erum hér að gæta öryggis tveggja valdamestu manna heimsins og svo vaðið þið hingað inn á bannsvæði vopnaðir byssu!“

„Er þessi fundur ekki að verða búinn? Við höldum satt að segja að honum væri lokið.“

Lögregluþjónarnir hristu höfuðið.

„Reynið að koma ykkur um borð sem fyrst, — byssulausir!“

*

*

*

Reagan og Gorbatsjov höfðu setið á löngum morgunfundi og komist nálægt samkomulagi. Þeir ákváðu annan fund, lokafund, síðdegis sunnudaginn 12. október. Menn voru orðnir bjartsýnir, og margir bjuggust við miklum tíðindum.

Reagan hitti sérfræðinga sína í hléinu milli fundanna. Richard Perle, aðstoðarvarnarráðherra, og Robert Linhard, kjarnorkusérfræðingur í þjóðaröryggisráðinu, ræddu við Reagan og færðu honum þau tíðindi að Sovétnmenn hefðu svikið samkomulagið um fréttaleynd.

„Þessar skepnur virða ekki nokkurn skapaðan hlut“, sagði Richard Perle.

„Það var ekki við því að búast“, samsinnti Robert Linhard, „að þeir létu slík tækifæri fara fram hjá sér.“

Rætt um íslenska menningu

Meðan beðið var nýrra fréttu af lokafundinum sat Jón Hákon, forstjóri fréttamiðstöðvarinnar í Hagaskóla, yfir kaffibolla með gestum sínum þeim Peter Jennings, fréttastjóra ABC, og Nikolaj Turkatenko frá Tass-fréttastofunni. Umræða þeirra snerist fljótt að íslenskri menningu.

„Við lærðum eitthvað um Íslendingasögur í skóla“, sagði Peter Jennings og saup kaffið.

„En kannski meira um síldina.“ Turkatenko var inikilúðugur á svip og talaði með bassarómi.

„Annars sýnist mér menning ykkar afar lík annarri vest-rænni menningu.“

„Lík og lík“, sagði gestgjafinn hæversklega. „Það að segja að menn líkist hver öðrum er sama og að segja að þeir séu hver öðrum frábrugðnir!“

Peter Jennings rak upp stutt hlátursbofs. „Menning! Hvað eiga menn eiginlega við með því?“, spurði hann með upphöfnun fyrirlitningarsvip. „Er hún ekki aðallega einhverjir barnalegir listamenn“, svaraði hann sjálfum sér, „sem lifa fyrir þann fáránlega metnað sinn að „sigrá heiminn“ eins og þeim þóknast að kalla það?“

„Annað sýnist mér“, sagði Turkatenko. „Menning er kaupmennska. Er ekki hér við nefið á okkur alheimsleg fegurðar-

drottning, hún Hófí, að kynna íslenska menningu með heilli hjörð af fólki sem er að bjóða fram íslensk matvæli?“

„Já, já“, sagði Peter Jennings og sneri sér að Jóni. „Eruð þið ekki að halda að okkur einhverju sem þið kallið íslenska sérmenningu? Mér skilst að það sé einhvers konar blanda gerð úr kiljönskum taóisma, sviðun, súrsuðum hrútpungum, einstaklingshyggju, gamaldags marxisma og nútíma engilsaxnesku poppi.“

Jón Hákon ýtti bollanum frá sér. „Það er skáld fyrir norðan“, sagði hann, „Kristján frá Djúpalæk, sem segir að heimskir, skeggjaðir ruddar frá Noregi hafi stolið ungum stúlkum frá Írlandi. Þessar stúlkur voru viðkvæmar, dulúðgar og skáldnæltar. Þess vegna sé kergja, ruddaskapur, fínar tilfinningar, dultrú og skáldskapargáfa ennþá aðaleinkenni Íslendinga.“

„Og við þetta er engu að bæta“, sagði Peter Jennings, „nema því, að heimsku barbararnir eru ekki upprunnir í Noregi, og fallegu dulúðgu írsku stúlkurnar eru ekki upprunnar á Írlandi. Allt þetta fólk kemur víst úr sama bræðslupottinum einhvers staðar í Vestur- Asíu.“

Glettið, meinlegt bros lék um varir Turkatenkos. „Nei, þetta er gott hjá Jóni Hákon. Það skýrir hvers vegna forsætisráðherrann ykkar trúir á álfa!“

„Amma hans“, leiðrétti Jón Hákon.

„Já, nújá, amma hans. — Ásamt meirihluta þjóðarinnar!“

Gestgjafinn reyndi að breyta umræðuefninu. „Hér er hreint loft“, sagði hann, „líka í andlegum skilningi. Það sem mengar loftið í miklum löndum og stórum borgum er stríð, fjöldamorð, nútíma þrælahald, glæpir, eynid og örbirgð. Við erum laus við þetta, þess vegna er loftið hér hreinna, — og magnaðra.“

„Er þetta nú ekki dálítið skökk mynd af veruleikanum?“, spurði Turkatenko.

„Ég ætla ekki að halda henni til streitu“, sagði Jón Hákon.

„Sennilega eru allar myndir af veruleikanum skakkar. Það sem skiptir mestu máli vill ekki láta taka af sér mynd.“

„Og síst rússneska fjölmiðlamynd“, sagði Peter Jennings stríðnislega.

„Við skulum hætta að hjala um æðri menningu. Þið hafið í raun og veru engan áhuga á neinu nema gjálífi og veraldlegum gæðum. Þetta eru aðeins harðar staðreyndir.“

„Að sjálfsgöðu. Harðar staðreyndir. Hvað annað“, samþykkti Peter Jennings. „Og svo auðvitað hanastél öðru hvoru til að gylla tilveruna.“

Turkatenko tæmði úr bollanum og dæsti.

„Þessi veröld er ekki fyrir neina dádýrskálfa“, sagði hann. „Við erum nútímafólk.“

Peter Jennings fylgdi dæmi hans og lauk úr bollanum. „Kjánar allra tíma kalla sig nútímannenn. En næmur maður skynjar samband sitt við aðra tíma, jafnvel framtíðina.“

Turkatenko stundi. „Ætli það sé ekki best að fara að koma sér af stað og reyna heldur að sjá hvað er að gerast.“

Lokafundur í húsinu á Höfða

Bandaríkjaforseti var þungbúinn á svip þegar hann kom inn um dymar á Höfða til lokaviðræðna við Gorbatsjov. Það var þröng á þingi á öllum hæðum hússins. Richard Perle og Robert Linhard voru í æstu skapi þegar þeir fylgdu forseta sínum að sjálfu fundarherberginu. Þeir höfðu um margt að ræða en fundu hvergi kyrrlátan stað. Loks varð salernið fyrir valinu. Þeir læstu að sér og settust niður með kort af heiminum á milli sín. Þeir flettu kortunum og ræddu í ákafa um þær breytingar sem hugsanlega yrðu á heiminum, hernaðarlega séð, ef allt þetta sem munnlegt sáðkomulag virtist vera að nást um, yrði að veruleika. Spurningarnar urðu fleiri en svörin.

Í fundarherberginu greip Reagan um stólbríkurnar en settist ekki. Gorbatsjov hafði ekki heldur fengið sér sæti. Hann sá að Reagan var þungur á svip.

„Þetta virðist vera vonlaust.“ Tök Reagans á stólbríkinni urðu fastari. „Við gerðum sáðkomulag um að skýra ekki frá neinu um viðræður okkar fyrr en þeim væri lokið. En mér er sagt að í morgun hafi Jevgeny Velikhov talað við fréttamenn BBC.“

Gorbatsjov horfði á forsetann og varð kuldalegur á svip:

„Ég get ekki stjórnað öllum fréttamönnum.“

Reagan sótti í sig veðrið. „Öllum fréttamönnum! Er Velikhov ekki helsti ráðgjafi þinn um geimvarnir og forseti sovésku akademíunnar?“

„Varaforseti. — Og ég veit ekki betur en að í gærkvöldi hafi Larry Speakes, blaðafulltrúi Hvíta hússins, talað við blaðamenn frá Washington Post og New York Times.“

„Larry skýrði ekki frá neinum efnisatriðum, en Velikhov sagði að árangur hefði náðst um útrýmingu meðaldrægra kjarnorkuflauga í Evrópu og um mikla fækkun langdrægra kjarnorkuflauga. Og hann skýrði líka frá ágreiningi okkar.“

Gorbatsjov: „Mér er sagt að nú í hádeginu hafi Larry Speakes talað um að báðir hafi náð fram einstökum málum og að báðir hafi gefið eftir. Þessi ummæli hans geta tæplega talist í góðu samræmi við þá fréttaleynd sem við gerðum samkomulag um.“

Reagan: „Og hvað gerðuð þið? Strax á eftir hélduð þið blaðamannafund á Hótel Sögu og annar helsti ráðgjafi þinn, Georgi Arbatov, tilkynnti út um allan heim að Sovétríkin hefðu gert Bandaríkjamönnum sögulegt tilboð um fækkun kjarnorkuvopna.“ Reiði Reagans braust skyndilega fram. Það var eins og hann réði ekki við sig. Hann barði í borðið svo öll vinnuplögg leiðtoganna sópuðust niður á gólf.

„Ef þið haklið að þið getið knúið okkur til undanhalds með brotum af þessu tagi þá eigið þið eftir að komast að öðru.“

Aðstoðarmenn forsetans beygðu sig niður og flýttu sér að tína gögnin upp af gólfinu.

Gorbatsjov sagði ekki neitt. Reagan áttaði sig samstundis, reiði hans hvarf jafnskyndilega og hún kom. Hann bandaði frá sér með hendinni og fékk sér sæti. Gorbatsjov varp öndinni léttar og fylgdi dæmi hans. Menn læra smám saman list jafnvægisins. Reagan var auðsýnilega runnin reiðin.

„Við gætum enn náð samkomulagi“, sagði Gorbatsjov með gætni. „Við gætum tekið upp þráðinn frá því í morgun. Við áttum eftir að ræða um ABM- samninginn. Ef við virðum þann samning getur hvorugur okkar á þessum tíma sett upp gagneldflaugakerfi í geimnum.“

Reagan: „Það er enginn ágreiningur um hann.“

Gorbatsjov: „Gott. Okkur miðar í raun og veru vel áfram. — En auðvitað er okkur ekki sama um hvað þið hafist að á næstu tíu árum. Skilyrði okkar er, að við höfum tryggingu fyrir jafnvægi. Það jafnvægi gæti vitanlega raskast ef þið fáið ótakmarkað umfang geimrannsókna í heilan áratug.“

Reagan: „Ég skil þetta ekki fyllilega. Um hvaða takmarkanir erum við að ræða?“

Gorbatsjov: „Ég held að við tryggjum jafnvægi og öryggi best með því að bæta nýju ákvæði inn í ABM- samninginn.“

Reagan: „Hvaða ákvæði?“

Gorbatsjov: „Ákvæði um að tilraunir og rannsóknir á geimvörnum yrðu bundnar við tilraunir sem hægt er að gera á rannsóknarstofum, en engar slíkar tilraunir yrðu gerðar utan þeirra.“

Reagan: „Þetta gjörbreytir ABM- samningnum.“

Gorbatsjov: „Þetta gerir hann aðeins haldbetri og sterkari.“

Reagan leit á hann forviða: „Þetta er sama og að samþykkja að hætta við geimvarnaáætlun okkar. Við getum aldrei fallist á þetta.“

Gorbatsjov: „Hvers vegna ekki? Það er ekki sanngjarnt að við fækkum langdrægum eldflaugum okkar um helming en á sama tíma komi Bandaríkin sér upp geimvarnakerfi sem gerði áhrif þeirra í flauga sem eftir yrðu að næstum engu. Með því að skapa slíkar aðstæður eruð þið að neyða okkur til að fjölga en ekki að fækka kjarnorkuflaugum okkar.“

Reagan þagði lengi og velti þessu fyrir sér.

„Við skulum þá semja um að eyða öllum langdrægum eldflaugum“, sagði hann. „Eyða fyrst helmingnum og á næstu fimm árum öllum sem eftir eru.“

Gorbatsjov leit snögg upp: „Herra forseti, á þessa tillögu fellst ég skilyrðislaust. Og ég vil ganga enn lengra. Ég vil eyða öllum langdræga kjarnorkuheraflanum eins og hann leggur sig.“

Reagan: „Gott. Það er mál sem við þurfum að ræða betur síðar.“

Gorbatsjov: „En þegar hér er kornið sögu þá hljótum við að spyrja: Þurfa bandarískir skattgreiðendur að sólunda öllun þessum verðnætun til að verjast því sem ekki er til? Hvað hafið þið að gera með geimvarnakerfi eftir að öllum langdrægum eldflaugum hefur verið útrýmt?“

Reagan hló kuldalega: „Það er ekki með öllu óþekkt í mannkynnssögunni að samningar séu brotnir. — Og Sovétmenn eru ekki einir í heiminum. Við þörfnumst tryggingar gegn öðrum hugsanlegum árásarþjóðum sem í framtíðinni gætu komið sér upp kjarnorkuvopnum.“

Gorbatsjov: „Þér verðið að trúa mér þegar ég segi að Sovétríkin vilji frið. Mannkynið hefur nógu lengi lifað í skugga óttans við eldflaugar og eiturvopn. Við verðum að taka saman höndum og fjarlægja þessa ógnun.“

Reagan lyfti brúnum: „Mér er sagt að þið eigið að minnsta kosti fimmtíu þúsund tonn af efnavopnum.“

Gorbatsjov: „Það er ekkert leyndarmál, en við erum reiðubúnir til að eyða þeim öllum. Hvað með ykkar þrjátíu þúsund tonn af eiturvopnum?“

Reagan: „Ég sé ekkert því til fyrirstöðu að eyða mestum hluta af efnavopnum okkar, ef þið gerið hið sama og alþjóðlegt bann verður undirritað. Þetta eru vopn þriðja heimsins engu síður en okkar. Mér er sagt að um tuttugu ríki geti nú framleitt efnavopn.“

Gorbatsjov: „Við gætum unnið saman að því að koma á ströngu eftirliti með framleiðslu og vinna að útrýmingu þeirra.“

Reagan: „Bandaríkjamenn hafa aldrei gert annað en berjast fyrir friði og frelsi. Ég mundi fagna því ef deilur okkar gætu breyst í viðræður og viðræður síðar í jákvætt samstarf.“

Gorbatsjov: „Það er í raun og veru ekkert sem hindrar það að hér geti tekist sögufrægt samkomulag okkar annað en þessar fyrirhuguðu geimvarnatilraunir ykkar.“

Svipur Reagans þyngdist: „Þið eruð sjálfir með ykkar eigin geimvarnir. Hvað með stöðina í Krasnojarsk? Við höfum alltaf talið hana brot á ABM- sáttmálanum. Eruð þið tilbúnir að rífa hana niður?“

Gorbatsjov: „Já. Við erum það. Ef það gæti greitt fyrir þessu samkomulagi.“

Reagan: „Ég lofaði bandarísku þjóðinni því áður en ég fór til þessa fundar að afsala okkur ekki geimvarnaáætluninni. Og ég bið þig umfram allt að reyna ekki að fá mig til þess.“

Svipur Gorbatsjovs lýsti vonbrigðum sem hann reyndi að leyna: „Þá verður ekki lengra komist.“

*

*

*

Rozanne stóð við gluggann og beið þess að fundinum lyki. Þegar hún sá þá koma kallaði hún á Richard Perle og Robert Linhard sem flýttu sér til hennar.

„Hvernig var svipurinn?“

„Hörkusvipur!“ Það var sigurhreimur í röddinni.

Leiðtogarnir kvöddust. Í kring um þá stóð hópur bandarískra og sovéskra ráðgjafa.

„Ég held“, sagði Gorbatsjov, „að við getum enn náð samkomulagi. Það er enn tími til stefnu.“

Reagan var enn harður á svip:

„Ég held að þú hafir aldrei viljað samkomulag. Og ég veit ekki hvenær við hittumst aftur.“

„Ég veit ekki hvað annað ég hefði getað gert.“

„Þú hefðir getað sagt já.“

Reagan og Shultz fóru ekki þeir sömu og þeir komu. Þeir vissu báðir að þeir voru þreyttir menn á leið út af sjónarsviði

heimsviðburða. En var þetta þó ekki síðasta stórvirki þeirra sem varðaði alla heinissöguna? Ekki á yfirborðinu. Hér hafði enginn undirskrifað neitt. En hér hafði leyndu fræi verið sáð sem hlaut að vaxa síðar og blónigast með nýjum samþykktum á öðrum stöðum á öðrum tímum. Var hugsanlegt að hér hefði í raun verið lagður grundvöllur að framtíð þar sem Nató og Varsjárbandalag féllu, en nýtt bandalag sameinaðrar Evrópu og Bandaríkjanna orðið til? Þetta sýndist fjarlægur draumur. Shultz var þungbúinn og hélt á fund fréttamanna niður á Loftleiðahótel.

„Síðustu tvo daga“, sagði hann, „hef ég fylgst með forseta Bandaríkjanna í viðræðum við leiðtoga Sovétríkjanna um öll helstu ágreiningsefni þjóðanna. Frammistaða hans var frábær. Ég hef aldrei verið jafn stoltur af forseta mínum og á þessum fundum. Við höfum í raun orðið sanngátu um mjög stór mál — án formlegra samninga.“

Reagan fór frá fundinum í Höfða að sendiráðinu við Laufásveg og þaðan í einkapotu sem beið hans á Keflavíkurflugvelli.

Áður en hann fór ávarpaði hann Bandaríkjamenn í flugskýli á vellinum:

„Eins og þið vitið var ætlunin að við Gorbatsjov lykjum tali okkar í hádeginu eftir að viðræður okkar höfðu staðið yfir í meira en sjö og hálfan tíma á tveimur dögum. En þegar skilnaðarstundin nálgast fannst okkur báðum að lengri viðræður yrðu gagnlegar. Ég hringdi þess vegna í Nancy og sagði henni að ég kæmi ekki í kvöldmat. Hún sagðist skilja það, en ég kenist ekki að því fyrr en eftir sex og hálfan tíma hvort það er satt. — Viðræður okkar voru erfiðar og við tókumst á, en ég verð samt að segja að þær voru mjög gagnlegar. Við töluðum um takmörkun vígbúnaðar, mannréttindamál og staðbundin átök. Og auðvitað fórum við Gorbatsjov ekki leynt með ágreiningsmál okkar. Hjá því varð ekki komist. Við náðum samt

meiri árangri í vissum efnum en okkur hafði grunað þegar við komum hingað.

Við komum til Íslands til að vinna að friði. Við höfðum lagt á borðið þær viðtækustu tillögur um takmörkun vígbúnaðar sem nokkru sinni hafa sést. En aðalritarinn hafnaði þeim. Engu að síður tókum við mörg stór skref á Íslandi til lausnar deilumálum okkar og þeim tilraunum mun verða haldið áfram.“

Ronald Reagan kvaddi að hermanna síð og fór um borð. Hann hugði gott til heimkomunnar. Einkapota Bandaríkjaforseta lagði samstundis af stað og hvarf út í skammdegisnóttina.

Um borð í Georg Ots

„Það tókst!“ Gorbatsjov gat ekki leynt ánægju sinni. „Við höfum satt að segja lengi beðið þessarar stundar.“

Raisa hló: „Glasnost! Perestrojka! á vörum allra manna um allan heim.“

„Já. Hvers vegna ekki?“ Gorbatsjov fórnaði höndum. „Þessi fundur er einn af mikilvægustu fundum mannkynssögunnar! Það var á þessum fundi sem afvopnun kjarnorkuvopna hófst og Berlínarmúrinn hrundi. Raisa, komdu með vín. Við skulum halda hátíð.“

„Berlínarmúrinn stendur enn“, skaut Raisa inn í.

„Já. Hann stendur enn, en það verður ekki lengi.“ Gorbatsjov hélt áfram: „Og hvað annað en eyðing kjarnorkuvopna getur bjargað mannkyninu? Glasnost! Hvað annað? Héðan hafa farið beinar útvarps- og sjónvarpssendingar út um allan heim og öll dagblöð og vikublöð hafa tryggt það að áhrif fundarins hafa náð til hvers einasta manns um alla heimsbyggðina.“

Raisa hellti í glösin.

„Þakka þér fyrir, Raisa mín. Mér er sagt að þú hafir skilað þínu hlutverki með glæsibrag. — Þeir eru farnir að kalla þig leynivopnið,“ bætti hann við íbygginn. „Þeir segja að þú hafir gert Sovétríkin vinsælli á Íslandi en jafnvel ég!“

„Er það?“

„Já. Ég held það.“

„Mér hefur liðið hér vel“, sagði Raisa. „Mjög vel.“

„Frelsið?“

Raisa stóð fyrir framan hann án þess að hvarfla augunum af andliti hans.

„Já, frelsið. Ertu kannski hræddur um að sá tími sé liðinn að það sé æðsta trú konunnar að vera manni sínum hlýðin og þjóna honum sem herra sínum og húsbónda? Ég hef fengið menntun. Það er gott að fá að nota hana.“

Gorbatsjov hló. „Veistu það, Raisa, að þú ert fyrsta konan í Kreml sem hefur gengið af trúnni.“

„Trúnni á þessa stöðu konunnar?“

„Já. Veistu það ekki?“

„Nei.“

„Þú ert nýtt og undarlegt fyrirbæri“, sagði Gorbatsjov og lyfti glasi „Hver hefur nokkum tímann vitað nokkuð um konu Leoníds Bréznévs?“

„Hann átti dóttur“, sagði Raisa.

„Já, já. Það er sagt svo. Og hver vissi að Júrí Andrópov var kvæntur, fyrr en ekkjan birtist allt í einu við útförina?“

„Þetta voru óvenjulegir menn“, sagði Raisa.

„Nei“, sagði Gorbatsjov. „Þeir voru allir eins. Kona Konstantíns Chernenkos sást aðeins einu sinni koma fram með manni sínum. — Og svo kemur þú ...“

„Já. Og svo kem ég?“

„Þú hefur farið um öll Vesturlönd. Ert alltaf í sviðsljósinu og borgar tiskufatnað með American Express.“ Raisa hallaði undir flatt. „Eins og Nancy! Hvers vegna skyldi kona ekki geta haldið sínu án þess að hætta að vera kona? Hvers vegna kom Nancy ekki til Reykjavíkur?“

„Kannski hefur hún öðru að sinna,— skyldustörfum. Eða hún er ekki góð til heilsunnar! Kannski hefur staðið illa á stjómuni.“

„Staðið illa á stjörnum?“ endurtók Raisa, „Ertu farinn að tala eins og Íslendingur?“

Gorbatsjov hallaði sér aftur á bak og bretti upp skyrtuermarnar. „Það er kona í Bandaríkjunum, Joan Quigley, sem hefur næstum alveg frá byrjun verið einn helsti ráðgjafi forseta Bandaríkjanna.“

„Stjórnmálafræðingur?“ spurði Raisa.

„Nei, stjörnuspámaður.“

„Ótrúlegt!“

„Já, ótrúlegt en satt. Okkar maður hefur fylgst með henni frá byrjun.“

„Skiptir hún einhverju máli?“

„Já. Mér er sagt að forsetahjónin ráðfæri sig alltaf við þessa konu.“

„Og menn vita þetta í Bandaríkjunum?“

„Nei!“

„Þetta er allt tóm vitleysa. Hvernig geta menn haldið að stjörnur stjórni lífi okkar? Þetta er tóm ímyndun.“

„Auðvitað.“ Gorbatsjov kinkaði kolli til Raisu. „En okkar maður segir, að þessi kona hafi fyrst haldið því fram að ég væri góður maður!“

Raisa hló. „Það er auðvitað rétt.“

„Okkar maður segir, að hún hafi komið á fundinum í Genf eftir miklar deilur við Nancy. Og hann segir líka, að hún hafi fullyrt að Washington yrði óheppilegur staður. Hins vegar gæfi afstaða himintungla til kynna að fundur í Reykjavík yrði stórkostlegur.“

„Gott hjá henni“, sagði Raisa.

„Já. Okkar maður hefur það eftir þessum stjörnuspekingi að hún telji þetta sitt besta verk.“

„Þetta er skenuntileg ímyndun“, sagði Raisa. „En auðvitað tóm vitleysa!“

„Auðvitað. Hvað annað?“

Raisa varð hugsandi á svip. „Edda, indælis stúlka, kona forsætisráðherrans, þú veist, fór að ræða við mig um trúmál. Spurði hvort ég væri trúuð! Hvert er viðhorf þitt til trúarbragða?“ spurði hún.

Gorbatsjov rak upp hlátursroku. „Og hvað sagðir þú?“

„Ég er guðleysingi. Hvað annað gat ég sagt. — Gift æðsta manni heimskommúnismans!“

„En þú baðst um að fá að fara í kirkju!“

„Auðvitað. Ég sagði þeim að ég þekkti kirkjuna og bæri virðingu fyrir öllum trúarbrögðum. Trú er einkamál hvers og eins“, sagði ég.

„Er hún það?“ spurði Gorbatsjov.

„Nei. Auðvitað ekki. En hvað annað gat ég sagt? Ég hef oft velt því fyrir mér á hvað þú trúir í raun og veru.“

Raisa hellti aftur í glösin og hélt áfram: „Kominn út af rússneskum patriörkum í marga ættliði, skírður á laun til kristinnar trúar og krýpur fyrir páfanum í Róm eins og einn hinna sanntrúuðu.“

„Þetta er nóg.“ Gorbatsjov lyfti hendi.

„En hvers vegna?“, spurði Raisa.

„Þarf ég að segja þér hvers vegna? Þarf ég að segja þér að við Karol Joseph Wojtyla, öðru nafni Jóhannes Páll II páfi, erum sanistarfsmenn? Við erum báðir höfundar Glasnost og Perestrojku, hann í Póllandi, ég í Sovétríkjunum. Hann er minn sterkasti bandamaður.“

„Og trúin?“

„Trúin er, eins og þú sagðir, einkamál.“

Raisa brúaði bilið á milli þeirra.

„Það er áliðið“, sagði hún. „Og við verðum að vakna snemma, samkvæmt forskriftinni.“

„Við tefjumst ofurlítið.“

„Var forskriftinni breytt?“

„Já.“

„Og það verður óvænt töf og beðið eftir okkur í rigningunni?“

„Da.“

Þögnin dýpkaði milli þeirra. Einhvers staðar heyrðist klukka slá. Miðnætti.

Íslendingur í Aþenu

„Þeir halda að þeir geti gert það sem þeir vilja, þessar úrkynjuðu skepnur“, sagði arabinn meira við sjálfan sig en Íslendinginn.

„Þeir hverjir?“, spurði Íslendingurinn.

„Gyðingar, Evrópa. — Þið allir!“

„Og þið?“ spurði Íslendingurinn. „Hvað eruð þið?“

„Maðurinn eins og drottinn skóp hann fyrst!“

Íslendingurinn saup úr glasi sínu og hugsaði:

„Þeir eru allir meira og minna geðveikir. Og hver var þessi ókunni maður sem settist við borð hans?“

„Ertu á ferðalagi?“ spurði Íslendingurinn.

„Ég er á fundi. Og þú?“

„Á fundi!“

„Og hvaðan?“

„Íslandi.“

„Íslandi. Jæja, það er gott að geta talað við fólk sem skiptir ekki máli! Og drukinn eins og vænta mátti!“

„Þetta er ekki geitarmjólk“, sagði Íslendingurinn friðsamlega.

„Aha, einn af þeim!“ sagði arabinn. „Einn af þeim sem hugsa: Eftir sjötíu ár verður olían búin og geitin tekur við! Eftir sjötíu ár verðið þið þurrkaðir út!“

Íslendingurinn undraðist of sann í rödd hans og þagði. Arabinn hélt áfram: „Hvað haldið þið Evrópubúar að þið séuð? Evrópa er ekki annað en skagi vestur úr löndum okkar. Heldur þú að við látum þennan hundskinnsútnára drottna yfir okkur endalaust, árbúsund eftir árbúsund, án þess að heimta aftur það sem við upphaflega áttum? Við viljum réttlæti!“

„Og hvað er réttlæti?“, spurði Íslendingurinn.

„Tönn fyrir tönn!“

„En þú biður um meira.“

„Ég bið um það sem við eigum. Það vorum við í Íran og Írak sem sköpuðum bændamenningu og síðar borgamenningu þegar þið voruð steinaldarfólk. Þið gerðuð ekkert annað en stela þessu öllu frá okkur. Það er sagnfræðileg staðreynd!“

„Staðreyndir eru oft vafasamur sannleikur“, sagði Íslendingurinn ánægður með sjálfan sig.

„Við getum ekki sætt okkur við þetta!“

„Flestir vilja einhvern veginn öðru vísi heim handa sér og börnum sínum, ekki síst.“

„Ykkar heimur er að snúast gegn Allah, gera uppreisn gegn vilja hans og anda.“

Íslendingurinn stundi. „Já, það er sjálfsagt ekki sama eftir hvaða troðningum menn fara til himnaríkis.“

Arabinn virti Íslendinginn fyrir sér um stund: „Þið verðið stöðugt grimmar og ósvífari í orði og verki.“

„Og okkur er sagt að hjá prestum ykkar veki trúin taunlausan sjálfspótt og hjá söfnum þeirra skilyrðislausa auðmýkt. En heimurinn þarfnast skilnings og bræðralags.“

Arabinn hló hátt: „Bræðralag er algengasta herópið þegar menn vilja sjá nokkra hausa fjúka.“

„Ástæðan alltaf trúarlegar og þjóðernislegar meinlokur“, sagði Íslendingurinn.

„Ertu kommúnisti?“ spurði arabinn.

„Kommur eru alls staðar plága“, sagði Íslendingurinn.

„Já. Þeir eru alls staðar plága.“

„Fyrir botni Miðjarðarhafsins eruð þið búnir að vera í stríði í fjörutíu ár og allar friðarumleitanir hafa farið út um þúfur“, sagði Íslendingurinn og bætti í glasið.

„Ég skil ekki skilningsleysi þessara manna“, sagði arabinn. „Okkur hefur alltaf verið sýnd rangsleitni.“

„Skilningur er gjöf sem menn verða að gefa, — og þiggja.“

„Við munum krefja þá reikningsskapar! Við munum hefna fyrir okkar fólk.“

„Menn ná hefndum með verknaði sem er ennþá grimnari“, sagði Íslendingurinn. „Öldum saman hafið þið, — þessar þjóðir, kvalist hlið við hlið, önnur brotið niður það sem hin hefur byggt upp,— stútfullir af trúarlegum og þjóðernislegum meinlokum. Ef menn vilja raunverulega hjálpa þessum heimi, þá verða menn að talast við og læra að vinna saman.“

„Íslendingur!“, sagði arabinn. „Það er gott að tala við þig af því að þú ert skýjaglópur. Skiptir engu máli. Skilur ekki neitt.— Við verðum að afmá þá af jörðinni, skilurðu það?“

Þessi síðustu orð arabans voru eins og byssukúla sem sekkur djúpt í skotmarkið og situr þar föst.

„Við látum ekki fara svona með okkur“, hélt hann áfram. „Hvað þýðir að vera góður? Til er aðeins ein leið til að fá heiminn til að bera virðingu fyrir okkur. Við verðum að gerast herveldi! Og þegar þeir eru fallnir þá er röðin komin að Evrópu.“

„Af hverju ertu á móti Evrópu?“, spurði Íslendingurinn hljómlausri röddu.

„Evrópa hefur undarlegar siðvenjur“, sagði arabinn. „Auk þess lítið þið niður á okkur, sannfærðari en nokkru sinni fyrr um smæð okkar.— En breska ljónið öskrar ekki framar. Einangruð Evrópa verður vanmáttug. Matarveldið Evrópa á enga framtíð fyrir sér.“

„Geðveikrahælin eru full af fólki sem hafa verið að spá okkur heimsendi“, sagði Íslendingurinn.

Arabinn hló. „Og það gerir ykkur örugga?“

„Ert þú að spá heimsendi?“

„Það verður heimsendir í fyllingu tímans, — fyrir marga. Og margt: Þjóðir, tungur og menningu. Þú getur reitt þig á það.“

„Við verðum að gera okkur það að góðu sem heimurinn hefur að bjóða okkur“, sagði Íslendingurinn og bað um reikninginn.

Hrakfallafræðingur

Gamli hrakfallafræðingurinn sökk djúpt niður í hægindið og lét hugann reika:

„Og Nói byggir örk sína í kyrrþey“ hugsaði hann. „Fyrirlitinn eins og sá sem talaði um liljur vallarins. Fyrirlitinn eins og viðundrið, sem trúir á fagrar listir, ástina og guð, byggir Nói örk sína í kyrrþey. Veit að syndafallið er komið þegar menn gerast sérgóðir. Þegar menn gerast féggjarnir, raupsamir, hrokafullir, lastnælendur, vanþakklátir, kærleikslausir, ósáttfúsir, rógberar, taumlausir, grimmir, sviksamir, framhleypnir og ofmetnaðarfullir munaðarseggir sem gleyma guði sínum. Nói byggir örk sína í kyrrþey. Maðurinn er sterkastur þegar hann er öllum gleymdur. Engar hugsanir beinast til hans frá öðrum mönnum. Hann getur einbeitt sér. Opnað vitund sína fyrir því ókomna, þar sem sannleikurinn raníbar á barmi villunnar og þekkingin á brún óvissunnar og eitt rétt svar er ekki til við neinni spurningu.

Vertu laus við hroka og tilgerð, beittu ekki valdi, lærðu að fyrirgefa, gakktu uppréttur og þjónaðu þjónum guðs. Vertu hreinn, stöðugur og hófsamur.

Það verða að vera ákveðin gullin snið á allri tilveru. Þar sem þau eru samverkar allt til góðs. Þegar þau skekkjast byrjar hið illa að stjórna heiminum. Fyrst þegar maðurinn lætur af stór-

læti sínu og hrópar á hjálp, þá fyrst er honum gefin gjöf iðrunarinnar og hann er tekinn í sátt. En rötum við þessa einföldu leið?

Ganlir menn verða að hætta að horfa með yfirlæti á dólgs hátt hinna ungu. Það verður að hjálpa þeim til að búa sig undir mikinn kulda, að borgir og skóglendi brenni, að kuldi og myrkur grúfi yfir byggðum, matarskort og neðanjarðarbyrgi, sjálfsþurftarbúskap án tækja, án verslana. Og hvað verður um jarðargróður sem er svo vel „kynbættur“ að enginn veit hvort hann stenst? Og menningin? Hverfur! Og þjóðfélagið? Hverfur! Og borgin? Rúst! En sumir lifa af. Já, sumir lifa af. Og Núi byggir örsk sína í kyrrþey.“

Róm

Kardínálinn hneigði sig alvörugefinn og hreyfði engum mót-mælum. Páfinn steig skrefi nær honum: „Þetta verður að gerast með leynd. Framtíð okkar, kirkjunnar, getur verið undir þessu komin.“

„Hvers vegna skyldu menn ekki velta fyrir sér eðli hlutanna?“ sagði kardínálinn.

„Ég mun“, sagði páfinn, „láta leita að hentugum stað í Suður-Afríku, öðrum á einhverri af hitabeltiseyjunum á Atlantshafi og þeim þriðja í Suður- Ameríku. Ég sendi þig, Leónov, til að finna stað hjá Kóralhafinu við norðurströnd Ástralíu. Þið vitið hvað þið eigið að gera.“

„Já“, sagði kardínálinn. „Við vitum hvað þarf að gera.“

„Skuggavatíkan sem getur tekið við af okkur er mikið fyrirtæki“, sagði páfinn. „Það þarf margs að gæta. Sannt held ég að um hundrað rétt valdar bækur nægðu sem fræ í nýtt sáðland. En þær þarf að varðveita tryggilega gegn hverju sem kann að henda.“

„Það ætti að vera nægur undirbúningstími“, sagði kardínálinn.

„Hættan er of mikil“, sagði páfi. „Við vonum öll að af þessu verði ekki. En hættan er of mikil. Við verðum að vera viðbúnir ef okkar sérstaka menning hverfur skyndilega af norðurhveli jarðar,— þá verður suðurhvelið að halda henni áfram.“

„Okkar helsta von er, að sérfræðingar og sjáendur hafa oft rangt fyrir sér“, sagði kardínállinn.

„Skynsemisrök þeirra eru þess eðlis að við komunist ekki hjá að íhuga þau vandlega.“

„Skynsemisrök?“

„Mínir menn segja mér“, sagði páfínn, „að hin nýja Evrópa verði nægjanlega sterk til að hún telji sig ekki þurfa hjálp annarra. Hún myndar að líkindum sína eigin efnahagsheild. Það má þá búast við, að Ameríka geri að verulegu leyti það sama. Japanir mynda af nauðsyn þriðju heildina. Einangruð Evrópa er ekki eins sterk og menn halda. Fordómum arabaheimsins er ekki hægt að útrýma, fremur en öðrum fordómum, með fundarsamþykktum. Aðeins góð menntun eyðir þeim. Í sjötíu ár eiga þessi ríki eftir að eflast af olíuauði sínum. Honum verður ekki aðallega varið til menntunar. Honum verður varið til að koma upp gereyðingarvopnum. Þeir hafa sagt okkur það, án þess að við hlustuðum, að hinn endanlegi tilgangur íslömsku byltingarinnar væri eyðing Evrópu.“

„Og hvernig mundi það gerast?“ spurði kardínállinn. „Hlytu þeir ekki að eyða sjálfum sér í leiðinni?“

„Mínir menn segja, að Evrópu yrði eytt á svipstundu. Eins og ég sagði, þá er einangruð Evrópa ekki sterk. „Hlinir réttlátu“ treystu á að henni yrði ekki komið til hjálpar.“

„Sem er auðvitað, þrátt fyrir allt, misskilningur?“

„Já. Þeir halda það. Bandaríkin yrðu mjög óróleg. Þau gætu ekki setið hjá.“

„Og það þýðir“, sagði kardínállinn, „endalok vestrænnar menningar á norðurhveli jarðar.“

„Já.“

Þeir þögðu langa stund.

„Að löngum tíma liðnum“, sagði páfínn loks, „er hugsanlegt að snúa aftur og byrja að endurreisa Evrópu með þeirri menn-

ingu sem okkur tækist að varðveita. Framtíð kristninnar og margs annars gæti verið konið undir för þinni.“

„Ég mun gera mitt besta, faðir. Vonandi getum við um síðir snúið heim og endurbyggt Róm.“

„Við getum það ekki án forsjónar“, sagði páfinn. „En saga manns og menningar er löng. Það er alveg hugsanlegt, að þegar menn að þúsund árum líðnum líta til þessara atburða þá verði þeir skoðaðir sem aðeins ein af þessum eyðum sem fylgja búsetu og menningu. Lífið heldur áfram.“

Brüssel

„Þið eruð að gera mistök“, sagði forstjórinn drembilega. „Þið eigið eftir að komast að því síðar.“

„Það er hugsanlegt“, sagði Íslendingurinn. Þeir sátu í hléinu við borð á veitingastaðnum inn af fundarsalnum. „Satt er það“, hélt Íslendingurinn áfram, „að stjórnin er skæm þegar við stjórnum sjálfir. En hún hefur alltaf verið til muna verri þegar aðrir hafa stjórnað okkur.“

Forstjórinn leit á hann háðskur á svip: „Það er ekki til neins að vísa til horfinnar fortíðar. Við erum á ferð inn í nýja framtíð. Tímarnir eru gerbreyttir. Evrópa um aldamótin verður gersamlega nýr heimur. Þeir sem lifa í fortíðinni verða safngripir, — fylgja ekki með!“

„Hvað er svona merkilegt við það“, spurði Íslendingurinn, „að leidiur og sjentilmenn breytist í tæfur og uppa?“

„Uppar og tæfur eru ekki lengur á dagskrá, heldur fólk sem kemst vel áfram í lífinu“, sagði forstjórinn.

„Alls konar hrokafullir og spilltir rugludallar komast vel áfram í lífinu“, tautaði Íslendingurinn og horfði ofan í glas sitt.

Forstjórinn roðnaði á hálsinum: „Ég er að tala um evrópska menningu.“

„Menning!“ sagði Íslendingurinn. „Öskrandi rokkarar í stór-

iðju eitursins. Ertu alveg viss um að hin nýja Evrópa sé ekki að beina eðlilegu fólki inn á óeðlilegar brautir?“

„Ég er ekki spámaður“, sagði forstjórinn. „Og vangaveltur af þessu tagi eru ekki til annars en að hlæja að. Við hér á meginlandinu höfum okkar metnað og við höfum hér verk að vinna.“

Íslendingurinn svolgraði úr glasinu: „Spítalarnir“, sagði hann „eru fullir af metnaðargjörnum mönnum sem lögðu allt í sölurnar fyrir starfið og framann.“

Háls forstjórans roðnaði aftur.

„Menn eins og þið“, sagði hann. „Menn sem tapa leiknum! Verða undir! Úrkast!“

„Það er ekki allt fengið með því að sigra!“, sagði Íslendingurinn friðsamlega. „Að sigra er að fella einhvern,— sem er í eðli sínu, siðferðilega séð, vanþroskuð athöfn. Menn beita ýmsum brögðum. Ryðja öðrum úr vegi til að hefja sjálfa sig upp í mannfélaginu.“

Forstjórinn rak upp hlátursbofs.

„Sem sagt: Þeir sem hafa vit til að komast sæmilega af í tilverunni eru illmenn!“

„Illumenni hafa yfirleitt minna vit en menn halda“, sagði Íslendingurinn.

„Og þú kallar þá væntanlega einfeldninga sem sigra! Sjáðu til! Það hefur aldrei gerst og getur aldrei gerst að sigurvegari noti ekki vald sitt í eigin þágu — á kostnað þess sem tapar.“

„Það verður að breytast“, sagði Íslendingurinn.

„Hvernig?“

„Norðurhvelið er að falla“, sagði Íslendingurinn. „vegna þess að hagvöxtur og landvernd fara ekki saman.“

„Og hvað viltu að við gerum?“ spurði forstjórinn. „Snúum aftur til vindmyllunnar? Er það ekki það sem þú ert að reyna að segja?“

„Ég hef ekkert á móti vindmyllum“, sagði Íslendingurinn. „En ég skal játa að ég efast stundum um lærdóma þeirra riddara sem berjast gegn þeim.“

„Og hverjir skyldu það nú vera?“, spurði forstjórinn meinfýsinn. „Líf okkar er háð verslun við umheiminn“, hélt hann áfram. „Til þess þarf peninga. Til að fá meira fé þurfum við auðvitað að framleiða meira. Og til að menn geti keypt meira þarf hærra kaup.“

„Og til að kaupa alla þessa nýju framleiðslu“, spurði Íslendingurinn, „þurfa menn að fá fleiri atvinnutækifæri, meiri hagvöxt og þess vegna harðari samkeppni?“

„Það segir sig sjálf. Það hljóta allir að skilja.“

„Býður okkar samkeppnissamfélag ekki upp á annað en þetta?“

„Nei“, sagði forstjórinn. „Að verða fullorðinn maður er að vera hörkutól!“

„Og samvinna þjóða fer þá ekki vaxandi?“

„Nei. Hún fer minnkandi. En við fáum samt auknar tekjur.“

„Og hvað fá menn fyrir þessar auknu tekjur?“ spurði Íslendingurinn.

„Aðallega fleiri vélar“, sagði forstjórinn glaðbeittur.

„Til hvers?“

Forstjórinn hló.

„Auðvitað til að auka framleiðsluna.“

„Sem þýðir meiri mengun. Og hvar endar þessi leið þegar til lengri tíma er litið?“

„Eins og ég sagði. Ég er enginn spámaður. Og ég endurtek það að við snúum ekki aftur til vindmyllunnar!“

„Ég get sagt þér hvar þetta endar hjá ykkur“, sagði Íslendingurinn. „Þetta endar þannig hjá ykkur, að þið sitjið að lokum uppi með öngul í rassi og Svarta- Pétur á hendi.“

Brosið hvarf af andliti forstjórans.

„Auðvitað vilja allir hreinni höf og hreinna land. Um það er ekki deilt!“

„Stefna Evrópu skapar vítahring“, sagði Íslendingurinn. „Og það er engin sýnileg leið út úr þessum vítahring. Hún vill hreinna vatn og hreinna land. En ekki á kostnað betri afkomu.“

„Nei“, sagði forstjórinn. „Ekki á kostnað betri afkomu.“

„Og ekki á kostnað meiri hagvaxtar? Og ekki á kostnað betri samkeppnisaðstöðu?“

„Sjáðu til“, sagði forstjórinn óþolinmóður. „Öll okkar samfélagsgerð byggist á samkeppni.“

„Og það er engin leið til að breyta því?“

„Nei. Því verður ekki breytt.“

„Jörðin ferst“, sagði Íslendingurinn, „ef þjóðirnar læra ekki að vinna saman.“

„Staðleysa!“ sagði forstjórinn.

„Kannski hef ég sagt of mikið“, sagði Íslendingurinn. Kannski er það aðeins maðurinn sem ferst.“

„Svartagallsraus“, sagði forstjórinn. „Það eru ekki til nein vandamál sem eru ekki leysanleg!“

„Það er rétt“, samsinnti Íslendingurinn. „En fyrst verðum við að segja skilið við kapphlaupið um auðvöxtinn og gera það sem við verðum að gera.“

„Og hvað er það?“

„Iðnaður okkar“, sagði Íslendingurinn, „má ekki vera meiri en það sem jörðin þolir.“

Forstjórinn hristi höfuðið. „Til þess þyrftu margir að fórna miklu, er ég hræddur um“, sagði hann. „Um slíkt næst ekkert samkomulag.“

„Er betra“, spurði Íslendingurinn, „að fórna jörðinni? Og okkur öllum?“

„Við björgum þessu öllu“, sagði forstjórinn. „Froðunni verður fleytt ofan af. Það verður nóg af öli eftir í könnunni!“

„Nóg til að drekkja sér í“, tautaði Íslendingurinn.

„Að vera neikvæður“, sagði forstjórinn, „er ekki skapandi.“

„Og þér er sama þótt við sköpun eitraðan heimi?“, spurði Íslendingurinn.

„Það er leið út úr öllu sem við höfum skapað!“ sagði forstjórinn.

„Það er rétt“, sagði Íslendingurinn. „En aðeins ein fær leið.“

„Og hver er hún?“

„Það verður að koma á jafnvægi milli kolefnismyndunar og kolefnisbindingar, milli ræktunar og eyðingar, við verðum að planta út eins mörgum trjáum og þeim sem við eyðum.“

Forstjórinn geispaði. Íslendingurinn hélt áfram: „Veðurfarsbreytingar af mannavöldum geta hæglega leitt til þeirrar eyðingar að ekki verði aftur snúið fyrir næstu kynslóðir. Vatnsskortur og gróðureyðing geta hæglega náð því marki að samfélög norðurlhvelsins eigi enga framtíð.“

„Þetta vitum við allt“, sagði forstjórinn. „En hvað getum við gert?“

„Mannkynið þarf að standa saman um stórverkefni“, sagði Íslendingurinn. „Þau stærstu sem það hefur tekist á við.“

„Og hver eru þau?“

„Rækta allar eyðimerkur frá Afganistan til Atlantshafs.“

„Og hvar hefurðu hugsað þér að fá vatn í allan þennan nýja gróður?“

„Bræða suðurskautsísinn!“

„Þú talar ennþá um það ómögulega.“

„Þú varst sjálfur að segja að við værum á leið inn í nýja framtíð. Við verðum að trúa á framtíðina til að skapa hana. Við höfum nóg tækni til að gera þetta.“

„Og peningarnir? Hverjir koma með þá?“

„Ef við notuðum það fé sem þjóðirnar nota nú til þarflausra og illra hernaðaráætla gætum við gert þetta á fáum áratugum.“

„Og sökkva löndum með því að bræða ísinn!“

„Engan veginn. Það er auðreiknað dæmi að bræða í samræmi við bindingu í nýjum gróðri!“

„Og þetta heldur þú að geti gerst í þessum samkeppnissamfélögum okkar?“

„Nei“, sagði Íslendingurinn. „Þetta getur aðeins gerst í heinni skynsamlegrar samvinnu.“

Forstjórinn gretti sig.

„Samvinna! Samhjálp! Samneysla! Drottinn minn dýri! Reyndu menn ekki einnitt þetta í Austur-Evrópu? Þrjú hundruð milljónir einstaklinga! Og hvernig fór?“

„Hörmulega“, sagði Íslendingurinn. „Eigi að síður verða frjálsar þjóðir að læra að vinna saman að því að bjarga jörðinni. Án þess eigum við ekki framtíð.“

Páfinn lærir íslensku

„Eru þá allar menningarstefnur tuttugustu aldarinnar blindgötur?“ spurði Íslendingurinn.

„Í manninum“, sagði páfinn, „eru allar leiðir blindgötur, nema sú sem liggur til guðs.“

„Og allir skarpvitrustu menn Evrópu hafa þá farið með staðlausa stafi?“

„Skarpvitir“, sagði páfinn. „Það er hið illa í manninum sem fær hann til að halda að hann sé skarpvitur.“

„Ég er ekki guðfræðingur“, sagði Íslendingurinn.

„Það er ekki nóg að gleypa í sig fræðibækur“, sagði páfinn. „Sá sem stendur nálægt guði talar lítið um guðfræði. Allar skýringar eru óviðeigandi.“

„Þeir sem mótuðu þessa öld höfðu trúnni, — og miðalda-mykrinu“, sagði Íslendingurinn.

„Þeir sem börðust gegn kristinni trú“, sagði páfinn, „gáfu mönnum aðeins nýtt myrkur án vonar, mestu fjöldamorð sögunnar og nýtt þrælahald. Og síðan koma þeir til okkar fótsárir og þyrstir eftir að hafa gengið yfir eyðimörk trúleysisins.“

„Nútímanaður“, sagði Íslendingurinn, „fer nýjar leiðir.“

„Já, nútímanaður fer sínar eigin leiðir, — enn um stund“, sagði páfinn.

„Og þær verða líka blindgötur?“ spurði Íslendingurinn.

„Alls konar ranghugmyndir hafa brennt sig inn í huga nútímamannsins“, sagði páfinn.

„Ég er ekki rökfræðingur“, sagði Íslendingurinn.

„Það er gott“, sagði páfinn. „Rökfræði er í eðli sínu fánýt. Hún falsar veruleikann bæði í nútíð og framtíð.— Ég sagði vini mínum um daginn að mig langaði til að ná tali af Íslendingi til að kenna mér og fræða. Hann benti á þig.“

Íslendingurinn hló. „Ég hef engri þekkingu að miðla. Ég er ekki einu sinni katólskur.“

„Ég veit það. Það á heldur ekki að metast á um trúarbrögð. Sjáðu til! Sú hugsun hefur sótt á mig að heimsækja Norðurlönd og þar með Ísland. Er ekki gullaldarnenning ykkar katólsk? Ég yrði þér mjög þakklátur ef þú fræddir mig betur um þetta land, já og kenndir mér nokkur orð í íslensku. Alla mína tíð hef ég eingöngu talað í stórum borgum. Ég hef aldrei farið út á lítt byggð landsvæði til að tala. Mig langar til að tala á Þingvöllum.“

Mig langar til að bera fram á þeim stað áskorun til allra kristinna manna að sameinast í eina kirkju Krists og láta af skaðlegum og misvitrum deilum um orð: Á því munuð þið þekkja mína lærisveina að þeir kunna að fyrirgefa. — Vinir Krists eiga að vera vinir.“

Páfinn talaði á Þingvöllum. Á íslensku. Og þegar hann fór þaðan yfirgaf hann lífverði sína og steig upp í almenningsvagn sem flutti hann til Reykjavíkur. Íslenskir fyrirmenn fóru á undan í vagni páfans.

Samsæri í Kreml

Félagi Gennadí Janajev, varaforseti Sovétríkjanna, var við skál en reyndi að láta sem minnst á því bera.

„Við eigum ekki annarra kosta vöð“, sagði hann. „Við sem hér sitjum verðum að skipa sjálfa okkur í nefnd til að stjórna landinu. Við lýsum yfir neyðarástandi strax á morgun samkvæmt annarri grein í lögum Sovétríkjanna. Það á að gilda í hálfu ári frá klukkan fjögur fyrir hádegi, 19. ágúst 1991.“

Aðrir sem sátu við borðið voru O.D. Baklanov, fyrsti aðstoðarmaður varnarráðs Sovétríkjanna, V.A. Krjútskov, yfirmaður KGB, V.S. Pavlov, forsætisráðherra Sovétríkjanna, B.K. Pugo, innanríkisráðherra Sovétríkjanna, V.A. Starodubtsev, formaður bændasamtaka Sovétríkjanna, A.I. Tisjakov, forseti Sambands ríkisfyrirtækja og iðn- framkvæmda- flutnings- og samskiptastofnana Sovétríkjanna og loks D.T. Jazov, varnarmálaráðherra Sovétríkjanna.

„Þetta er rétti tíminn“, sagði Krjútskov og teygði sig niður í vasann eftir vindlingum. „Vinur okkar Gorbatsjov“, hélt hann áfram hægt og hátíðlega, „er þreyttur og kominn suður á Krímskaga. Og Jeltsín er farinn í frí út úr borginni sér til hressingar.“

Boris Pugo: „Gorbatsjov er veikur. — Og verður það fyrst um sinn!“

Tisjakov: „Valdið er því löglega, samkvæmt sjöundu grein í stjórnarskrá Sovétríkjanna, lið 127, flutt í hendur varaforseta.“

Gennadí Janajev: „Félagar! Eins og við allir vitum þá hefur þetta staðið til í allt sumar. En nú getum við ekki beðið lengur.“

Pavlov: „Það verður að segjast eins og er að þessi „umbóta-stefna“ hans Gorbatsjovs hefur beðið skipbrot. Glasnost var frávik. Rússar gleyma ekki eðli sínu og sögu. Nú höldum við aftur inn áþj óðbrautina.“

Starodubtsev: „Fólkið hefur aðeins uppskorið örvæntingu. Vonir manna hafa breyst í vantrú og sljóleika.“

Pugo, foringi Svarthúfusveitanna: „Og það sem verra er: Fólkið er farið að vantroysta yfirvöldum.“

Tisjakov: „Það getur enginn stjórnað landinu lengur.“

Jazov: „Hvaða frelsi hafa menn svo sem fengið?“

Janajev: „Okkar kerfi verður að sýna að það geti staðið af sér prófraunir sögunnar!“

Pugo: „Og þeir sem ætla að kollvarpa stjórnarskránni verða að svara til saka!“

Starodubtsev: „Það er þeirra sök að milljónir manna hafa glatað ró sinni, — og glaðværð!“

Jazov: „Það er kominn tími til að segja þjóðinni sannleikann. Erlendar ölmusur bjarga ekki neinu.“

Krjútskov: „Vesturveldin geta tæplega verið svo vitlaus að halda að það verði betra að fást við fimmtán kjarnorkuveldi en eitt.“

Pavlov: „Þeir eru hættir að bera virðingu fyrir okkur. Fyrir nokkrum árum fundum við, þegar við vorum erlendis, að við vorum virtir menn sem heyrðum til mikilli þjóð. En nú?“

Pugo: „Nú erum við að verða annars flokks útlendingar.“

Starodubtsev: „Og það sem er miklu verra. Þeir láta í ljós vorkunnsemi!“

Tisjakov: „Þeir vita eins og við að framundan blasir við hungursneyð og uppreisnir með skelfilegum afleiðingum.“

Jazov: „Viss öfl eru farin að nota sér ástandið til að koma á skipulegri glæpastarfsemi.“

Tisjakov: „Og hneykslanleg klámbylgja flæðir yfir landið“

Pavlov: „Menn eru byrjaðir að ræða um alþjóðlega vörslu á okkar eigin málum og búa sig undir landamæradeilur. Nei, félagar. Stolt okkar og heiður verður aðeins endurheimt með einu móti. Vesturlönd virða aðeins þjóð sem gæti eytt þeim!“

Pugo: „Við vitum hvernig á að endurheimta þessa virðingu.“

Janajev: „Já. Við vitum hvernig. Við gerum það sem verður að gera. Um uppkast að nýjum sambandssáttmála verðum við að ræða síðar. En þennan verður að stöðva strax.“

Krjútskov: „Þið gerið ykkur grein fyrir, að þessu fylgir viss áhætta. Við þurfum á Gorbatsjov að halda. Við verðum að vinna hann yfir á okkar band.“

Pugo: „Eina hættan er að hika. Þessir hálfborgaralega sinnuðu sauðir hafa alltaf verið aumingjar. Þeir geta ekki barist. Þeir sætta sig fljótlega við þá sem sigra.“

Krjútskov: „Við snúum okkur þá að því að ákveða hvað gera þarf.“

Annar leynifundur

Strax eftir þessar viðræður flýtti Krjútskov, yfirmaður KGB, sér á leynilegan fund sem áður hafði verið ákveðinn með Sergei Akhromejev, forseta herráðsins og sérlegum ráðgjafa Gorbatsjovs, Bessmertnykh utanríkisráðherra, Viktor Grushkov, næst æðsta manni KGB, Lukjanov, forseta Æðstaráðs Sovétríkjanna, Oleg Shenín, ritara miðstjórnar kommúnistaflokksins og Valerí Boldvin, starfsmannastjóra Gorbatsjovs og helsta ráðgjafa hans.

Krjútskov: „Það er því miður ekki hægt að treysta öllum af áttmenningunum. Gennadí var hálffullur. Hann vildi ekki í langan tíma skrifa undir neitt. Hann vissi ekki hvort við ættum að segja, að Gorbatsjov væri veikur! Pavlov var líka drukinn. Bæði Jazov og Tisjakov eru hálfgerðir sjúklingar. Báðir lögðust gegn því að gera það eina sem hægt er að gera við Jeltsín. Við verðum að losa okkur við þá fljótlega!“

Bessmertnykh: „Pavlov getum við afgreitt seinna.“

Krjútskov: „Já, við getum rætt það seinna. Það sem fyrst liggur fyrir er sendinefnd til Krímskaga. Við verðum að semja við Gorbatsjov!“

Grushkov: „Gorbatsjov þarfnast hvíldar. Efnahagur Sovétríkjanna er kominn að hruni.“

Lukjanov: „Gorbatsjov er of linur gagnvart sjálfstæðiskröf-

un Sovétríkjanna. Sambandssáttmálinn sem þeir ætla að fara að samþykkja á morgun heldur ríkjunum ekki saman. Þvert á móti ógnar hann valdastöðu miðríkisins. Hann gæti táknað fall Sovétríkjanna.“

Oleg Shenín: „Hann leiðir til allsherjar upplausnar. Það er augljóst. Áhrif okkar verða að engu.“

Sergei Akhromejev: „Þetta er rétt, félagi. Menn hljóta að sjá, að Glasnost og Perestrojka hafa í sex ár aðeins valdið upplausn. Menn vilja lög og reglu. Opnir fjölmiðlar hafa aðeins gert menn ráðvillta.“

Valerí Boldvin: „Við megum ekki ganga of langt. Við verðum að gera ráð fyrir að við þurfum á Gorbatsjov að halda síðar.“

Krjútskov: „Það verður að sjálfsgöðu þú sem verður að fara suður á Krímskaga. Og Plekhanov fer með þér. Yfirmaður lífvarðar KGB ætti að eiga greiða inngöngu! Já, og best að Tíkhanov fari líka.“

Valerí Boldvin: „Við förum auðvitað að lögum.“

Lukjanov: „Ég vona að Gorbatsjov hafi ekki gert þig linan, félagi. Það er ekki til neins að stíga þetta skref til háls.“

Bessmertnykh: „Við erum yfirmenn öryggislögreglunnar og Rauða hersins.“

Valerí Boldvin: „Og Gorbatsjov?“

Krjútskov: „Hann á allt undir okkur.“

Sergei Akhromejev: „Hann hefur ekki við neitt annað að styðjast. Hann hlýtur að skilja það.“

Viktor Grushkov: „Gorbatsjov skortir skýra framtíðarsýn. Hann hikar þegar hann á að vera ákveðinn. Sendinefndin, Valerí, verður að koma honum í skilning um hvað honum er fyrir bestu. Við erum hans menn! Hann hefur sjálfur stutt okkur alla!“

Valerí Boldvin: „Ég skal játa að ég hef aldrei fyllilega skilið hann. — Hann gæti hugsanlega neitað. Og hvað þá?“

Oleg Shenín: „Þá fer hann sömu leið og Níkíta.“

Valerí Boldvin: „Og Vesturlönd?“

Bessmertnykh: „Vesturlönd munu í fyrstu hóta okkur efna-
hagslegum refsiaðgerðum. En við viljum hvort sem er engar
ölmusur.“

Krjútskov: „Við munum leggja áherslu á, að við styðjum
markaðsbúskap og umbætur. En snúum okkur að því sem verð-
ur að gera strax. Aðalóvinurinn er Jeltsín.“

Oleg Shenín: „Við verðum að handtaka Jeltsín, lýsa yfir
neyðarástandi, banna verkföll, banna starfssemi stjórn-
mála-
flokka, banna útkomu blaða, bóka og tímarita sem verða ekki
með okkur. Og við verðum að hefjast handa strax.“

Krjútskov: „Við verðum fyrst og fremst að ná strax yfirráð-
um yfir fjölmiðlunum. — Við höfum Kreml, Landsbankann,
Rauða herinn og KGB!“

Lukjanov: „Handtaka er ekki nóg. Við verðum að skjóta
Jeltsín strax, — og ekki aðeins hann. Ég er, félagar, með lista
yfir ellefu aðra sem verða að fara með honum.“

Krjútskov: „Já. Það er ekki um annað að ræða. Þessir menn
verða að fara. Við verðum nú þegar að taka allar opinberar
byggingar, loka öllum samgöngum, þagga niður í allri and-
stöðu. Valerí! Þú ættir að leggja strax af stað suður. Eftir
klukkan þrjú í nótt verðum við að láta Tass fréttastofuna til-
kynna að Gennadí hafi tekið við forsetaembættinu vegna van-
heilsu Gorbatsjovs. Og klukkustund síðar látum við Tass til-
kynna að ný neyðarstjórn hafi tekið við völdum og hverjir
þessir áttmenningar eru.“

Oleg Shenín: „Ég get ekki annað en fallist á þetta, félagar.
Það er best að skjóta þá alla strax. Rússar hafa alltaf sýnt
ákveðnum stjórnendum hlýðni.“

Lukjanov: „Snögga árás og enga miskunn, það er það eina
sem dugar. Við megum ekki heykjast á því að beita þeim að-

ferðum sem Marx-Lenínistar hafa beitt frá 1917. Ef við gerum það þá er voðinn vís. Það vofir mikil hætta yfir ættjörð okkar! Framtíð landsins er í veði!“

Oleg Shenín: „Ég sé þetta allt skýrar. Það væru reginnmistök að byrja ekki á því að taka Jeltsín úr umferð.“

Krjútskov: „Ég skal láta Alfadeildina sjá um hann! Gott félagar. Tími athafnanna er kominn. Það gleður mig að heyra að við gerum okkur það ljóst að þetta tekst aldrei nema við framkvænum þetta allt í skjóli einnar nætur. Við höfum ekki meiri tíma. Það veit hér hver og einn hvað hann verður að gera.“

Bessmertnykh: „Vonandi nægir að sýna þeim herinn. Vonandi þurfum við ekki að nota hann.“

Alfadeildin

„Við höfum, félagi, fengið fyrirskipun frá æðstu stöðum, frá mestu valdamönnum alls ríkisins.“

„Gorbatsjov?“

„Nei, félagi. Hann er sennilega fangi á Krímskaga. Hinir nýju menn kalla sig Neyðarnefndina.“

„Skipun um hvað?“

„Ekkert smáræði. Við eigum að bíða myrkurs og fara svo út úr borginni og drepa Jeltsín.“

„Hann er í sumarhúsinu.“

„Já. Hann er í „helgarfríinu“, er mér sagt.“

„Í hvað er eiginlega um að vera?“

„Það er, eins og ég sagði, ekkert smáræði, jafnvel ekki fyrir okkur! Við eigum alls að drepa strax tólf æðstu menn þingsins. Hérna félagi. Hérna er skráin, — dauðalistinn.“

„Ummin ... Borgarstjórann líka, Gavríl Popov?“

„Aðallega hann, og þennan helsta aðstoðarmann hans, Júrí Luzhkov.“

„Hvað með Gorbatsjov?“

„Þeir sögðu fyrst, að hann þarfnaðist langrar hvíldar. Núna segja þeir að Gorbatsjov liggi rænulaus í rúmi sínu.“

„Sem er auðvitað lygi.“

„Vafalaust.“

„Og væntanlega er okkur í Alfadeildinni falið eitthvað fleira?“

„Að sjálfsögðu. Við eigum í nótt að taka tvær neðstu hæðir þinghússins og skjóta á allt sem hreyfist.“

„Hvað halda þessir menn að við séum?“

„Vélmenni, hvað annað, eins og við höfum líka alltaf verið.“ „Alltaf hægt að reiða sig á Alfadeildina“, segja þeir, „harðasta kjarnann í sjálfum kjarnanum!“

„Við gerum þetta ekki?“

„Það er hættulegt að hlýða þessu ekki!“

„Það er enn hættulegra að hlýða þessu.“

„Þeir munu heimta, að við látum til skarar skríða.“

„Ég efast ekki um það. En hvað geta þeir ef við segjum nei?“

„Aðeins drepið okkur.“

„Þess vegna segjum við ekki nei. Og framkvæmum þetta?“

„Það er ekki þar með sagt!“

„Við höfum engar sannanir fyrir því, að Gorbatsjov sé óhæfur til að sinna skyldum sínum.“

„Ég skil raunar ekki hvers vegna menn svona nákomnir honum eru að steypa honum af stóli.“

„Er ekki sama að gerast og '64 þegar þeir steypu Níkíta?“

„Ég er alls ekki viss um það. Nú er 1991. Þetta er annar heimur sem við lifum í. Gömul fordæmi sanna ekki neitt. Þessir gömlu menn skilja ekki, að fólk hefur fengið frelsi og er kornið með ný viðhorf.“

„Rússar eru ekki lengur það sem þeir voru. Gorbatsjov hefur gert þá óttalausar. — Blóðbað, félagi, gæti orðið okkur hættulegt, seinna.“

„Þeir ætla að loka öllum fjölmíðlum! Það er eins og þeir viti ekki að það er tæknilega ómögulegt. Við lifum á tölvuöld!“

„Já. — Og það eru komnar upp pólitískar valdastöðvar sem eru stjórnlausar og við getum ekki eytt á einni nóttu.“

„Þetta gæti þýtt borgarastyrjöld.“

„Og þetta er löglaust. Ákvæðin um forsetaskipti eru skýr og eftir þeim hefur ekki verið farið.“

„Er ekki best að láta þá skila völdunum aftur?“

„Ég held að þeir gætu ekki stjórnað. Efnahagurinn er hruninn, það er rétt, en hvað gætu valdhafar sem almenningur fyrir-
lítur gert við þessar aðstæður?“

„Þeir geta ekki komið í veg fyrir hungursneyð næsta vetur. Hvar ætla þeir að fá peninga?“

„Auðvitað getum við ráðist inn í þetta „víggrta“ þinghús og tekið það á tuttugu mínútum.“

„Já, já. Auðvitað getum við þetta. Við erum sérþjálfuð sveit til slíkra hluta.“

„Sovétherinn hefur alltaf gert skyldu sína og hlýtt.“

„Já, en eftir þessi sex ár af Glasnost vita þeir ekki hverjum á að hlýða. Ég efast ekki um baráttuviljann en skilningurinn hefur breyst.“

„Þeir halda að það sé nóg að sýna grimind og hörku.“

„Það gæti verið nóg. En við getum líka breytt hlutunum. Herinn veit eins og við, að Neyðarnefndin er ólögleg og hefur engin lögleg völd.“

„Valdaráninu er sennilega lokið ef við hlýðum ekki.“

„Við ráðumst ekki á Hvíta húsið!“

„Við neitum að gera árás á þjóðþingið!“

„Við björgum landinu frá borgarastyrjöld!“

„Og sjálfum okkur!“

„Þá er ekki nóg að vera hlutlaus. Við verðum að snúast gegn þeim.“

„Hvernig?“

„Með því að svíkja þá.“

„Vara Boris Jeltsín við?“

„Já. Og látast vera á leiðinni. Við komum tuttugu mínútum

of seint! Við látumst vera að undirbúa árás á þinghúsið en för-
um okkur hægt.“

„Og síðan fylkjum við liði til verndar þinginu?“

„Já. Og sannaðu til. Þeir munu hika þar til allt verður um
seinan. — Og leggja síðan á flótt! Þessir menn hafa aldrei
getað neitt án okkar!“

„Og valdaráninu þar með lokið.“

„Hvað verður um þá sem fylgdu þeim?“

„Við getum aðeins bjargað okkur á einn hátt, félagi.“

„Það sofa margir lítið næstu nætur!“

Orrustan um Hvíta húsið

Elena vaknaði í myrkrinu við að Ivan var kominn fram og hafði kveikt á tækinu. Hún gekk stirðlega fram í baðherbergið og kastaði upp. Hún var nokkra stund að jafna sig og hlustaði stjörf á þulinn í útvarpinu. Síðan þvoði hún sér úr köldu vatni og gekk að tækinu til manns síns, sem var að ljúka við að klæða sig. Það var örlítið farið að birta á þessum gráa mánudagsmorgni. Ivan hafði af tilviljun farið fram og kveikt á tækinu á fjórða tímanum. Tass fréttastofan var þá að tilkynna að Gennadí Janajev, varaforseti Sovétríkjanna, væri búinn að taka við forsetaembættinu vegna vanheilsu Gorbatsjovs. Eftir þessa yfirlýsingu vék Ivan ekki frá tækinu en beið átekta. Hann vissi að eftir fáeinar klukkustundir hefði átt að undirrita nýjan sambandssáttmála sem hlaut að auka sjálfstjórn Sovétríkjanna.

Það sagði sig sjálf, hélt Ivan, að hér var að fara fram valdarán til að koma í veg fyrir aukið frelsi. Stundarfjórðungi yfir fjögur birti Tass aðra tilkynningu um að ný nefnd, sem kölluð var Neyðarnefndin, hefði tekið við völdunum. Þulurinn las ábiððarmikill átta nöfn hinna nýju manna, sem á svipstundu voru orðnir æðstu valdamenn Sovétríkjanna. En nú rétt fyrir sjö náði Ivan nýrri útsendingu. Það var Boris Jeltsín að forðæma hina nýju menn og lýsti því yfir, að valdarán hefði verið framið og skoraði á almenning að snúast til varnar. Seinna var sagt að brynvarðir bílar væru byrjaðir að streyma til miðborgar

Moskvu. Elena fór ekki aftur í rúmið en klæddi sig eins og maður hennar. Tveimur klukkutímum síðar heyrðu þau aftur rödd Jeltsíns í tækinu.

„Brottvikning Gorbatsjovs“, sagði hann, „er valdarán harðlínukommúnista. Verkamenn! Hefjið allsherjarverkfall! — Borgarar! Komið til þinghússins og verjið það! Skriðdrekar eru farnir að streyma að þinghúsi Rússlands hér í Moskvu!“

Elena og Ivan voru bæði við nám í Moskvuháskóla og bjuggu við þröngan kost. Þau settu bæði von sína á nýja og betri tíma. Þær vonir virtust nú ætla að verða að engu.

Elena reis á fætur.

„Boris Jeltsín er okkar maður“, sagði hún. „Og hann þorir. Hann er í mikilli hættu. Ég fer strax niður að þinghúsinu.“ Ivan horfði á hana undrandi.

„Nei, Elena. Ég fer auðvitað, en þú getur ekki og mátt alls ekki fara. Það getur allt gerst. — Og barnið fæðist eftir tvær eða þrjár vikur. Kannski fyrr. Þú mátt ekki hreyfa þig út. Þú verður að hugsa um barnið.“

„Ég er að hugsa um barnið! Hvernig heldur þú að líf barnsins okkar verði ef þessir þælahaldarar ná að endurvekja gamla óskapnaðinn? — Ég fer hvað sem þú segir og hvort sem þú verður með eða ekki.“

Ivan hristi höfuðið. Þegar Elena var í þessum ham var vonlaust að reyna að telja henni hughvarf.

Þau voru að ganga frá húsi sínu í átt að Hvíta húsinu við Moskvuá þegar þau rákust á skólafélaga sína Kíril og Anastasíu, sem bæði voru í lokaáfanga í sagnfræði. Þau héldu öll saman til þinghússins.

„Segi þeir nú að Boris Jeltsín sé ekkert annað en lýðskrumari og tækifærissinni“, sagði Kíril vígreifur.

„Hann er það að minnsta kosti ekki lengur“, sagði Anastasía. „Það ættu allir að gera skilið.“

„Jeltsín þorir“, endurtók Elena og reyndi að herða gönguna.

„Þessir nýju valdhafar, ef nýja skyldi kalla, vita ekkert hvað þeir eru að gera“, sagði Ivan.

„Ég er fyrir löngu búinn að sjá það“, sagði Kíril, „að þessir valdaræningjar skilja ekki lengur í hvernig þjóðfélagi þeir lifa.“

„Það eru myrkir tímar ógnarstjórnar í vændum ef þessum mönnum tekst ætlunarverk sitt“, sagði Elena.

Rauða torgið hafði verið rýmt og hliðum Kremlar lokað. Þegar þau komu að Kalínín-breiðgötunni sáu þau, að þar höfðu menn þegar safnast saman og voru farnir að reisa götuvígi úr strætisvögnum. Um hádegið fóru þau upp á Maniestorg, þar sem fólk var að safnast saman þrátt fyrir fundabannið. Margir hrópuðu vígorð og sumir veifuðu þrílitum fánum Rússlands.

Þau hrópuðu öll ósjálfrátt vígorðin með fólkinu:

„Niður með kommúnistaflokkinn!“

„Burt með slátrarana!“

Ungmennin héldu áfram eftir fundarhöld á Maniestorgi til Þinghússins, hins hvíta húss Rússlands við Moskvuá, eins og nú var farið að nefna það.

*

*

*

Foringjar Alfasveitarinnar höfðu ekki legið á liði sínu. Þeir gerðu sér grein fyrir því, að fyrir þá var um líf og dauða að tefla:

„Nei, félagi. Atburðarásinni verður ekki snúið við. Jafnvel þó að þetta tækist núna yrðum við fyrr eða síðar kallaðir landráðamenn. Og við vitum hvað það þýðir fyrir okkur.“

Eftir að hafa gert Jeltsín viðvart og skýrt fyrir honum hver áætlun áttmenninganna var hringdu þeir á ótal staði og kipptu í ótal þræði innan KGB og Rauða hersins. Þeir sáðu alls staðar fræi efasemda og tortryggni. Hér voru fagnmenn að verki og árangurinn lét ekki á sér standa. Þeir fóru með skriðdrekasveit

til þinghússins. Menn voru nokkra stund að átta sig á því að þessir tíu skriðdrekar voru ekki komnir til að gera árás. Þeir tóku sér stöðu við þinghúsið til að verja það, og foringjar þeirra lýstu yfir fullum stuðningi við Jeltsín. Hin þrautþjálfaða sveit, sem taka átti Jeltsín af lífi, snerist öll á hans band samkvæmt skipun foringja sveitarinnar. Inn í sjálft þinghúsið héldu strax valdir menn með alvæpni. Borgin fylltist — að vísu — af skriðdrekum og herbílum samkvæmt munnlegum fyrirmælum um árás. Þau fyrirnáli komu frá Jazov. En margir foringjar innan hersins og KGB léku tveim skjöldum vegna óvissunnar og vissu aldrei fyllilega hverju átti að hlýða. Þeir biðu þess að málin skýrðust. Það jók enn óvissuna þegar það spurðist út að strax í upphafi valdaránstílnarinnar hefðu komið tvö herfylki úrvalssveita til liðs við Jeltsín. Annað var úr Tamanskaja-herdeildinni, en þá herdeild óttaðist Jeltsín mest. Hitt herfylkið var úr fallhlífaherdeild frá Tomsk. Og við þetta bættist enn, að foringi KGB á Pétursborgarsvæðinu lýsti strax yfir ákveðinni andstöðu við valdaránið. Og nokkrir aðrir KGB foringjar fóru til Hvíta hússins og skipulögðu varir.

*

*

*

Boris Jeltsín hafði haft nægan tíma til að koma sér fyrir í víggirtu þjóðþingi Rússlands ásamt þingmönnum og vígamönnum með skammbyssur og Kalashnikov riffa. Og héðan stjórnaði hann aðgerðum. Mannfjöldinn fyrir utan og skriðdrekasveitin veittu honum aukinn styrk. En hann vissi að auðvitað mátti hann sín einskis gegn Rauða hernum. Hann varð að stöðva. Og gegn árás Rauða hersins hafði hann aðeins eitt öflugt vopn, sjónvarpið.

Jeltsín flutti ávarp í sjónvarpi frá þinghúsinu og lýsti yfir með tilskipun fullveldi Rússlands. Og hann fyrirskipaði að stjórn hersins og KGB segðu af sér.

„Ég leita til ykkar“, sagði Jeltsín, „á þessum viðsjárverðu tímum fyrir land okkar. Aðfaramótt 19. ágústs var framið valdarán í landi okkar. Hópur pólitískra ævintýramanna lýsti því yfir að þeir væru æðstu yfirmenn landsins og fröndu þar með samsæri gegn stjórnarskránni og gerðust jafnframt sekir um hin alvarlegustu föðurlandssvik. Með því að svíkja fólkið, föðurlandið og stjórnarskrána hafa þeir sagt sig úr lögum við Sovétríkin. — Ég bið ykkur, hermenn og hershöfðingjar Rússlands, að þið látið ekki teyma ykkur út í heimskulegar og blindar aðgerðir til þess eins að verja forréttindi hinnar kommúnistísku yfirstéttar. Sovéskir hermenn þurfa að geta greint lygi frá sannleika. Setjið ekki smánarblett á rússneska herinn með blóði ykkar eigin fólks! Hermenn! Hlýðið engum skipunum um valdbeitingu! Verkamenn! Leggið niður vinnu!“

*

*

*

Fjórmenningarnir komu loks til þinghússins. Það var greinilegt að Moskvubúar ætluðu að berjast. Elena sá að konur voru hér síst færri en karlmenn, þó að þær hefðu verið beðnar að fara heim. Fólkið hafði hikað í fyrstu en tók síðan að streyma út á strætin. Þau gengu öll fjögur til liðs við fólk sem var að byggja götuvígi kringum rússneska þinghúsið. Þau stöðvuðu rússneska hermenn á leið til hússins. Elena tróð blómi í byssuhlaup eins hernannsins og og hrópaði: „Skjótið ekki næður ykkar og systur!“

Vegna fólksfjöldans námu skriðdrekarnir staðar og höfðust ekkert að. „Hver hefði trúað því“, sagði Ivan, „að ein blómastúlka gæti stöðvað skriðdreka sem Jazov, Krjútskov og Boris Pugo senda til Moskvu?“

Þau vissu að Jeltsín var á blaðamannafundi inni í þinghúsinu, en skyndilega sáu menn að hann hélt út úr húsinu. Hann klifraði stirðlega, studdur af vinum sínum, upp á skriðdreka

sem stóð fyrir utan. Mannfjöldinn fagnaði honum ákaft. Hann endurtók fyrri skipanir sínar:

„Hermenn! Hlýðið engum skipunum frá valdaránsmönnum!“

Jeltsín hélt áfram: „Hermenn og foringjar! Ský ógnar og einræðis hrannast upp yfir öllu landinu. Leyfum þeim ekki að láta eilífa nótt hvolfast yfir okkur. Stjórnarfar þessara nýju herra mun mótast af handjárnnum, næturhandtökum og einangrunarbúðum.“ Hann þagnaði og mannfjöldinn hylti hann.

„Boris Jeltsín hefur stálvilja“, sagði Kíril.

„En getur hann sigrað?“ spurði Anastasía.

„Þetta er í fyrsta sinn í sögunni“, bætti hún við, „sem Rússi segir Sovéthernum stríð á hendur!“

„Við erum engir þrælar lengur“, sagði Elena.

„Það er varla hægt að gera of mikið úr þessari hættu“, sagði Ivan þungbúinn. „Hvað verður um okkur ef Tamanskaja herdeildin hér rétt við miðborgina gerir árás?“

„Ég er viss um“, sagði Elena, „að hugrekki Jeltsíns vekur aðdáun um allan heim.“

„Og þitt hugrekki er engu minna“, sagði Ivan.

„Það er ekki víst að þeir þori“, sagði Kíril.

„Þeir eru ekki fullir af neinum eldmóði“, sagði Anastasía. „Hermennirnir vita alveg eins vel og við, að nómenklatúran er aðeins að reyna að varðveita sín eigin sérréttindi.“

„Horfið á hann! Þarna uppi á skriðdrekanum!“ hrópaði Kíril. „Ég hef það einhvern veginn á tilfinningunni, að þetta sé söguleg stund, sem við erum að lifa. Horfið á hann! Stundum þarf ekki nema einn mann til að breyta mannkynssögunni. Þessi stund gæti verið ein slík!“

✱

✱

✱

„Andrei Kozyrev“, sagði Jeltsín eftir að hann var aftur kominn inn í þinghúsið. „Við eigum enga von ef þeir beita hernum.

Við vitum það. En við megum aldrei gefast upp fyrir þessum mönnum. Þó að þeir hrifsi til sín völdin þá geta þeir ekki haldið þeim nema skamman tíma. Við verðum því að halda baráttunni áfram og vera viðbúnir. Ég fel þér að fara strax með fyrstu flugvél sem þú getur náð í til Parísar. Þar verður, ef þörf krefur, að leggja drög að útlagastjórn. Þessi Neyðarnefnd ógnar jafnvægi Evrópu og öllum heiminum.“

Eftir að hafa gengið frá málum við Kozyrev, kallaði hann þingmenn niður á fyrstu hæð til að skipuleggja hvernig reynt yrði að stöðva hersveitir sem stefndu að húsinu með því að ræða við hermennina. Jeltsín bað þingmennina að fara saman út í borgina í litlum hópum, hvern í það hverfi sem hann þekkti best, og reyna að tala um fyrir hermönnum og foringjum, og fá þá til að hætta við allsherjarárás á þinghúsið.

Að því búnu kallaði hann á vin sinn, Mikhail Astafiev.

„Mikhail, — Konstantin Kobets hershöfðingi, sem stjórnar hér öllu með prýði, hefur mestar áhyggjur af árás Tamanskaja herdeildarinnar. Taktu með þér nokkra þingmenn til að reyna að stöðva þá. Kobets hershöfðingi segir að þessi herdeild hafi fengið skipanir um að skjóta á allt sem hreyfist í nótt.“

„Útgöngubann og næturvinna“, sagði Mikhail Astafiev kuldalega.

„Já. Við vitum hvernig þeir hugsa. Útgöngubann í Moskvu frá klukkan ellefu í kvöld til fimm í fyrramálið. Við vitum hvaða myrkraverk þeir ætla að vinna á þessum tíma. Þeir eru nýbúnir að tilkynna þetta. Við höfum ekki mikinn tíma.“

*

*

*

Það var erfitt fyrir Mikhail Astafiev þingmann og lið hans að komast áfram. Þrátt fyrir útgöngubannið voru göturnar fullar af fólki. Þegar þingmennirnir fóru fram hjá bandaríska sendiráðinu skammt frá þinghúsinu mættu þeir skriðdrekum á

Tsjajkovskigötu og heyrðu skothríð. Þeir stukku út úr bifreiðinni og út á horn Kalínín breiðgötu. Skriðdrekarnir voru farnir að brjóta sér leið gegnum ystu víggirðinguna sem fólkið hafði reist. Hermenn sátu uppi á skriðdrekum og skutu upp í loftið. Þingmennirnir sáu skriðdrekana hverfa niður í göngin undir Kalínínbrúna. Þeir hröðuðu ferð sinni til að ná til Tamanskaja herdeildarinnar og tókst það að lokum. Hermennirnir voru greinilega að búa sig undir að leggja af stað. Þingmennirnir höfðu bílaútvarpið opið. Þulurinn var að byrja að lesa frétt um að menn hefðu fallið við þinghúsið. Þeir hækkuðu í tækinu og kölluðu til hermanna að hlusta. Mikhail hrópaði: „Við erum rússneskir þingmenn með skilaboð frá Jeltsín!“

„Fjandinn hirði ykkur alla saman, þessa pólitíkusa“, hrópaði einn hermanna á móti en þeir hlustuðu samt.

Mikhail Astafiev hrópaði aftur þegar fréttin hafði verið lesin: „Gerið ykkur grein fyrir því, að það að setja Gorbatsjov frá völdum er að biðja um borgarastyrjöld og endurvekja kalda stríðið.“

„Þetta, sem þú kallar valdarán, er staðreynd“, svöruðu hermennirnir.

„Svona harðstjórn verður ekki langra lífdaga auðið. — Og hvað verður þá um mennina sem styðja hana? Þessir pólitíkusar, ævintýramenn og framapotarar endast ekki lengi!“

„Við gerum aðeins skyldu okkar.“

„Skyldu! Hvenær hefur Rauði herinn slátrað sinni eigin þjóð?“

„Við verðum að hlýða okkar yfirmönnum?“

„Já. En hverjir eru þeir? Hvar er forsetinn? Svona lagað gerist ekki hjá siðmenntuðum þjóðum! Það er Jeltsín sem er lýðræðislega kjörinn forseti Rússlands og hann nýtur stuðningsí öllum Sovétríkjunum. En valdataka áttmenninganna er ólögleg. Ætlið þið, hermenn okkar, að skjóta á okkar eigin þjóð?“

Rödd hershöfðingjans heyrðist allt í einu. „Farið þið burtu hédan. En þið getið sagt Jeltsín, að það standi ekki til að ráðast á rússneska þinghúsið, það fer enginn úr þessum búðum í nótt.“

*

*

*

Hans heilagleiki, Jóhannes Páll páfi, söng á sama tíma messu yfir tvö hundruð þúsund áheyrendum á Heltjutorgi í Búdapest á síðasta degi heimsóknar hans til Ungverjalands:

„Hinum brottvikna forseta hefur verið annt um hag lands síns og alls umheimsins. Ég bið fyrir því að lýðræðisþróuninni, sem Gorbatsjov hratt af stað, verði ekki stefnt í hættu og að Sovétríkjunum verði hlíft við harmleik.

Ég kann sérstaklega að meta þá einlægu löngun sem hefur vísað honum veginn og köllun hans til að berjast fyrir mannréttindum og manngöfgi. Megi þeirri stefnu sem hann markaði aldrei hnigna. — Þið Ungverjar eruð ykkur meðvitandi um þá miklu hamingju sem frelsið er landi ykkar. — Lærið að njóta þess.“

*

*

*

„Þetta er John Major, forsætisráðherra Bretlands.“

„Boris Jeltsín!“

„Vesturlönd krefjast lausnar Gorbatsjovs úr varðhaldi.“

„Já. Já. Gorbatsjov er í haldi á Krímskaga án nokkurs sambands við umheiminn. Nálægum flugvelli hefur verið lokað.“

„Við, ég og forseti Bandaríkjanna, krefjumst þess að fá að tala við hann.“

„Fyrirgefðu, skriðdrekarnir nálgast.“

„Hefur verið komið á útgöngubanni í Moskvu?“

„Já. Og skriðdrekamir færast nær.“

„Þeir segja, að Gorbatsjov sé veikur.“

„Gorbatsjov gekkst undir læknisrannsókn fyrir örfáum dögum. Hann er stálsleginn ... að mestu. Fullyrðingar valdaræningjanna um veikindi hans eru ósannar.“

„Ég vildi láta þig vita að við stöndum með þér!“

„Já. Ég vona að almenningur á Vesturlöndum láti í sér heyra.“

„Hann gerir það.“

„Það er óvíst hvað skeður næstu klukkustundir. Tíminn er á þrotum. Ég heyri að sovésku skriðdrekamir nálgast húsið.“

„Ég er staðráðinn í að gera allt sem í mínu valdi stendur til að reyna að fá Gorbatsjov lausan. Þessi mál setjum við á oddinn.“

„Fyrirgefðu. Ég verð að slíta samtalinu. Þeir eru byrjaðir að skjóta. Þakka þér fyrir, forsætisráðherra.— Og John, segðu þeim að það sé of snemmt að fara að skrifa minningargreinar um okkur. Við erum ekki fallnir!“

*

*

*

„Þetta getur orðið örlagarík nótt“, sagði Ivan. Hann, Elena, Anastasía og Kíril höfðu farið heim eftir hádegisd, en komið strax út aftur þegar þau heyrðu að tilkynnt var um útgöngubann síðar um kvöldið. Þegar þau komu að þinghúsinu sáu þau að mannfjöldinn hafði stækkað til muna og að allar götur voru fullar af fólki. Ungir Moskvubúar stóðu uppi á vegatálmunum og við aðrar hindranir. Aðrir ornuðu sér við opna elda og biðu átekta. Veðrið var þungbúið og það var farið að rigna.

Seint um kvöldið létu þeir sem hlýddu fyrirmælum Jazovs til skarar skriða. Það kom fjöldi skriðdreka og brynvarinna vagna akandi á miklum hraða í átt að stjórnarsetrinu.

„Það er byrjað“, sagði Kíril. Allir sem sátu við eldana spruttu á fætur og héldu til móts við skriðdrekana. Þeir stöðvuðust við götu sem lá beint að stjórnarsetrinu. Þeir skutu af

byssun sínum, en upp í loftið. Og það sama gerðu þeir í mannþrönginni sem voru vopnaðir. Mannfjöldinn æpti að hernönnunum. Menn höfðu búið til bensínsprengjur og með þeim tókst að kveikja í nokkrum farartækjum hersins. Það gaus upp mikill reykur í miðborginni.

„Við erum að sigra“, hrópaði Kíril. „Þeir þora ekki að nota fallbyssurnar á okkur!“

„Já“, samsinnti Ivan. „Þeir hika við að nota herinn og tíminn vinnur gegn þeim.“

„Og stuðningsmönnum Jeltsíns er alltaf að fjölga“, sagði Anastasía.

„Það er ekki hægt að beygja menn til hlýðni úr þessu“, sagði Elena.

Fjórmenningarnir bárust með mannfjöldanum undir Kalínínbrúna. Elena hljóðaði upp fyrir sig. Lostin hryllingi horfðu þau á einn skriðdrekanna keyra hiklaust yfir mann sem reyndi að hefta för hans. Mannfjöldinn horfði fyrst á þetta þögull en síðan greip um sig æði. „Þeir hafa drepið þrjá“, kallaði rödd í hópnum og aðrir endurtóku þetta hræddir og reiðir. Margir höfðu greinilega særst. Mannfjöldinn gerði sig líklegan til að ráðast á hermennina og yfirbuga þá. Hermennirnir sem voru sjálfir orðnir hræddir og ringlaðir æptu:

„Við skjótum á hvern þann sem kemur of nálægt.“

Þau sáu rússneskan þingmann, sem þau báru öll kennsl á, Mikhail Astafiev, ganga hiklaust til skriðdrekanna þrátt fyrir þessa hótun.

„Bíðið“, kallaði hann til þeirra. „Ég er að koma frá Tamanskaja herdeildinni. Hún ætlar ekki að hreyfa sig úr búðunum. Þið einir hlýðið röngum mönnum.“

Í kringun þá var fjöldi vopnaðra manna sem fram að þessu hafði skotið upp í loftið en beindi nú byssunum að þeim.

„Lættið þessu“, kallaði þingmaðurinn. „Yfirgefið skrið-

drekana. Fylgið mér! Ég mun sjá til þess að þið fáið að fara í friði. “

Hermennirnir, sem vissu ekki lengur hverju ætti að trúa, gengu að þessum skilmálum.

Menn sem höfðu verið í Afganistan settust þegar undir stýri og skriðdrekunum var ekið inn fyrir víggirðingarnar.

„Þeir hafa gengið í lið með okkur“, hrópaði Ivan. Á víð og dreif sáu þau brotna og brunna sporvagna og strætisvagna, jafnvel flak af skriðdreka sem kveikt hafði verið í.

Þau héldu aftur að þinghúsinu. Þar voru menn að búast við stórárás og margir báru gasgrímur. Áhlaupi Sovéthersins virtist að vísu hrundið í bráð, en enginn bjóst við öðru en að þetta væri aðeins forsmekkur þess sem komna ætti.

Á miðnætti var sungin messa á svölum þinghússins.

*

*

*

Ekkert fjórmanninganna fór þessa nótt frá þinghúsinu. Þau sátu við eldana. Það bárust fréttir milli manna um að verið væri að undirbúa mikla árás.

Kíril: „Ég heyrði mann segja eftir Kobets hershöfðingja, að hann gæti ekki verið viss fyrr en búið væri að skjóta þessa þorpara.“

Ivan: „Þetta er venjulegt sjónarmið hernaðarsérfræðinga. Það á aldrei að sýna skort á miskunnarleysi!“

Elena: „Tíminn vinnur með okkur. Þeir hafa ekki lengur stjórn á hernum. Tókuð þið ekki eftir að skriðdrekasveitirnar stöðvuðust við götuvígi, sem vel var hægt að sneiða hjá?“

Anastasía: „Og fréttirnar frá Pétursborg sýna að herinn þar gerir ekki neitt.“

Elena: „En við fyrirgefum ekki þessum slátrurum að keyra yfir mennina. Mér fyndist að það mætti flytja múmíuna af Lenín burtu af Rauða torgi og grafa þá þar í staðinn.“

Ivan: „Þessari tillögu þyrfti að koma á framfæri til hærri staða.“

Kíril: „Við látum aldrei framar einræðisherra sitja hér að völdum!“

Á miðvikudagsmorguninn braust sólin gegnum skýjaþykkn-ið og það var hætt að rigna. Þær fréttir bárust eins og eldur í sinu milli manna, að herinn væri að senda mikið lið að þinghúsinu. En sá her kom ekki. Neyðarnefndin vissi ekki sitt rjúk-andi ráð og öllum að óvörum brutust út mikil fagnaðarlæti í þinghúsinu. Jeltsín hafði verið að segja þingmönnum í Rússlandi, að áttmenningarnir hefðu gefist upp. Hann sagði, að svo virtist sem þeir væru að reyna að flýja frá Moskvu, sennilega í flugvél.

„Stöðvið þá!“ hrópaði hann út til fólksins.

Hamslaus fögnuður braust út á torginu. Yfirmaður varnarmála Sovétríkjanna skipaði öllum skriðdrekum að hverfa burt frá sovískum borgum. Og skriðdrekar og brynvarðir bílar fóru strax til búða sinna. Og eftir hádegi var það haft eftir yfirmanni öryggismála Sovétríkjanna að tveir menn úr Neyðarnefndinni væru á leið til Krímskaga og freistuðu þess að ná fundi Gorbatsjovs.

Jeltsín tilkynnti skömmu fyrir fjögur, að hann hefði tekið alla yfirstjórn sovíska hersins í Rússlandi í sínar hendur og stundarfjórðungi síðar sagði Tass fréttastofan frá því, að búið væri að setja Gorbatsjov inn í embætti forseta að nýju. Um kvöldið sneri hann aftur til Moskvu.

Menn fóru loks að tína heim af torginu. Allir höfðu verk að vinna. Síðastur til að hverfa burtu var úrvinda maður sem sagði við fréttamann um leið og hann fór: „Í minningu fjölskyldu minnar, sem Stalín lét myrða, hef ég staðið hér í þrjá sólarhringa.“

Sumarhús við Svartahaf

Gorbatsjov naut langþráðrar hvíldar frá endalausum erfiðum í starfi sínu. Sumarbústaðurinn við Svartahafið var að vísu enginn venjulegur hvíldarstaður. Húsið var stórt og í rauninni stjómarmiðstöð. Fjölskylda hans var með honum, eiginkonan Raisa, dóttirin Irena og maður hennar Anatólí að ógleymdum fjörkálfinum henni Anastasíu litlu, dótturdótturinni. Þau nutu öll eftir bestu getu strandlífsins við Svartahafið. Gorbatsjov hafði farið fremur seint að sofa á laugardagskvöldið og hann hafði aðeins hvílt í tvo tíma þegar hann heyrði að barið var að dyrum á svefnherberginu. Hann fór fram úr rúminu og opnaði. Það kom á hann undrunarsvipur þegar hann sá að þetta var yfirmaður lífvarðanna.

„Fyrirgefið, forseti, en ég neyddist til að gera þetta. Það er kominn hingað sendinefnd frá Moskvu. Þeir segja að erindið sé svo mikilvægt að það þoli enga bið.“

„Sendinefnd frá Moskvu? Hvaða sendinefnd? Hvað vill þetta fólk?“

„Ég veit það ekki.“

„Ég á ekki von á neinunum gestum. Það hefur enginn boðað komu sína.“

„Nei, herra forseti.“

„Ivers vegna var þessu fólki þá hleypt inn?“

Yfirmaður lífvarðarsveitarinnar varð vandræðalegur.

„Með þeim eru menn sem við þekkjum mjög vel.“

„Hvaða menn?“

„Valerí Boldvin.“

„Starfsmannastjóri minn?“

„Já.“

„Og hverjir fleiri?“

„Plekhanov.“

„Yfirmaður lífvarða KGB!“ Gorbatsjov varð hugsandi á svip. „Það var þess vegna sem þið hleyptuð þeim inn?“

„Já, herra forseti. Tíkhanov er líka með þeim.“

„Annar yfirmaður í KGB.“ Svipur Gorbatsjovs harðnaði og röddin varð kuldaleg.

„Farðu fram og segðu þessum heiðursmönnum að bíða.“

„Vinur minn, Krjútskov“, sagði hann lágt við sjálfan sig og gekk inn í annað herbergi. Hann tók upp símtól til að afla sér upplýsinga um hvers vegna þessi sendinefnd væri komin. Síminn var óvirkur. Illur grunur hans var nú orðinn að vissu. Hann reyndi símann innanhúss en hann hafði líka verið aftengdur. Gorbatsjov gerði sér fulla grein fyrir því, að hann var orðinn gjörsamlega sambandslaus.

Hann flýtti sér aftur inn í svefnherbergið og vakti Raisu. Hann sagði henni frá því sem var að gerast. Raisa varð náföl og það fór skjálfti um líkama hennar. En hún harkaði af sér. Þau klæddu sig bæði og fóru síðan yfir til herbergis Írenu og Anatólí og báðu þau að klæða sig í skyndi og koma fram.

Gorbatsjov var alvarlegur í bragði þegar hann fór að skýra fyrir fjölskyldu sinni hvað gæti gerst. Það var raunar þarflaust. Þau vissu öll að fólk eins og þau hafði í Sovétríkjunum orðið að gjalda fyrir pólitískan ósigur með lífi sínu.

„Við vitum að allt getur gerst“, sagði hann. „Og ég verð að gera ykkur það ljóst að ég get ekki breytt stöðu minni né stefnu og ég læt ekki kúga mig til neins. Við vitum hvernig áður var farið með fjölskylduna í tilvikum eins og þessum.“

Lengra komst hann ekki. Nokkrir KGB menn ruddust inn í stofuna. Þeir voru alvopnaðir. Þeir höfðu leitað um allt húsið og gerðu sig heimakomna.

Raisa reis á fætur:

„Það hefur enginn boðið ykkur hingað inn!“, sagði hún byrst.

KGB maður þreif í vinstri handlegg hennar og hrinti henni aftur niður í sætið.

„Við bjóðum okkur hingað sjálfir“, sagði hann hranalega.

Gorbatsjov gerði sig líklegan til að ráðast á manninn en þrír KGB menn stöðvuðu hann.

Í sama bili birtust þeir Tíkhanov og Plekhanov í dyrunum. Valerí Boldvin lét ekki sjá sig. Plekhanov hélt á „Svarta kassanum“, skjalatösku Gorbatsjov. Í henni var dulmálslykill og búnaður til að hefja árás með langdrægum kjarnorkueldflaugum.

„Ég er líka með dulmálslykil varnarmálaráðherrans“, sagði Tíkhanov glottandi.

„Þetta eru ruddar“, sagði Raisa. Hana verkjaði enn í handlegginn.

Gorbatsjov gekk til hennar og lagði báðar hendur róandi á axlir hennar.

„Já, Raisa. Þetta eru ruddar. Og ruddar hafa oftast minna vit en við höldum!“

„Þú hefur ekki nein efni á að segja svona svívirðingar um okkur“, sagði Tíkhanov.

„Þið sýnið fádæma dónaskap“, sagði Gorbatsjov.

„Þér er best að þegja“, sagði Plekhanov. „Öll völd hafa verið tekin af þér og sett í hendur varaforsetans.“

„Hver sendi ykkur hingað?“ Gorbatsjov þurfti raunar ekki að spyrja. Hann hafði allt sumarið búist við að eitthvað líkt þessu gæti gerst.

„Neyðarnefndin.“

„Hver skipaði þá nefnd?“

„Æðstaráðið!“

„Það hefur engan rétt til þess.“

„Hættu þessu! Sestu niður og skrifaðu undir!“ Plekhanov rétti honum skjal. Gorbatsjov tók ekki við því.

„Undir hvað?“

„Ávarp Neyðarnefndarinnar.“

„Það geri ég ekki.“

„Þú veist hvað það þýðir?“

„Við hvað áttu?“

„Ég á við það, að hinn valkosturinn er alveg ljós. Þú verður að láta af embætti, — skulum við segja. Þú verður að afsala þér völdum í hendur varaforsetanum.“

Gorbatsjov hafði ekki fengið sér sæti. Hann gekk beint framan að Tíkhanov og horfðist í augu við hann. Eftir nokkra þögn sagði hann rólega:

„Þið lifið ekki nógu lengi, Tíkhanov, til að sjá það gerast.“

Sjálfstöryggið hvarf skyndilega úr svip Tíkhanovs. Gorbatsjov gekk enn nær honum og bætti við: „Farið með þessi skila-boð til þeirra sem sendu ykkur!“

„Þú skilur þetta ekki ...“

„Ég hef ekkert meira við ykkur að tala. Farið!“

Eftir bendingu Gorbatsjovs þustu lífverðir hans inn í stofuna. Þeir voru þrjátíu og tveir og allir tryggir Gorbatsjov. KGB mennirnir voru á báðum áttum. Loks skipaði Plekhanov mönnum sínum að fylgja sér. Hann varð að bíða frekari fyrimæla frá Krjútskov. Sveitin sem send var suður á Krímskaga lét sér fyrst um sinn nægja að standa vörð við allar dyr hússins. Gorbatsjov, æðsti maður Ráðstjórnarríkjanna, var fangi.

✱

✱

✱

Raisa var orðin veik í kjölfar valdaránsins. Vinir hennar höfðu svikið og hún tók svik þeirra mjög nærri sér.

„Henni líður hreint ekki vel“, sagði heimilislæknirinn. „En ég held að þetta muni líða hjá.“ Raisa var orðin hálf sextug en hafði alltaf verið við góða heilsu. Irena og Anatólí voru þögul og þungbúin. En Anastasía litla skoppaði um allt húsið og suðaði sífellt um að fá að fara út á strönd að leika sér. Gorbatsjov óttaðist um fjölskyldu sína. Hún þjáðist í fangavistinni. Og þegar fangavistinni var ekki aflétt bjuggust þau við að örlög þeirra væru ráðin.

Gorbatsjov fór að hugleiða leiðir til að koma frá sér skilaboðum til umheimsins. Mestar áhyggjur hafði hann af þeirri hættu, að yfirstjórn kjarnorkumála kæmist í rangar hendur. Hann ákvað á þriðjudaginn að nota næstu nótt til að gera upptöku á myndband og freista þess að koma henni úr landi.

Samna dag gerði sendinefndin úrslitatilraun til að fá hann til að undirrita og staðfesta ávarp Neyðarnefndarinnar. Þær tilraunir stóðu stutt. Enn sem fyrr svaraði Gorbatsjov þeim fullum hálsi:

„Ég þekki ykkur og aðferðir ykkar. Þið ætlið að brjóta mig niður. Þið hafið reynt það í þrjá daga en það tekst ekki.“

Tíkhanov: „Þú ert umkringdur hersveitum á sjó og landi. Staða þín er vonlaus.“

Gorbatsjov trúði orðum hans og var farinn að búa sig undir það versta en hann svaraði aðeins: „Ég stend með mínu ætlunarverki.“

Tíkhanov: „Við gerum hér aðeins skyldu okkar.“

Gorbatsjov svaraði þreytulega: „Það er hræðilegt fyrir sovéskt þjóðfélag ef menn eins og þið sigrið. Þið eruð aumkunarverður hópur.“

Tíkhanov: „Hvað þig snertir er þessu bráðum lokið!“

Um kvöldið ræddi Gorbatsjov einslega við tengdason sinn, Anatólí.

„Anatólí, við megum ekki gefast upp fyrir þessum mönnum.

Það er eins og ég hafi séð þá nú í fyrsta skipti eins og þeir eru, slægir, frumstæðir og grimmir.“

Anatólí: „Og þessir menn ráða nú yfir allri kjarnorku okkar?“

„Ekki nauðsynlega, Anatólí, það verður að fá aðstoð sérstakrar sveitar innan hersins til að nota lyklana.“

Anatólí: „Og þeir eru nú komnir í hendur Jazovs?“

Gorbatsjov: „Já. Vafalaust er Dimitrí núna með báða lyklana.“

Anatólí: „Og hann gæti notað þá?“

Gorbatsjov: „Æðsta yfirstjórn hersins þarf að senda tólf stafa töluna mörgum sinnum til að ná til hvers kerfis fyrir sig.“

Anatólí: „En ef þeir ná öllum völdum þá ráða þeir yfir 30.000 kjarnaoddum!“

Gorbatsjov: „Eldflaugarnar eru í neðanjarðarbyrgjum, flestar skammt frá leið Síberíulestarinnar frá Moskvu til austurhluta Síberíu. Það eru tvær stöðvar með föstum skotpöllum í Úkraínu og tvær í Kazakstan. Og einnig tvær stöðvar með færanlegum skotpöllum í Hvíta- Rússlandi. — Og svo auðvitað kaþbátar Norðurflotans og Kyrrahafsflotans.“

Anatólí: „Og heldur þú að þeir grípi til þessara vopna?“

Gorbatsjov: „Já, Anatólí. Það gæti gerst. Þú veist að ég lít á það sem lokatakmark mitt að útrýma öllum þessum kjarnorkuvopnum, hvar sem er í heiminum. Ef þessir menn ná völdum kemur nýtt kaldastríð milli austurs og vesturs með skelfilegum afleiðingum. En ég hef enga trú á að þessir menn endist lengi. Ég trúi því að Perestrojkan sigri þó að ég falli. Það munu aðrir taka upp merkið. Það sem ég þarf að gera með þinni hjálp og það strax í nótt er að koma skilaboðum til Vesturlanda til að þau skilji, að bæði við og þau verða að halda áfram á réttri braut.“

„Hvað á ég að gera?“

„Þú ert hér með upptökutæki?“

„Já.“

„Í nótt á þriðja tímanum komu við skilaboðum mínum til Vesturlanda á myndband. Við gerum af því fjögur eintök og komum þeim út úr húsinu þegar færi gefst. Fáðu vin okkar, Alexander Bovín, til að taka eitt. Ég bið lækni minn að taka annað. Raisa tekur það þriðja, — og því fjórða reyni ég koma eftir leyndum leiðum til Grikklands.“

Gorbatsjov kom klæddur í skyrtu og jakkapeysu inn í herbergið þar sem Anatólí beið hans. Hann stóð fyrir framan myndavélina með krosslagðar hendur:

„Allt sem félagi Jazov hefur sagt“, sagði hann, „og allt sem fram hefur komið í yfirlýsingunni Neyðarnefndarinnar er hrein lygi. Glæpur hefur verið framinn gegn ríkinu. Heilsa mín er með ágætum og ég er úthvöldur. Fríð var ánægjulegt þrátt fyrir mikið vinnuálag. Ég neitaði þessum útsendurunni áttmenninganna um að afhenda Janajev öll völd og undirrita yfirlýsingu um neyðarástand. Áttmenningarnir leysa engan vanda. Þeir geta aðeins kallað hörmungar yfir þjóðina. Ég tek engan þátt í þessu ráðabruggi.“

Anatólí hafði tekist að finna gamalt útvarp og þeim tókst að ná fréttum frá BBC.

Óttinn um afdrif fjölskyldunnar varð magnaðri en nokkru sinni fyrr þegar Gorbatsjov klæddi sig eftir svefnlitla nótt. Raisa lá veik í rúminu. Aðgerðir eins og þessar varð að gera snögg. Áttmenningarnir hlutu eftir þrjá sólarhringa að vera búnir að ná öllum völdum, og þá var röðin komin að honum og hans fólki. Það lá samt einhver veðurbreyting í loftinu. KGB mennirnir létu ekki sjá sig. Eitthvað hlaut að hafa farið úrskeiðis. Yfirmaður lífvarðanna kom laust fyrir hádegið til hans og staðfesti að þeir væru allir farnir. Gorbatsjov fylltist nýrri von og nýjum þrótti. Samt ákvað hann að fara að öllu með gát,

hverfa ekki strax úr bústað sínum. Það gat reynst hættulegt. Eftir að allar línur höfðu verið tengdar á ný hófst hann handa. Hann skipaði herráðsforingjanum Mikhail Moysejev að taka við herstjórninni. Hann gaf út skipun um að öllum hersveitum yrði snúið aftur til búða sinna samstundis. Og Gorbatsjov fyrirskipaði handtöku Dimitrí Jazovs, varnarmálaráðherra.

Um tvöleytið tilkynnti Tass fréttastofan að Neyðarstjórnin væri fallin og tveir menn úr henni væru á flótta suður til Krímskaga til að reyna að ná fundi Gorbatsjovs.

En það voru fleiri á leiðinni til Krímskaga. Ivan Sílajev, hægri hönd Jeltsíns, var líka á ferð. Hann leiddi þá baráttu að rússnesk stjórnvöld fengju yfirráð yfir auðlindun Rússlands og að einstaklingsframtak fengi á ný notið sín. Tilgangur fararinnar var að sýna Gorbatsjov áætlun um einkavæðingu í smáiðnaði og landbúnaði. Hann hafði einnig meðferðis áætlun um breytingar á fyrirtækjum, stofnun hlutafélaga og aðstoð við athafnamenn.

Gorbatsjov var feginn komu hans:

„Áttmenningarnir eru allir á flótta“, sagði Ivan Sílajev. „Og að sjálfsgöðu ert þú settur inn í embætti forseta að nýju.“

„Og Krjútskov og Jazov?“ spurði Gorbatsjov.

„Það hefur heyrst að þeir séu á leið til þín ásamt fleiri mönnum til að bjarga sínu eigin skinni!“

„Ég hef ekkert við þessa menn að tala.“

„Það verður séð um að senda þá til Moskvu aftur með vélum okkar. Og handtaka þá þar.“

„Það var Krjútskov sem réði mestu um þetta?“

„Já. En þeirra völd eru hrunin. Þeir hafa séð um það sjálfir. Almennigur er reiður kommúnistum og valdamenn flokksins hafa verið felldir af stalli.“

„Ég hef gert mér vonir um að lýðræðisleg þróun okkar geti byrjað innan flokksins“, sagði Gorbatsjov.

„Ég er hræddur um að það sé ekki í samræni við veruleikann. Öll vígi kommúnista eru að falla — og kominn tími til að hætta gæsaganginum fyrir utan grafhýsi Leníns.“

Gorbatsjov hló: „Áætlanir þínar eru athyglisverðar, Ivan Sílajev. Ég get vel hugsað mér að skipa nýja nefnd sem fer með stjórn efnahagsmála í Sovétríkjunum — og að tilnefna þig sem formann hennar.“

„Þakka, herra forseti.“

„Okkur er ekki lengur til setu boðið. Við höfum víst báðir verk að vinna í Moskvu.“

Hátíð í Höfða

Mánudagsmorguninn 26. ágúst 1991 var tekið upp með fornlegum hætti stjórnmalasamband milli Íslands og Eystrasaltsríkjanna þriggja, Eistlands, Lettlands og Litháens.

Þetta var gert við hátíðlega athöfn í Höfða. Mættir voru meðal annarra utanríkisráðherra Eistlands, Lennhart Meri, rithöfundur og utanríkisráðherra Eistlands, Janis Jurkans frá Lettlandi og Algirdas Saudargas frá Litháen. Þetta var um leið vinafundur með Jóni Baldvin Hannibalssyni, utanríkisráðherra, og Davíð Oddssyni, forsætisráðherra. Utanríkisráðherrarnir fjórir undirrituðu yfirlýsingu um stjórnmalasamband Eystrasaltsríkjanna og Íslands. Undirskriftarathöfnin fór fram með hátíðarbrag.

Davíð Oddsson: „Þetta er mikill viðburður og ánægjulegt að geta riðið á vaðið og markað brautina sem aðrir ganga.“

Lennhart Meri: „Mig dreymdi um þetta þegar ég var í útlegð í Síberíu. Þið hafið fyrstir þjóða látið okkur fá lykilinn sem opnar dymar að Evrópu.“

Algirdas Saudargas: „Þetta er stórkostleg stund!“

Janis Jurkans: „Ég hef alltaf sagt að árið 1991 yrði ár Eystrasaltsríkjanna. Þið Íslendingar voruð í hlutverki ísbrjótsins. Þið settuð fordæmið.“

Jón Baldvin hlær: „Vinur minn, Uffe Ellemann Jensen segir,

að Danir hafi orðið fyrstir þjóða heims til að taka upp stjórnmálasamband við Eystrasaltsríkin. Ottó gamli Borch er þegar koninn til Riga til að verða fyrsti sendiherrann og þar með telja Danir sig hafa sigrað í þessu kapphlaupi!“

Algirdas Saudargas: „Við höfum þegar eignað ykkur heiðurinn. Þið tókuð áhættu, gerðuð það sem ekkert land annað þorði að gera og urðuð fyrstir til að viðurkenna sjálfstæði okkar. Við höfum nefnt götu í Vilnius Ísland. Þar er engin gata sem heitir Danmörk!“

Davíð Oddsson: „Ég þýddi bók fyrir átján árunum um stöðu Eistlands undir kúgun Sovétríkjanna.“

Lennhart Meri: „Gerðirðu það?“

Davíð Oddsson: „Já. Mér finnst það í réttu sögulegu samhengi, að þessir sanningar eru undirritaðir í Höfða.“

Janis Jurkans: „Við förum héðan til Danmerkur síðan til Noregs, Þýskalands og Svíþjóðar. Fjöldi ríkja mun gera það sama og þið á næstu dögum.“

Jón Baldvin: „Og þar á meðal Sovétríkin.“

Lennhart Meri: „Gorbatsjov og Bush koma síðastir.“

Jón Baldvin: „Dagarnir þrír ráða vonandi úrslitum, — gætu bundið enda á kúgun hugmyndafræði sem hefur eyðilagt svo margt á 20. öldinni.“

Davíð Oddsson: „Vonandi hafa þeir gert að engu tíu alda þrælsótta þessa fólks.“

Algirdas Saudargas: „Sumir gagnrýna okkur fyrir að við, sem lýðræðisþjóð, bönnum kommúnistaflokkinn í Litháen. En er hægt að kalla ofbeldi, fjöldamorð og kúgun hugsjón? Athæfi þessa flokks hefur alla tíð verið glæpsamlegt.“

Davíð Oddson: „Þið munuð njóta hér bestu kjara í viðskiptum.“

Lennhart Meri: „Þakka, en við erum ekki að opna glugga til vesturs til þess eins að kalla á fjárhagslega aðstoð.“

Algirdas Saudargas: „Kæmi þó ekki að sök! Hennar er vissulega þörf!“

Rússar viðurkenndu sjálfstæði Eystrasaltsþjóðanna. Og Jevgení Shaprosníkov, nýskipaður varnarmálaráðherra Sovétríkjanna, lofaði því að Svarthúfusveitimar yrðu kallaðar heim. Hann lofaði því líka að hermenn frá Litháen í sovéska hernum fengju að snúa heim.

Svarthúfusveitimar voru að verki þegar lettneska innanríkisráðuneytið var hertekið í janúar. Fimm menn voru þá drepnir. Þær hertóku margar mikilvægar byggingar og settust að í þeim. Og þær eru sakaðar um morð á sjö landamæravörðum sem framin voru meðan Bush og Gorbatsjov ræddust við á leiðtogafundi í Moskvu.

Svarthúfumar eiga nú illa ævi: „Við óttumst“, sagði talsmaður þeirra, „jafnt ofsóknir unibótasinna í Rússlandi og sjálfstæðismanna í Litháen. Við verðum að bíða hér í höfuðstöðvum okkar í Vilnius. Það er óvíst hvað verður um okkur. Verðum við handteknir? Nú er það orðinn glæpur að vera hermaður og hlýða fyrirmælum! — Best væri að biðja um pólitískt hæli á Vesturlöndum!“

Fáninn dreginn niður

Mikhail Gorbatsjov kom á sérstakan aukafund í rússneska þingið í boði Jeltsíns Rússlandsforseta föstudaginn 23. ágúst. Gorbatsjov ávarpaði þingið. Hann var enn ekki fyllilega búinn að átta sig á að heimurinn var nú annar en sá heimur sem hann kvaddi þegar hann fór í frí sitt suður á Krímskaga. Hann trúði því enn að innan kommúnistaflokksins væri hæfasti hluti þjóðarinnar og það yrði því affarasælast að landið nýtti hæfileika þessara manna til að byggja upp hin nýju gildi, lýðræði, mannúð og frelsi. Best væri að þetta yxi út úr gamla flokknum en kæmi ekki að utan með þeim mannfórnum sem slíkum átökum fylgja.

Gorbatsjov: „Ég þakka Boris Jeltsín vasklega framgöngu gegn valdaráninu. En það verður ekki sagt um sovésku ríkisstjórnina. Ég tel að hún eigi öll að segja af sér.

Þeir ráðherrar sem ekki voru í hópi valdaránsmannanna gerðu ekki allt sem í þeirra valdi stóð til að koma í veg fyrir valdaránið. Nýir ráðamenn verða valdir í samráði við Boris Jeltsín.“

Jeltsín: „Er það ekki rétt skilið að þú viðurkennir að ég hafi óskorað vald yfir starfsemi allra samtaka og félaga í Rússlandi?“

Gorbatsjov: „Jú. Það er rétt skilið.“

Jeltsín dró plagg upp úr tösku sinni og sagði: „Svona á létt-

ari nótunum! Eigum við ekki að undirrita tilskipun þar sem starfsemi rússneska kommúnistaflokksins er stöðvuð?“

Þingheimur trylltist af fögnuði.

Jeltsín sveiflaði handleggnum og skrifaði undir skjalið með tilþrifum. Þetta kom Gorbatsjov að óvörum:

„Boris Nikolajevits ... Boris Nikolajevits ... “ byrjaði hann. En hann hugsaði sig um og þagnaði. Þeirri hugsun laust niður í huga hans, að ef hann bætti einhverju við til varnar kommúnistaflokki, þá væri hann að tala sig út úr sovískum stjórnmálum. Jeltsín þagði líka um stund og leit skáhallt til hans. Síðan rauf Jeltsín þögnina og sagði: „Þá er það ákveðið. Gorbatsjov verður að fá tækifæri til að sýna að hann getur verið leiðtogi þessa ríkis. Ég veit að nú er hann að endurskoða afstöðu sína í grundvallaratriðum.“

Þennan sama dag var rauði fáninn dreginn niður fyrir framman höfuðstöðvar flokksins í Moskvu og hinn þrílití fáni Rússlands blakti yfir Krenlarnúrum í fyrsta sinn síðan 1917.

Eftir helgina var Gorbatsjov búinn að átta sig á hinum nýja veruleika sem valdaránið hafði skapað. Hann talaði í Æðstaráðinu 26. ágúst:

„Auðvitað var valdaránið ekki algerlega óvænt“, sagði hann. „Ég hefði átt að sjá það fyrir. Það var búið að boða það með blaðagreinum, það var boðað í miðstjórn flokksins og í ræðum vissra hershöfðingja á flokksráðstefnum. Það var okkar yfirsjón að sýna þessum samsærismönnum linkind og víðsýni. Ég er fyrst og fremst að ásaka sjálfan mig. Ég ber ábyrgð á því sem forseti að Æðstaráðið var gagnslaust og að ráðherrar þess voru huglausir andspænis valdaráninu.“

Ég segi þetta vegna þess að undanfarna daga hefur margt skýrst fyrir augum mínum. Það er eins og ég hafi komið til nýs lands. Framvegis verður ekki um neina málamiðlun að ræða gagnvart mönnum sem ekki er hægt að semja við.“

„Er það lýðræði að banna stjórnmalaflokk“? spurðu harðlínuinnenn.

„Spurningin er misskilningur“, svöruðu hinir. „Kommúnistaflokkurinn er ekki stjórnmalaflokkur. Hann er samtök vald-níðinga sem nota öll ólögleg meðul: manndráp, kúgun, inni-lokun á geðveikrahælum og rógburð.“

Þremur dögum síðar, 29. ágúst, samþykkti Æðstaráðið að banna Kommúnistaflokk Sovétríkjanna. En áður höfðu fylgis-mennt Jeltsíns lagt undir sig byggingar niðstjórnar kommún-istaflokksins í Moskvu. Sjónarvottar sögðu að skömmu áður en húsið var tekið hefðu gamlir valdamenn í flokknun sést á hlaupunum, þar sem þeir voru að yfirgefa gamla víghreiðrið. Þeir voru allir með pappírskassa í fanginu. Í þeim voru skjöl sem ekki voru ætluð almenningi.

Spekingar spjalla

Hér heima á Íslandi urðu viðbrögðin við þessum atburðum öllum með ýmsu móti eins og eðlilegt má telja. Harðlínukommúnistar fögnuðu í fyrstu ákaft falli Gorbatsjovs, hér eins og annars staðar, en urðu síðan vonsviknir og létu sem sér kæmu þessir fjarlægðu viðburðir ekkert við. Aðrir glöddust yfir öðrunum hlutum.

„Valdaránið innsiglaði endalok kommúnismans“, sagði Arnór Hannibalsson.

„Það er ótrúlegt að harðlínumenn skyldu ekki undirbúa þetta betur“, sagði Steingrímur Hernannsson.

„Eru ekki Sovétríkin liðin undir lok?“ spurði Albert Jónsson, hernaðarsérfræðingur.

„Þetta eru mjög góð tíðindi. Sovétríkin eru úr sögunni. Hvert ríki þeirra þróar nú sín mál og lýðræðiskraftarnir eflast“, sagði Ólafur Ragnar Grímsson.

„Það er mikilvægt að hjálpa til við lýðræðispróunina í Sovétríkjunum. Vonandi er harðlínukommúnisminn dauður“, sagði Friðrik Sophusson.

„Nú er Gorbatsjov að víkja til hliðar, en hlýða menn Jeltsín?“ spurði Þór Whitehead, prófessor í sagnfræði.

„Engin stofnun í heiminum hefur staðið að fleiri ódæðum en kommúnistaflokkurinn“, sagði Jón Baldvin Hannibalsson.

Og annars staðar á Vesturlöndum voru viðbrögðin á svipuðum nótum, nema hvað stærri og valdameiri þjóðir horfðu fremur til framtíðarinnar:

„Það þarf að koma til hjálpar ríkjum sem búa við veikburða efnahag. Evrópuríkin þurfa að efla pólitísk og efnahagsleg völd sín — til að geta afstýrt hugsanlegri einræðispróun“, sagði Hans-Dietrich Genscher, utanríkisráðherra Þýskalands.

„Við setjum fimm skilyrði fyrir efnahagsaðstoð: Öll kjarnorkuvopn undir eina stjórn. Frjálsar kosningar. Öll núverandi landamæri virt. Alþjóðasamþykktir um mannréttindi virt. Réttur minnnihlutahópa virtur. En viljayfirlýsing er nóg“, sagði James Baker, utanríkisráðherra Bandaríkjanna.

„Ég legg til að Efnahagsbandalag Evrópu verði opnað fyrir lýðræðisríkjum í Austur-Evrópu. Menn verða að víkka sjóndeildarhring sinn og horfa til nýrrar Evrópu“, sagði John Major, forsætisráðherra Bretlands.

„Skammdræg kjarnorkuvopn verða upprætt í Evrópu“, sagði Manfred Wörner, framkvæmdastjóri Nató.

Hinir nýju menn í Rússlandi þinguðu líka um framtíðina

Vladimir Búkovskí, gamall andófsmaður: „Ég skora á þig, hinn nýja yfirmann KGB, Vadím Bakatín, að opna skjalasöfnin svo að heimurinn skilji merkingu orðanna: „Heimsveldi hins illa“. Þetta er skylda okkar við mannkynið. Það á að rannsaka öll þessi skjöl og kynna niðurstöðuna fyrir allri heimsbyggðinni.“

Vadím Bakatín: „Athyglisvert. Mjög athyglisvert. En það er of snemma að ræða slíkt í smáatriðum. Og við viljum ekki fara að setja af stað neinar normaveiðar. Uppljóstrarar KGB voru víða. Og mjög margir. En ég mun gerbreyta stofnuninni og banna sérstaklega öll afskipti hennar af bókmenntum, listum og fjölmiðlum.“

Vladimir Búkovskí: „Hvað ætlarðu að gera?“

Vadím Bakatín: „Ég hef þegar látið innsigla allt skjalasafn KGB, svo engu verði skotið undan.“

Boris Paktím, nýr utanríkisráðherra: „KGB var skrímsli.“

Vladimir Búkovskí: „Kommúnistaflokkurinn hefur eftir 74 ára valdaeinokun safnað ótrúlegum auðæfunum.“

Boris Paktím: „Hætta á gagnbyltingu er enn ekki úr sögunni. Viktor Alskíns er t.d. enn hættulegur maður.“

Vadím Bakatín: „Við eigum að birta skjöl um óþökkabrögð gegn andófsmönnum. En við viljum engar nornaveiðar. — Og við eyðileggjum sennilega öll skjöl um njósnara.“

Alexeij II, patriarki grísku rétttrúnaðarkirkjunnar: „Kerfið er hrunið og þjóðin býr við trúarlegt tómarúm, efnahagslega kreppu og eitraða og eydda jörð.“

Vladimir Búkovskí: „Þeir lugu blákalt í útvarpi og sjónvarpi. Löglegum forseta var steipt og flokkurinn var þögull sem gröfin. Valdarán var framið og flokkurinn þagði. Blóði saklauss fólks var úthellt og engin mótmæli heyrðust frá kommúnistaflokkinum. Þeir eiga engan tilverurétt.“

Boris Paktím: „Sovéski kommúnistaflokkurinn getur ekki breyst.“

Stanislav Sjatalín, hagfræðingur: „Hann verður að hverfa af sjónarsviðinu. Öll vandamál okkar eru þessum flokki að kenna.“

Viktor Alskíns: „Ég vara við þessari andkommúnísku móðursýki sem gengur um landið!“

Vladimir Búkovskí: „Þú talar fyrir daufum eyrum! Um öll Sovétríkin fer nú bylgja andúðar á kommúnistaflokkinum og ekki að ástæðulausu. Marxísk heimska hefur sigrað alla skynsemi öll þessi ár með ruddaskap, dólghætti og hroka.“

Gennadí Selezenvsj, hinn nýi ritstjóri Prövdur: „Helsta mál-gagn heimslyginnar og kommúnistaflokksins, sem þeir nefndu stóra sannleika, er endanlega dautt. Pravda verður upp frá

þessu ekki tengt pólitískum samtökum. Það verður óháð blað. Blaðamennirnir munu sjálfir sjá um rekstur þess.“

Nursultan Nazarbayev, forseti Kazakstan: „Hvert lýðveldi fyrir sig ákveður hversu náin tengsl það hefur við sambandið. Mannréttindi verða í heiðri höfð án tillits til þjóðernis eða stjórnmalaskoðana.“

Jeltsín: „Rússar hafa ekki í hyggju að endurreisa rússneska heimsveldið. Rússland er okkur nóg.“

Leoníd Kravtsjúk, forseti Úkraníu: „Landakröfur eru mjög hættulegar og gætu leitt til styrjaldar milli lýðveldanna.“

Nursultan: „Rússar ættu ekki að seilast til of mikilla áhrifa innan ríkisins.“

Gorbatsjov: „Við þörfnumst hjálpar og reiðum okkur á Vesturlönd. Við hefðum átt að fara okkur mun hraðar í lýðræðisumbótum og við að koma á markaðsbúskap.“

Jeltsín: „Gorbatsjov á nokkra sök á valdaráninu, en ég styð hann og treysti honum betur nú en fyrir valdaránið.“

Gorbatsjov: „Mér skjátlaðist að því leyti, að það reyndist ekki hægt að þróa gamla kerfið til betri vegar. Það er nauðsynlegt að gjörbreyta því. En það var Glasnostið sem veitti lýðræðisöflunum völdin. Það olli hugarfarsbreytingu allrar þjóðarinnar.“

Grígorí Jafkenskí, efnahagsráðgjafi Jeltsíns: „Stefna Pavlovs var uppskrift að efnahagshruni. Það sem við verðum að gera er að innleiða frelsi í viðskiptunum, skrá gengi rúblunnar rétt, fá hraða og víðtæka einkavæðingu og við þurfum mikla aðstoð Vesturlanda. Ekki tóna ráðgjöf!“

Ivan Sílajev: „Við viljum frjálsan markaðsbúskap sem fyrst. Land, sem hefur sýnt að það getur ráðið við jafn mikið neyðarástand og þetta, þarf ekki aðrar sannanir fyrir því að það er orðið lýðræðisríki.“

Fallið

Anatólí Lukjanov sagði af sér vegna ásakana um að vera heilinn á bak við valdaránið, en hann mótmælti þeim ásökunum og sagði: „Ég hefði getað gert meira, en ég á engan þátt í valdaráninu.“

Á fyrsta degi valdaránsins gagnrýndi Lukjanov sambandsáttmálann sem undirrita átti næsta dag. „Ég skrifaði þingmönnum bréf á föstudaginn og lýsti þar andstöðu við sambandssáttmálann. En ég frétti ekki af valdaráninu fyrr en á sunnudagskvöldið. Ég gerði þeim strax ljóst að ég gengi ekki í lið með þeim“, sagði Lukjanov til skýringar.

„Ég trúi ekki einu orði af því sem Lukjanov segir um að hann hafi ekki tekið þátt í valdaráninu“, sagði Gorbatsjov.

„Ég get ekki legið undir svona þungun á sökunum“, svaraði Lukjanov. „Ég segi af mér.“

Fimmtudaginn 29. ágúst samþykkti sovéska þingið að svipta þinghelginni af Anatólí Lukjanov, forseta þingsins, eftir að saksóknari hafði lýst því yfir að hann hefði nægar sannanir til að geta handtekið hann og ákært fyrir landráð. Lukjanov bar vinstri höndina upp að gleraugunum og horfði á þingheim, en sagði ekki neitt.

Sama dag var hann handtekinn. „Lukjanov var aðalhugmyndafræðingurinn að baki valdaráninu“, sagði Jeltsín. „Þetta

er ósatt“, svaraði Lukjanov. „Ég mundi aldrei svíkja Mikhail Gorbatsjov. Hann hefur verið vinur minn í nærri 40 ár. Við vorum saman í laganámi.“

Gorbatsjov: „Þeir voru allir vinir mínir, þessir átta í Neyðarnefndinni. Og þeir sviku mig allir. Lukjanov sveik mig alveg eins og þeir. Og svik hans fengu meira á mig en svik hinna.“

Lukjanov var eitt sinn yfirmaður Gorbatsjovs í ungliðahreyfingu flokksins.

„Í þessa þrjá sólarhringa“, sagði Lukjanov, „svaf ég aðeins í einn og hálfan tíma. Ég er gersamlega búinn að vera.“

Sergei Akhromejev, fyrrum forseti herráðsins og sérlegur hernaðarráðgjafi Gorbatsjovs, stytta sér aldur og fannst látinn í íbúð sinni laugardaginn 24. ágúst. Akhromejev skildi eftir sig bréf: „Það uppbyggingarstarf“, skrifaði hann, „sem ég hef helgað líf mitt er nú hrunið.“

Nikolaj Krútsína, skrifstofustjóri miðstjórnar kommúnistaflokksins, framdi sjálfsmorð sama dag og Akhromejev.

Boris Pugo, fyrrverandi innanríkisráðherra og foringi Svart-húfusveitanna svipti sig lífi. Hann var talinn hættulegastur átt-menninganna og gerð var út sérstök sveit KGB til að handtaka hann. Morguninn sem handtakan átti að fara fram hringdi KGB maður til hans og sagði honum að þeir væru á leiðinni. „Kom-ið“, sagði Pugo, eins og hann væri að bjóða mönnum til kaffi-drykkju.

KGB mennirnir sögðu fréttamönnum á fjölmiðlunum að óþekktur maður hefði hleypt þeim inn í íbúðina. Hver hann var eða hvað hann sá, eða gerði, virtist enginn vilja vita. KGB mennirnir sögðu að bæði hjónin hefðu framið sjálfsmorð og skilið eftir sig bréf. „Hann lá í rúni sínu“, sögðu KGB mennir, „skotinn í munninn. Hann var særður til ólífis en ekki látinn. Konan tók byssu hans og skaut sig þegar hún sá okkur koma að húsinu“, sögðu KGB mennirnir við fjölmiðlafólkið,

sem breytti þessu strax í sagnfræði. „Hún féll á gólfið og skreið í átt að rúminu til Borisar og lá þar í blóði sínu.“ Hún lést síðar á sjúkrahúsi af sárum sínum. Í bréfinu sem sagt er að Boris Pugo hafi látið eftir sig stóð skrifað:

„Fyrirgefið mér. Ég er sekur maður. En tilgangur minn var ekki illur.“

Eiginkona Borisar Pugo er líka sögð hafa látið eftir sig bréf og í því stóð: „Við erum farin. Fyrirgefið okkur. Leitið ekki hefnda.“

Beint símasamband úr íbúð þeirra við stjórnskrifstofurnar í Krenl hafði verið rofið. Boris Pugo vissi meira en flestir aðrir og hann var sá, sem menn óttuðust mest.

Viktor Grúshkov, næst æðsti maður KGB, var handtekinn og ákærður fyrir landráð.

Alexander Bessmertnykh kom föstudaginn 23. ágúst í viðtal í bandarísku sjónvarpsstöðina ABC:

„Ég mun styðja Gorbatsjov á hverju sem gengur“, sagði hann. „En nú þarf hann að fara með gát við að velja sér nýja ráðgjafa. Sumir bestu vinir hans sviku hann. En Gorbatsjov trúir ekki skýringun minum á hegðun minni í valdaráninu. Hann telur að ég hafi haldið að mér höndum þessa daga. Það er alls ekki satt. Með því að reka mig er hann búinn að missa einn af sínum tryggustu stuðningsmönnum.“

„Hvers vegna mótnæltir þú ekki með því að segja af þér?“

„Þegar manni er falið að gæta einhvers dýrmætis“, sagði Bessmertnykh, „þá verður maður að gera það!“

Oleg Shenín var sviptur þinghelgi og fangelsaður, ákærður fyrir landráð.

Oleg Baklanov, fyrrverandi formaður varnarmálanefndar Sovétríkjanna, flúði suður á Krímskaga. Hann var sviptur þinghelgi og fangelsaður, ákærður fyrir landráð.

Gennadí Janajev var drukinn og sofandi á skrifstofu sinni þegar hann var handtekinn.

„Það tók mig langan tína að vekja hann og hann þekkti mig ekki“, sagði Venjamin Jarín, sá sem annaðist handtökuna.

V.S. Pavlov var handtekinn á skrifstofu sinni. Fyrir aðeins tíu dögum var hann forsætisráðherra stórveldis: „Áður en ég skrifa undir þarf ég að segja konunni minni frá þessu.“

„Við munum sjá um það!“

Pavlov var niðurlátur og átti aldrei þessu vant erfitt með að koma fyrir sig orði. Hann sagði stirðmæltur:

„Þegar það barst út að forsetinn væri veikur, og enginn vissi hvað að honum gekk, fóru allir að velta því fyrir sér hvort við ættum að snúa okkur til Æðstaráðsins ... En Anatólí Lukjanov, forseti ráðsins, sagðist ekki geta mætt fyrr en eftir viku í fyrsta lagi.“

„Hvers vegna tókst þetta ekki?“

„Margir vissu ekki hvað var um að vera. Sumir voru með hugann við eitthvað annað.“

Vasilí Starodubtsev, formaður bændasaintakanna, flúði frá Moskvu þegar sýnt var að valdaránið hefði mistekist. Hann var síðar handtekinn í beinni útsendingu. Hann setti upp undrunarsvip: „Mér var ekki ljóst að ég væri að taka þátt í samsæri.“

Vladimir Krjútskov, fyrrverandi yfirmaður KGB, ákvað þegar valdaránið rann út í sandinn að halda við fimmta mann til Krímskaga og freista þess að ná fundi Gorbatsjovs. Af þeim viðræðum varð ekki en Krjútskov var sendur með sömu flugvél og Gorbatsjov aftur til Moskvu.

28. ágúst leysti Gorbatsjov upp alla öryggislögregluna. Áður fyrirskipaði hann að eignir kommúnistaflokksins yrðu gerðar upptækar og hann fyrirskipaði uppstökkun í stjórn hersins. Krjútskov var fangelsaður við komuna til Moskvu. Sjónvarpsstöðin CBS ræddi við Vladimir Krjútskov í fangelsinu:

„Í hjarta mínu, djúpt í sál minni, er ég altekinn hrikaleguni tilfinningun ... En ég iðrast ekki neins.“

Alexander Tisjakov, fyrrum formaður samtaka ríkisrekinnna fyrirtækja, flúði suður á Krímskaga en var fangelsaður og ákærður fyrir landráð.

Dimitrí Jazov, fyrrum varmaráðgjafi, flúði í hópi sex manna, Lukjanovs, Krjútskovs, Baklanovs, Tisjakovs og Vladimir Ívasjkos, aðstoðaraðalritara kommúnistaflokksins, til Krímskaga. Jazov var handtekinn og sakaður um landráð.

Sendiherrar í London, París, Bonn og tuttugu og sjö aðrir hlýddu skipun Bessmertnykhs um að styðja valdarán áttmanninganna. Þeir voru allir kallaðir heim til að skýra framferði sitt meðan á valdaráninu stóð. Igor Krasavin, sendiherra í Reykjavík, varðist fimlega.

Jón Baldvin: „Krasavin sagði að valdaránið væri innanríkis-mál og að Neyðarnefndin hafi farið að sovéskum lögum.“

Krasavin: „Jón Baldvin misskildi þetta allt. Það sem ég sagði við hann var engan veginn skoðun mín á málunum. Ég var aðeins að útskýra fyrir honum viss ákvæði í stjórnarskrá okkar. — Eða öllu heldur hvernig þessir valdaræningjar túlk-uðu viss ákvæði í stjórnarskrá okkar. Þegar ég var boðaður á fund Jóns Baldvins að morgni mánudags vissi ég það eitt, að þeir sögðust styðjast við ákvæði stjórnarskrárinnar. Það var aldrei ætlun mín að styðja valdaránið. Við munum halda áfram að vinna í anda lýðræðis. Ég fékk aldrei nein boð frá Bessmertnykh. Og ég hef ekki fengið nein boð um að fara til Moskvu.“

Mörg hundruð þúsund manns fylgdu til grafar mönnunum þremur sem létu lífið örlaganóttina, aðfaranótt miðvikudagsins 21. ágúst 1991.

Í kjölfar þessarar athafnar felldu verkamenn í Moskvu af stalli stóra styttu af Járn- Felix Dzersinskí, stofnanda sovésku öryggislögreglunnar. Hún var helsta valdatákn kommúnista-flokksins. Þúsundir manna stóðu þarna klukkustundum saman

og mannfjöldinn fagnaði hverju höggi sem járnmanninum var greitt.

„Þetta er hrein skemmdarstarfsemi“, sagði harðlínumaðurinn.

„Gleymum ekki“, sögðu aðrir, „að þetta er tákn um drottunarstefnu Stalíns sem myrti tugmilljónir Sovétmanna. Lenín stofnaði morðsveitina KGB aðallega til að útrýma menntamönnum. Og erlendis skapaði hún siðlaus glæpasamtök fyrst og fremst gegn rithöfundum og menntamönnum.“

„Og þau munu halda áfram“, sagði harðlínumaðurinn. „Hverjir halda menn að sitji uppi með fjármagnið þegar upp er staðið? Og peningum fylgir vald!“

Á jóladag þetta sama ár sagði Mikhail Gorbatsjov af sér starfi forseta Sovétríkjanna og þau voru formlega lögð niður. Hér heima flutti Jón Baldvin Hannibalsson útfararræðuna:

„Ég nefni Kiljan sem Morgunblaðið fyrirgef og vegsamaði, en laug til áratugum saman, og var andlega óheiðarlegur eftir að hann vissi betur. Ég minnst Þórbergs, sem var fulltrúi íslenskrar sveitamenningar sem vissi ekki betur. Ég minnst menntamannanna af minni kynslóð sem fengu að fara og gista draumaríkið, en þorðu ekki að segja sannleikann og lugu í nafni hagkvæmninnar vegna þess að allir þeir sem hefðu verið látnir trúa og væru góðir menn mættu ekki við því að heyra sannleikann. Ég minnst Árna, ég minnst Svavars og Hjörleifs. Ég minnst bernsku minnar og samskipta við bróður minn, Arnór, sem var fyrsti vestræni maðurinn sem lauk prófi frá sovískum háskóla og pólskum, og hafði innst inni úr sveitmannsuppruna sínum heiðarleika til að segja það strax að þetta væri blekking, villuljós, kórvilla. Þetta sagði hann umbúðalaust og var settur í ritbann af elítunni. Þetta þótti ekki heppilegt jafnvel þótt hún viðurkenndi í raun að þetta væri rétt. Ég minnst svika hinna skriftlærðu, ég minnst óheiðarleika mennta-

mannanna. Ég minnst þeirra verstu svika sem eru þeirra sem í nafni mennta og menningar telja sig þess unkomna að boða alþýðu manna sannleikann. Ég minnst stóra sannleikans. Ég minnst harnleiksins sem var í reynd þeirra tuga milljóna sem urðu að lífa neyðina, fangelsið, pyntingarnar og dauðann. Ég minnst skinhelgi hinna sem héldu áfram að vegsama böðlana í nafni bernskudrauma.“

Önnur viðbrögð hér heima

„Hugmyndir ‘68-kynslóðarinnar“, sagði sómabarnið, „urðu aðeins pípureykur vegna þess að þið svikuð hinar raunverulegu hugsjónir fyrir nautnir og letilíf.“

„En þú og þín kynslóð“, sagði fyndni maðurinn, „eigið enga hugsjón til að svíkja.“

„Allir menn eru eins“, sagði gamli maðurinn, „að því leyti að þeir eru allir sérstakir.“

„Þið eruð slitnir úr samhengi“, sagði sómabarnið.

„Enginn er slitinn úr samhengi við neitt“, sagði gamli maðurinn.

„Var ekki búið að samþykkja að hann væri dauður?“ spurði sómabarnið og benti á gamla manninn.

„Jú“, sagði fyndni maðurinn. „Við útrýmdum fjósalyktinni úr menningunni.“

„Svælduð hana út með hassi“, sagði sómabarnið.

„Þið haldið að þið séuð að gera eitthvað nýtt?“ spurði gamli maðurinn.

„Við vitum það“, sagði fyndni maðurinn.

„Það er ekkert nýtt að vera ungur“, sagði gamli maðurinn, „og stútfullur af mikilmennsku og rembingi og trúá eilífa æsku sína. Þetta er allt mjög gamalt.“

„Þú getur ekki sagt mér neitt“, sagði fyndni maðurinn. „Líf okkar var suðupottur allra hugmynda.“

„Niðursuðupottur“, sagði sómabarnið.

„Þið eruð dauða kynslóðin“, sagði fyndni maðurinn. „Þið spyrjið bara: „Er gaman! Og líf ykkar er galtómt.“

„Þið þykist vita allt“, sagði sómabarnið. „En heimssýn ykkar er ekkert annað en léttmeti á grunnun diskis.“

„Um hvað hugsar þín kynslóð?“ spurði gamli maðurinn.

„Hugsar?“ sagði fyndni maðurinn. „Þeir eru löngu búnir að gleyma hvernig á að fara að því að hugsa.“

„‘68-kynslóðin“, útskýrði sómabarnið, „notaði hæfileika sína til að fyrirlíta aðra og hún ímyndar sér að fyrir það hljóti hún aðdáun okkar.“

„Sómabarnið lítur sakleysislega út“, sagði fyndni maðurinn. „En það vill láta refsa öllum sem hafa aðrar skoðanir en það.“

„Skoðanir!“ sagði sómabarnið. „Þið lifðuð bara á yfirborðinu. Og hetjur ykkar voru ráðvilltir stráklingar! Þið staðfestust hvergi. Munið ekkert! Urðuð heymarlausir af ykkar eigin hávaða og rótlausir eins og þangið í fjörunni!“

„Barnið er bæði grimmt og tillitssamt“, sagði gamli maðurinn.

„Mér tekst ekki að komna auga á tillitssemina“, sagði fyndni maðurinn.

„Lífi okkar hefur verið spillt“, sagði sómabarnið.

„Ég held“, sagði gamli maðurinn, „að þið séuð alveg eins og ég. Í hverju lífi lifir maðurinn öll líf að ótrúlega miklu leyti.“

„Við gerðum uppreisn“, sagði fyndni maðurinn.

„Það er háttur inanna að gera uppreisn“, sagði gamli maðurinn.

„Uppreisn!“ sagði sómabarnið. „‘68-kynslóðin var hyski sem hékk saman eins og sníkjugróður!“

„Þú ert ekkert nema bergmál“, sagði fyndni maðurinn. „Af okkur.“

„Kynslóðir geta orðið þreyttar“, sagði gamli maðurinn. „En lífið heldur áfram að fjarlægju marki. Hvert skref fram táknar aukna þekkingu, meira vald, vitundarvíkkun og meira frelsi.“

„Þekkingu!“ sagði fyndni maðurinn. „Tæki til þörunar, annað ekki.“

„Túttí frúttí“, sagði sómabarnið. „Eftir að þú hættir að vera skýjaglópur hefurðu aldrei séð nema til einnar áttar: Oní budduna!“

*

*

*

Græninginn: „Hvílíkir heimskingjar! Þessir Stalínistar! Hvernig gátu svona menn komist svona langt?“

Allaballinn: „Þeir hafa glatað allri fótfestu í tilverunni!“

Móðernistinn: „Eftir allt þetta hljóta þeir að fá nýjar fyrirskipanir!“

Stalínistinn: „Ég læt engan gefa mér neinar skipanir og síst svikara.“

Móðernistinn: „Alltaf sama harkan og alltaf þessi hóflausa drambsemi.“

Stalínistinn: „Þú ættir að þegja. Steinþegja! Alltaf látið nota þig, ræfillinn. Og aldrei skilið neitt.“

Allaballinn: „Á nú aftur að fara að endurskrifa menningarsöguna?“

Móðernistinn: „Menningarsaga! Nokkur augnablik úr ævi grúskara! Annað ekki!“

Græninginn: „Alltaf látið nota sig? Til hvers?“

Stalínistinn: „Til hvers heldurðu að við höfum sett móðernismann í gang? Til hvers heldurðu að við höfum eytt öllu þessu fé? Til hvers heldurðu að við höfum skrifað allar þessar lofgreinar? Bara til að lýsa ást okkar á rugludöllum? Er það það sem þið haldið?“

Móðernistinn: „Þið hafið ekki sett neitt í gang. Við vorum

framúrstefnumenn sem börðumst gegn stöðnun og gerðum listrærit frelsi að veruleika og eina fasta punktinum í viðurkenndri menningu!“

Græninginn: „Og þeir vissu aldrei að þeir voru notaðir?“

Allaballinn: „Auðvitað vissu þeir það, — sumir. Og nú biðja menn um réttlæti!“

Móðernistinn: „Réttlæti! Réttlæti er undantekning. Ranglæti er reglan!“

Græninginn: „Þið óttist uppgjör?“

Stalínistinn: „Við óttumst villimennsku! Það er að rísa upp fjöldi manna sem ber í brjósti villimannlegar kenndir!“

Móðernistinn: „Ekki venjulegt fólk?“

Allaballinn: „Jú, venjulegt fólk, þó að það sé ómeðvitað og niðurbælt!“

Græninginn: „Það yrði grátt gaman!“

Móðernistinn: „Hvað?“

Græninginn: „Uppgjörið.“

Stalínistinn: „Það verður ekkert uppgjör. Þessir blessuðu, íslensku, borgaralegu háfjallasauðir hafa aldrei skilið neitt! Og þú ekki heldur!“

Móðernistinn: „Hver? Ég!“

Stalínistinn: „Já. Þú. Gamli rugludallur!“

Móðernistinn: „Það er ekki von að nátttröll eins og þú skiljir framþróunarkröfur, þörfina á að brjóta upp venjubundna málbeitingu ...“

Stalínistinn: „Jæja! Þú heldur að ég skilji ekki reglubrjóta! Hver heldur þú að hafi fundið þá upp, fíflið þitt? Og til hvers?“

Móðernistinn: „Ert þú nú farinn að prédika samsæriskenn- inguna?“

Stalínistinn: „Það skiptir ekki máli að segja þetta núna vegna þess að ykkur mistókst þetta allt vegna heimsku. Þið voruð aldrei nógu samfélagslega meðvitaðir.“

Móðernistinn: „Meðvitaðir um hvað?“

Stalínistinn: „Hvers vegna það var nauðsyn að rugla og trufla kapítalískt þjóðfélag?“

Móðernistinn: „Þið stjórmið okkur ekki lengur. Við erum nýr tími. Þú ert dauður og átt að þegja!“

Græninginn: „Þið eruð enginn tími. Fólkið hafnaði ykkur og þið höfnuðuð fólkinu. Búið!“

Stalínistinn: „Í stað þess að gera það sem ykkur var ætlað að gera fóruð þið, vegna heimsku, að flækja okkar eigin málstað, sneruð trufluninni gegn allri skynsemi og sjálfum ykkur!“

Allaballinn: „Þetta er satt! Þið kjöftuðuð ykkur sjálfa í hel, — í stað þess að berjast á þursunum!“

Græninginn: „Ég held að við ættum að gleyma þessu öllu og hverfa til hlutveruleika og raunhyggju!“

Allaballinn: „Hverfa til andstæðunnar. Loka hringnum! En til hvers vorum við að sá þessu öllu? Og hvað varðar okkur meir um þessa undarlegu uppskeru? Þessu er lokið!“

Draumur við Kóralhaf

Gamli kardínálinn lét augun hvarfla út yfir Kóralhafið þar sem litlar lífverur, sem vissu ekkert hvað þær voru að gera, höfðu hannað mestu virki veraldarinnar, ótölulegan grúa af eylöndum, smáum og stórum.

Hann var þreyttur á síðdegisgöngu sinni fyrir utan borgina Gladstone á norðurströnd Ástralíu. Hann settist niður. Fram undan honum á ströndinni var gamla prestsetrið sem hann hafði ákveðið að athuga. Fyrir utan þessa strönd var Stóra-Hindrun, rif sem spannaði svæði á stærð við Bretland. Kardínálinn var í þungum þönkum og fullur efasemda, jafnvel gramur: „Varðveita! Varðveita hvað? Hafa þeir ekki allt hér? Við vitum ekki einu sinni hverju við eigum að trúa! — Þó að kenningin sé að vísu nógu ákveðin þegar við kennum öðrum! Stendur allt í Biblíunni! Hvaða Biblíu? Eru þær ekki ótal margar? Við vitum ekki einu sinni hvaða bækur eiga að vera í Biblíunni! Hvers vegna ekki guðspjall Maríu Magdalenu? Þrettánda lærisveinsins, sem þagað er um nema í Tómasarguðspjalli. Því elsta. Skrifað af bróður Krists eftir honum sjálfum. Hvers vegna er það ekki heldur með? Of gott! Aðeins fyrir innvígða! Og síðar bannfært og kallað trúvilla!

Eða Jakobsguðspjallið, skrifað af öðrum bróður Krists. Líka of gott, eða hvað? Það sótti á hann svefn. En allt í einu stóð maður fyrir framan hann.

„Ferðalangur“, sagði ókunni maðurinn. „I-lvert er förinni heitið?“

„Hver ert þú?“

Það var eins og hann hefði gengið út úr ljósinu í aftanskininu, þessi ókunni maður.

„Ekkert sem vex upp af fræi sem guð sáir mun týnast“, sagði ókunni maðurinn friðsamlega. „Hafðu ekki neinar áhyggjur.“

Gamli kardínálinn rétti úr sér og endurtók spurninguna myndugur.

„Og hver ert þú, sem mælir slík orð?“

„Af orðum mínum getur þú ekki þekkt mig.“

„Hvaðan komstu?“

„Ef þú ert ljósmenni þá þarftu ekki að spyrja.“

„Ljósmenni?“

„Ljósið er hið innra með manninum“, sagði ókunni maðurinn. „Maður fylltur ljósi lýsir upp allan heiminn. Án hans er myrkur.“

„Og þú ert þetta ... þetta ljósmenni?“ spurði kardínálinn og það örlaði fyrir háði í röddinni.

Ókunni maðurinn horfði á gamla kardínálann þegjandi. Loks sagði hann lágmæltur.

„Þar sem ljósmennið fer þar er ég.“

„En ég? Hver heldur þú að ég sé? Ég er ...“ Kardínálinn þagnaði og hætti við að gera grein fyrir stöðu sinni.

„Því getur enginn svarað nema þú sjálfur. En hvers vegna þessi efi?“ spurði ókunni maðurinn. „Sjáðu hvernig hinn óendanlegi mikli auður hefur stigið niður í þessa algeru fátækt.“

„En maðurinn? Hvað er hann að gera?“ spurði kardínálinn.

„Maðurinn ber líka í sér óbirta framtíð. Hann hefur óendanlegan mátt til að skapa.“

„Og óskaplega getu til að eyða“, tautaði kardínálinn.

„Við höfum barist í þúsundir ármilljóna til að verða einmitt þetta sem við nú erum“, sagði ókunni maðurinn. „Hvers vegna ættum við að gefast upp nú, eftir alla þessa sigra?“

„Og hvað erum við nú?“ spurði kardínállinn þreytulega. „Ég kem ekki auga á ágæti þessara nútímamanna. Þeir fáu sem varðveita mennskuna í sjálfum sér eru kallaðir sérvitríngar og frávillingar.“

„Þú ert þreyttur“, sagði ókunni maðurinn. „Varðveittu trú þína. Það er dulið vald falið í hverjum tíma, sem getur endurskapað heiminn.“

„I-Ivaðan kemur það vald?“ spurði kardínállinn tortrygginn.

„Það kemur frá því ljósi, sem ekki er skapað.“

„Og hvernig þekki ég það?“

„Á ljósinu í þér. Því ljósi sem skapar.“

„Skapar hvað?“

„Þið komið frá ríki guðs og ljósmennið skapar það að nýju í kringum sig. Þið eruð börn guðs, valin af hinum lifandi föður.“

„Aaaa“, stundi kardínállinn. „Gamla sagan um lóteseýjarnar, um hinn besta heim af öllum hugsanlegum heimum, hversu illur sem hann reynist mönnum.“

Ókunni maðurinn brosti dapurlega. „Margir hæða tréð“, sagði hann, „þótt þeir njóti ávaxtanna. Til hvers komstu hingað?“

Gamli kardínállinn horfði út í fjarskann:

„Mér var falið að leiðbeina mönnum“, sagði hann, „og kenna þeim að varðveita.“

„Þú getur ekki leiðbeint mönnum fyrr en þú hefur séð þína eigin villu.“

„Og hver er hún?“

„Trúleysi.“

Gamli kardínállinn horfði í fyrsta skipti beint í augu ókunna mannsins. Augu þessa manns bjuggu yfir meiri sannfæringar-

krafti en nokkur ræða sem hann hafði heyrt. Og allt í einu laut hann höfði og allt stærilæti var horfið úr svip hans.

„Ég sé að mér hefur skjátlást. Hvar get ég fundið þig?“

„Hús mitt er ljósið.“

Gamli kardínálinn rumskaði. Hann settist upp með erfiðis-
munum og gat ekki áttað sig á hvort þetta var draumur eða
veruleiki. Kóralhafið merlaði í síðustu geislum kvöldsólarinn-
ar. Öll þreyta var horfin. Hann fylltist nýjum krafti og nýrri ör-
yggistilfinningu. Hann hraðaði sér niður að ströndinni í átt að
gamla prestsetrinu og hugleiddi leyndan og fjarlægan tilgang:
„Bók guðs er sjálfur alheimurinn“, sagði hann hálfhátt og
bandaði hendi út yfir landið í ljósaskiptunum. „Skrifuð af
heilögum anda hans. En erum við læs á þá bók?“

Ný öld. — Nýr heimur

Daginn eftir brottför gamla kardínálans var fjölskyldan saman komin í tedrykkju á veröndinni á prestsetri Christian Poulson. Þau sátu og horfðu á börnin leika sér á ströndinni fyrir neðan húsið. Julie kona hans bar fram veitingar. Dóttirin Valerie og Ron maður hennar, sonurinn Róbert og vinkona hans, Pam Land, létu öll fara vel um sig. William Light, einn af upphafsmönnum Capricorn þjóðgarðsins og gamall vinur prestshjónanna, var í heimsókn.

Christian Poulson hrsti höfuðið: „Furðulegur maður! Hann sagði að norðurhvelið kynni að leggjast í auðn og suðurhvelið þyrfti þá að taka við að leiða heimsmenninguna.“

Valerie: „En hvers vegna kom hann hingað? Við erum ekki einu sinni kaþólsk.“

Christian Poulson: „Hmm — Mér hefur verið vísað til vegar. Var það ekki það sem hann sagði?“

Ron: „Hver vísaði honum hingað?“

Poulson: „Hann sagði okkur það ekki.“

Pam Land: „Norðurhvelið leggjast í auðn! Var hann að tala um atómstyrjöld?“

Poulson: „Já. Reyndar var hann að því.“

Sonurinn Róbert: „Tæplega sérlega frumleg hugmynd.“

Julie: „Hann talaði um þetta eins og það hlyti að gerast. Nefndi byrjun sjöunda áratugarins.“

Pam Land: „Á næstu öld?“

Róbert: „Já. Á næstu öld, auðvitað!“

William Light: „Hafa ekki næstum allir verið með einhverjar slíkar getsakir? Er þetta nokkuð til að taka hátíðlega?“

Valerie: „En ef nú yrði aftur stríð?“

William Light: „Auðvitað þýddi atómstríð milli Evrópu, Bandaríkjanna og arabaheimsins það, að öll menning norðurhvelsins færi í rúst, — færðist aftur á steinöld!“

Pam Land: „Senn þýddi aftur, eins og þessi undarlegi maður var að segja, að öll heimsmenning flyttist þá til suðurhvelsins, — til okkar. Hingað.“

Róbert: „Og er í raun og veru löngu tímabært!“

Ron: „Sagði hann að allt norðurhvelið mundi líða undir lok?“

Poulson: „Nei. Aðeins tímabundið. Ég man að hann sagði: Það er sama hve oft maðurinn tapar. Hann byrjar alltaf á nýjan leik. Fólk hefur lengi búið í þessum heimi á undan okkur. Það hefur orðið að berjast við náttúruöflin sem hvað eftir annað eyddu byggðum. Það hefur orðið að þola ill verk manna, kúgun og undirokun. En þrátt fyrir allt hefur strit kynslóðanna ekki orðið til einskis.“

Valerie: „Ég skil þetta ekki fyllilega. Hvað vildi hann okkur?“

Ron: „Og hvers vegna ættum við að berjast gegn ímyndaðri hættu á fjarlægum slóðum — jafnvel þó að við gætum það? Það er til alls konar fólk sem ánetjast alls konar grillum og öfgum.“

Pam Land: „Hvað var þetta sem hann vildi okkur?“

Poulson: „Varðveita kjarnann úr menningu norðurhvelsins í tiltölulega lítilli menningarmiðstöð.“

Róbert: „Hér?“

Julie: „Já, Róbert. Hér. Hann sagði að okkur yrði sent allt það sem til þyrfti.“

William Light: „Allt sem til þyrfti!“

Valerie: „Og takið þið mark á þessu?“

Poulson: „Já. Þótt undarlegt sé. Við gerum það.“

Julie: „Þótt undarlegt sé þá kemur mér þetta ekkert á óvart. Það er eins og ég hafi alltaf beðið eftir þessu.“

William Light: „Varðveita menningu Evrópu! Er það svo að skilja að við hér í Ástralíu höfum verið utanveltu við vestræna menningu?“

Róbert: „Og hvers vegna getum við ekki byggt heimsmenningu án Evrópu?“

Ron: „Já. Er ekki allt hér?“

Poulson: „Hann talaði um að varðveita vissa hluti, bækur sérstaklega, svo að það væri hægt að flytja þá aftur til Evrópu, þegar hún verður endurreist.“

Róbert: „Það eru um þessar mundir tíu milljón bækur, tíma-rit og blöð að breytast í ryk í Bandaríkjunum, — án atóm-sprengju.“

William Light: „Nei. bækur endast ekki. Ekki á þessum súra pappír sem blandaður er gerviefnum.“

Poulson: „Það eru til gamlar bækur. Það má líka setja bækur á alkalískan pappír og á örfilmur og geyma þetta á góðum stað.“

Pam Land: „Hvaða stað?“

Poulson: „Kalksteinsgröf til dæmis!“

Ron: „Það verða milljónir bóka sem glatast þrátt fyrir þetta.“

Julie: „En þetta er nauðsyn. Þetta er eins og að varðveita minni mannkynsins.“

Poulson: „Við geymum það sem er mikils virði.“

Julie: „Og mér heyrðist að gamli kardinálinn segði að það væri kannski ekki svo mjög mikið: Varðveitið grundvöllinn, sagði hann, frjóangana, sem allt sprettur af.“

William Light: „Ég get því miður ekki verið alveg sannfærður um, að Ástralía sé besti staðurinn til slíkra hluta. Ef það tekst ekki að koma í veg fyrir þynningu ósonlagsins gæti svo farið að árið 2063 — var ekki verið að tala um þann tíma? — já, það gæti svo farið að við hér yrðum að búa undir glerhvelvingum og ganga í geiniferðabúningi ef við ætluðum út úr húsi.“

Julie: „Hvort sem um er að ræða ill verk manna eða voða blindra náttúruafla, þá verðum við að reyna að bæta úr þeim með öllum ráðum.“

Róbert: „Þið takið gamla manninn alvarlega?“

Poulson: „Já, Róbert. Við gerum það. Og við þurfum hjálp ykkar. Ykkar allra.“

Ron: „Mér finnst hugmyndin um Ástralíu í forustuhlutverki alls ekki svo fráleit. Gamli heimurinn er búinn að ráðskast nógu lengi með okkur! Það er auðvitað kominn tími til að nýi heimurinn sýni hvers hann er megnugur.“

Pam Land: „Gætum við lifað af kjarnorkuvetur?“

Ron: „Við yrðum að gera það!“

Julie: „Það yrði auðveldara hér en víðast annars staðar. Ég held að það sé líka þess vegna sem hann kom.“

Róbert: „Það er til lítils fyrir okkur að vera að íhuga örlög veraldarinnar!“

Ron: „Og ekki skynsamlegt að eyða ævidögum sínum í kvíða fyrir einhverju sem svo aldrei kemur.“

Valerie: „Hvernig getum við verið laus við kvíða? Við komumst ekki hjá því að hafa áhyggjur af öllu sem við berum umhyggju fyrir.“

Pam Land: „Ég skal hjálpa ykkur ef ég get við að gera það sem þið haldið að við þurfum að gera!“

Poulson: „Þakka þér fyrir, Pam.“

Róbert: „En hvað eigum við að gera? Varðveita! Hvers

vegna fellur Evrópa ef hún fellur? Er það þá ekki vegna þess að lífsstefna Evrópu er blindgata, sem bráðum er gengin í botn? Eigum við að endurtaka það sama?“

Julie: „Nei. Það eigum við ekki að gera. Hinn nýi heimur verður að byggjast á menningarverðmætunum, trú, samhjálp og jafnrétti. Í samfélagi norðurlandsins ríkti og ríkir enn efnisdýrkun, samkeppni, krafa um hagvöxt og valdapyramídi. Frelsið verður þar of oft frelsi sigurvegara til að græða á aðstæðum þeirra sem tapa.“

Valerie: „Í einu orði sagt: Karlmannaveldi!“

Julie: „Það er alveg óþarfi, Valerie, að kalla andstæðu þessara sjónarmiða gildismat konunnar. Mér finnst réttara að kalla þetta skynsemi.“

William Light: „Getur þú hugsað þér, Julie, heim án samkeppni og valdabaráttu?“

Julie: „Já. Ég get vel hugsað mér að til geti verið annars konar samfélagsgerð.“

Valerie: „Hvers vegna skyldi ekki alveg eins vera hægt að nota vald til að hjálpa og vernda?“

Pam Land: „Það hafa konur alltaf gert! Og hvað yrði úr mannum ef það væri ekki gert?“

Ron: „Það er ekki öruggt að góð kona sé alltaf góður stjórnandi.“

Pam Land: „Hvers vegna skyldu þær ekki geta stjórnað?“

Róbert: „Þær konur sem hafa stjórnað á norðurlandinu tóku upp gildismat karlmanna. Þær konu sér líka upp valdapyramída og peningar urðu þeim stöðutákn.“

Julie: „Það er ekkert til að byggja á hér! Valdapyramídi, samkeppni, markaðshyggja, hagvöxtur. Þetta leiðir allt til eyðingar. Sjálft lífríki jarðarinnar þolir þetta ekki.“

Ron: „Heldur þú að konur með völd geti ekki alveg eins gerst forréttindahópar sem undiroka aðra?“

Valerie: „Jú. En þá eru þær ekki lengur konur! Sannar konur geta notað vald án valdapyramída.“

Pam Land: „Og komið á sanngjálpi og vernd í stað samkeppni og hagsmunapots.“

Róbert: „Það yrði dauflegt samfélag!“

Ron: „Karlmennt geta ekki hugsað sér slíkan heim!“

Valerie: „En konur geta það! Og hafa meira að segja áður gert það.“

William Light: „Ég held að kenningin um fornt næðraveldi sé ekki annað en goðsögn.“

Pam Land: „Alls ekki. Það var til og getur orðið til aftur.“

Ron: „Hvar hefur það verið til?“

Poulson: „Það er til enn í bænum okkar.“

Ron: „Nú skil ég ekki.“

Poulson: „Um hvað erum við að biðja þegar við biðjum: „Komi ríki þitt.“ Hvers konar ríki erum við að biðja um? Stríðsríki? Ríki valdabaráttu og stöðutákna? Erum við ekki að biðja um ríki fegurðar, mennsku og góðleika?“

Ron: „En slíkt ríki er aðeins til annars heims.“

Julie: „Hvers vegna í ósköpunum er ekki hægt að skapa hér ríki þar sem jákvæðir mannlegir eiginleikar fá að njóta sín?“

Ron: „Hvaða eiginleikar?“

Julie: „Umþurðarlyndi, Ron, jafnrétti, vitsmunalegur þroski, vinátta og umhyggja fyrir velferð mannsins og jarðarinnar.“

William Light: „Jafnvel konur sem fá völd og peninga tileinka sér fljótt gildismat karlmanna.“

Julie: „Jafnvel karlmenn vilja vernda annað fólk. Og þeir sem ná sæmlegum skilningi og finna til ábyrgðar tileinka sér auðveldlega skynsamlegu gildismat.“

Ron: „Auðvitað eru þeir til. En þeir eru sagðir bláeygðir og óraunsærir.“

Valerie: „En hverjir eru þeir sem segja það? Eru það ekki

einmitt sömu mennirnir sem segja að það ranga og það illa sé bæði rétt og gott einfaldlega vegna þess að þeir græða á því?“

Róbert: „Ég held að samkeppni og stríð liggi í mannlegu eðli.“

Julie: „Manneðli! Hvaða manneðli, Róbert? Er ekki bæði samhjálp og stríð manneðli? Hvort verður ofan á er algerlega undir samfélaginu komið.“

Pam Land: „Og að leysa vandamál með manndrápum og stríði hefur aldrei verið annað en heimska.“

William Light: „Er þessi heimska þá ekki nokkuð almennt eðli? Birtist hún ekki í öllum leikjunum okkar og íþróttunum?“

Julie: „Það er óttinn. Ekki heimskan!“

Ron: „Óttinn?“

Julie: „Já. Það er óttinn. Menn þekkja ekki aðra og óttast það sem þeir þekkja ekki. Sjáðu til, Ron! Þennan ótta þykjast menn verða að sigra með því að vinna sigur yfir öðrum!“

Valerie: „Og eyðileggja með samkeppni og sigrum sínum bæði skilning og góð samskipti.“

Pam Land: „Með öðrum orðum: Samkeppnin spillir sjálfu manneðlinu.“

Ron: „Jafnvel í þessari samræðu eruð þið að reyna að sigra! Í venjulegri kappræðu eru menn ekki að leita að skynsamlegri niðurstöðu. Það skiptir mestu máli að sigra. Og áheyrendur eru líka á sama máli!“

Julie: „Ekki við!“

Valerie: „Nei. Ekki við. Við vitum að þeir ná lengst sem vinna saman.“

Ron: „Félagshyggja!“

Róbert: „Nei, félagi. Félagshyggja er að láta félagana borga.“

Pam Land: „Einstaklingshyggjan er hin eina rétta félagshyggja. Hún er að þróa það mennska í manninum sem gerir hann að góðri félagsveru.“

Valerie: „Já. Við erum nútímafólk og ættum að skilja þetta.“

William Light: „Gættu þín, Valerie. Göngu ófreskjurnar klæða sig oft í nýjan búning og kalla sig nútímafólk.“

Poulson: „Hann talaði um fjarlægt takmark. Órafjarlægt takmark. En þó væri þetta takmark svo nálægt að það væri í okkur sjálfum.“

William Light: „Þessi undarlegi tilgangur! Hver er hann?“

Poulson: „Ég skil hann ekki.“

Pam Land: „En þú trúir á hann?“

Poulson: „Já.“

William Light: „Er ekki erfitt að trúa á tilgang ef við vitum ekki einu sinni hvort nokkur tilgangur er til?“

Poulson: „Hann er til!“

Ron: „Hvernig getum við vitað það?“

Poulson: „Hann stjórnar okkur, þó að við þekkjum hann ekki.“

Julie: „Já. Hann er til, þó að við þekkjum hann ekki. Hann talar til okkar og hann kennir okkur þó að við skiljum hann ekki.“

Ron: „Hvernig talar hann til okkar?“

Julie: „Hann talar til okkar gegnum alla sköpun sína.“

Poulson: „Ég held að allar frekari skýringar séu tilgangslausar.“

Róbert: „Og þið takið þennan ókunna, gamla mann hátíðlega?“

Poulson: „Já.“

Valerie: „Og ætlið að gera það sem hann bað ykkur um?“

Julie: „Já, Valerie. Við ætlum að gera okkar besta.“

William Light: „Auðvitað viljum við varðveita. Auðvitað viljum við framþróun. Spurningin er hvort blessuð börnin okkar vilja leggja á sig byrðar sögunnar og vaxandi byrðar þróunarinnar.“

Ron: „Ég get efast um það. Ég sé ekki betur en margir af okkar kynslóð vilji jafnvel heldur eyðileggja í sér heilann með eiturlyfjun og hávaða en að taka á sig byrðar menningarinnar.“

Valerie: „Sumir eru þolgóðir og halda ferðinni áfram.“

Pam Land: „Og áreynslan skapar meiri hæfni. Berið bara saman okkar hæfileika og hæfileika frummannsins! Skynsemin vex líka.“

Róbert: „Þetta sem menn kalla skynsemi leiðir ekki alltaf til hamingju.“

Pam Land: „Það er aðeins vegna þess að menn eru ekki nógu skynsamir!“

Ron: „Er ekki best að láta eðlishvötina ráða?“

Valerie: „Nei, Ron. Það er ekki nóg! Maðurinn varð maður þegar hann skipti á eðlishvöt fyrir menningu!“

William Light: „Manneðlið er samt við sig. Vilji okkar krefst afreka. Skynsemin vill sigra heiminn og harmar síðan tap sitt þegar hún hefur sigrað — og eytt náttúrunni.“

Julie: „Það er einmitt þetta sem er að gerast í hinum gamla heimi. Í hinum nýja heimi þurfum við einfaldlega meiri skynsemi.“

Poulson: „Já, við þurfum meiri skynsemi. Til þess verðum við, eins og hann sagði, gamli maðurinn, að varðveita fortíðina, minni kynslóðanna, og skilja einingu lífsins. Sá sem ekki skilur þetta, sagði hann, lifir í óskiljanlegri mósaík alls konar þekkingarbroti sem verða að marklausum ruslahaug.“

Valerie: „Það er engu líkara en við höfum hér verk að vinna.“

William Light: „Misskiljið mig ekki. Ég er reiðubúinn að vinna með ykkur og gera allt sem ég get til að koma á þessari stofnun, þótt ég raunar efist um að til sé nokkur endanlegur tilgangur.“

Poulson: „Þakka þér fyrir William, og ykkur öllum. Ég held að hver maður hafi sinn ákveðna tilgang.“

Julie: „Ég trúi því að hver lífvera hafi hinn mesta hugsanlega tilgang!“

William Light: „Hvernig mætti slíkt vera?“

Julie: „Vegna lokatakmarksins, William!“

William Light: „Þekkjum við það?“

Poulson: „Nei!“

Julie: „En við trúum á það. — Og tökum þátt í að skapa það að lokum!“

Lokið í október 1991